

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Annika Kiss

**KOOLIEELSE LASTEASUTUSE ÕPPE- JA TEGEVUSKAVA ÕIGUSLIKU
SOTSIALISEERIMISE TEENISTUSES
ÜLENURME VALLA LASTEAIA RÜBLIK NÄITEL**

Magistritöö

Juhendaja
Dr iur Silvia Kaugia

Tartu
2017

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Õigusliku sotsialiseerimise olemus, ülesanded ja agendid.....	5
1.1. Õigusliku sotsialiseerimise olemus.....	5
1.2. Õigusliku sotsialiseerimise ülesanded	10
1.3. Õigusliku sotsialiseerimise agendid.....	15
2. Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava kui lasteaia tegevuse alus	21
2.1. Koolieelse lasteasutuse õppe- ja kasvatustegevuse alused	21
2.2. Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus koolieelses lasteasutuses.....	22
3. Koolieelse lasteasutuse õppe- ja tegevuskava lapse õigusliku sotsialiseerijana	31
3.1. Koolieelse lasteasutuse roll õiguslikul sotsialiseerimisel	31
3.2. Mäng ja liikumine õigusliku sotsialiseerimise vahenditena koolieelse lasteasutuse õppe- ja tegevuskavas	34
3.3. Koolieelse lasteasutuse õppe- ja tegevuskava õigusliku käitumise kujundajana.....	38
3.4. Koolieelse lasteasutuse moraali-, eetika- ja väärtuskasvatus õigusliku sotsialiseerimise teenistuses.....	45
Kokkuvõte	57
Резюме	66
Kasutatud kirjandus	70
Kasutatud normatiivaktid	74
Lisa 1. Küsimustik intervjuu läbiviimiseks	75

Sissejuhatus

Sotsialiseerimine on isiksuse kujunemise mõjutamine läbi erinevate isikute ja institutsioonide nt lapsevanemad, eakaaslased, õpetajad jne. Õiguslik sotsialiseerimine on osa üldisest sotsialiseerimisest.

Õiguslik sotsialiseerimine on protsess, mis vältab kogu elu. Õigusliku sotsialiseerimise peamiseks ülesandeks on kujundada normikuulekas isiksus, kes hindab ühiskonnas aktsepteeritavaid väärtuseid, kokkuleppeid, hoiakuid, et ümbritsevaga suhelda ja edukalt elus toime tulla, kuid seejuures ei ole ta kaotanud oma isikupära, loomust.

Lapse esmaseks sotsialiseerijaks on perekond. Perekonnas omandab laps esmased juhised, õpetused, käitumismallid, suhtlemisreeglid. Seega omab tähtsat rolli edaspidises isiksuse kujunemises see pagas, mille laps on kaasa saanud oma kodust.

Tänapäeval on lapse sotsialiseerimisel oluline roll ka lasteaial. Eestis ei ole lasteaia käimine kohustuslik. Tavapäraselt pannakse lapsed lasteaeda seetõttu, et vanematel oleks võimalik tööl käia. Lasteaed on enamasti esimene asutus, kus lapsel tuleb terve päev hakkama saada ilma oma vanema juuresolekuta. Seetõttu on lasteaiaiga kohanemisele pööratud kirjanduses palju tähelepanu. Ka lapse arengu toetamine on keskseks teemaks laste kasvatamisele pühendatud kirjanduses.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on otsida vastust küsimusele, kuidas panustab lasteaed oma õppe- ja tegevuskavaga lapse õigusliku sotsialiseerimise protsessi. Kõik lasteaiad lähtuvad oma tegevuses riiklikust õppekavast, kus on välja toodud üldised eesmärgid ja ootused, mida koolieelne lasteasutus saavutama peaks. Konkreetse õppe- ja tegevuskava koostab iga lasteaed ise, määrates ise ka selle, kuidas eesmärgid ellu viiakse. Et näha konkreetseid tegevusi, millele töös toetuda, võeti appi ühe lasteaia tegevuskava. Ülenurme valla lasteaed „Rüblük“ osutus valikuks seepärast, et tegemist on töö autori elupiirkonna lasteaia, millega omab isiklikku kokkupuudet ning panustab isiklikult selle arengusse. Lisaks tegevuskava analüüsile toetus autor õpetajatega tehtud intervjuudele, kus uuris peamiselt laste sotsialiseerumisega seotud küsimusi. Küsitlus viidi läbi käesoleva aasta aprillikuus. Respondentide arv on 2. Küsimustik on esitatud antud töö lisas.

Lasteaed on haridusasutus, kus antakse lastele edasi teadmisi, toetatakse laste arengut ning õpetatakse oskuseid, seda kõike ka õiguslikust aspektist.

Töö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis avatakse õigusliku sotsialiseerimise mõiste, olemus ja roll inimese elus. Samuti peatutakse õigusliku sotsialiseerimise ülesannetel ning vaadeldakse õigusliku sotsialiseerimise agente.

Töö teises peatükis käsitletakse koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava eesmärke, ootuseid ja põhimõtteid lasteaia tegevuse koordineerimisel.

Töö kolmandas peatükis käsitletakse lasteaia õppe- ja tegevuskava õigusliku sotsialiseerijana, lähtudes Ülenurme valla lasteaia „Rüblík“ ühe õppeaasta õppe- ja tegevuskavast ning õpetajatega läbiviidud intervjuudest.

Uurimistöö kirjutamisel toetuti põhiliselt S. Kaugia, L. Auväärti, E. Raska, K. Nugin'i, M. Veisson'i, E. Kikas'e, L. Tuuling'i, K. Vinter'i, M. Mitt'i, P. Häidkind'i, K. Peterson'i, H. Kala, M. Jürimäe, J. Treier'i jt materjalidele. Lisaks ka lasteaia korraldust ja tegevust reguleerivatele õigusaktidele ning teemakohastele võõrkeelsetele allikatele. Töö praktilisse ossa kaasas autor lasteaia õppe- ja tegevuskava ning intervjuud õpetajatega.

Märksõnad: õigussotsioloogia, sotsialiseerumine, lasteasutused, lapse areng.

1. Õigusliku sotsialiseerimise olemus, ülesanded ja agendid

1.1. Õigusliku sotsialiseerimise olemus

Sotsialiseerimine on inimese kujundamine ühiskonna liikmeks ning on seotud kellegi (inimene, põlvkond, rahvus) mõju avaldamisega. Sotsialiseerimise käigus kujundatakse isikule omaseid tüüpilisi sotsiaalseid reaktsioone ja tegevusnorme. Selle kaudu kujundatakse inimese võimeid, harjumusi ja teadmisi selleks, et ta saaks suhelda, teha koostööd teiste inimestega, töötada, õppida ja tegeleda harrastustega mitmesugustes kooslustes.¹ Sotsialiseerimine on inimese sulandamine ühiskonda.

Sotsialiseerimisega on lahutamatult seotud sotsialiseerumine, mis kujutab endast inimese kujunemist ühiskonna liikmeks: inimene täiustub, omandab teadmisi. Sotsialiseerumise käigus talletatakse sotsiaalseid kogemusi kogu eluea jooksul.² Elu jooksul omandatavad oskused, teadmised aitavad inimesel ühiskonnas edukalt tegutseda.

Mõisted sotsialiseerimine ja sotsialiseerumine on omavahel tihedalt seotud ning kummagi mõiste piiride tajumine isiksuse kujunemisprotsessis on hägune ja keeruline. Sotsialiseerimine on isiksuse kujunemise mõjutamine läbi erinevate aspektide ja tegurite, nt kultuurikandjad, sõbrad jne. Sotsialiseerumise käigus omandab inimene ise erinevatest allikatest, kultuurist ja keskkonnast vajalikke teadmisi, et ühiskonnas toime tulla.

Sotsialiseerumise osaks on õiguslik sotsialiseerumine, mis hõlmab seda osa sotsialiseerumisprotsessis, mis puudutab õiguslikku aspekti.

Õiguslik sotsialiseerumine on protsess, kus inimene omandab ühiskonnas kehtiva korra läbi õppimise ja õpetamise, see kord on osa tema teadvusest ning ta kujundab oma käitumise vastavalt oma teadmistele, harjumustele.³ Ka õiguslik sotsialiseerumine on elukestev – inimene õpib läbi oma kogemuse, eeskuju ja teadmiste ümbritsevas keskkonnas normikohast toimetulekut.

¹ I. Aimre. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2005, lk 127.

² Aimre, lk 127, 130.

³ E. Raska. Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu 2004, lk 150.

Õiguslik sotsialiseerumine kui uurimisvaldkond ja termin rajati 1960-ndate aastate lõpus.⁴ Esimene uurimus sotsialiseerumise vallas toimus Ameerika Ühendriikides. Selle uurimuse viisid läbi kaks psühholoogi: Lawrence Kohlberg ning Joseph Adelson, uurides moraali arengut ja poliitilist sotsialiseerumist lapse- ja noorukieas. Antud uurimus on väga lähedane õigusliku sotsialiseerumise valdkonnale. 1960-ndatel ja 1970-ndatel täiustas psühholoog ja kriminalist June Tapp antud kontseptsiooni eristades õiguslikku sotsialiseerumist teistest sotsialiseerumise vormidest. Ta defineeris õiguslikku sotsialiseerumist läbi õigusliku käitumise, s.t kuidas toimub seaduseid ja reegleid järgides õigusnormide internaliseerimine, nõuetekohase ja hälbiva käitumise õppimine. Euroopas viidi laialdasemaid uurimusi õigusliku sotsialiseerumise valdkonnas läbi 1980-ndatel aastatel Prantsusmaal, mil keskenduti täiskasvanute teadmiste ja käitumise uurimisele õiguse vallas.⁵

Õigusliku sotsialiseerumise kui valdkonna uurimine on ühiskonnas suhteliselt uus ning uurimusi ei ole väga palju läbi viidud. Tegemist on areneva valdkonnaga. Aina enam püütakse uurida, kuidas õiguslik sotsialiseerimine ühiskonnas toimub, milliste isikute, gruppide ja institutsioonide kaudu see aset leiab ning milline on nende mõju.

Õiguslik sotsialiseerimine on osa üldisest sotsialiseerimisest. Sotsialiseerimise õiguslik iseloom väljendub nii selles, et indiviidil aidatakse omandada ühiskonnas kehtivad õigusnormid, kui ka selles, et õiguse mõju inimese teadvusele aitaks tal internaliseerida ühiskonna sotsiaalkultuurilisi, sh juriidilisi väärtusi.⁶ Õigusliku sotsialiseerumise käigus inimene võtab need väärtused omaks isiklike, enda tunnetatud ja sisemiselt heakskiidetud väärtustena.⁷ Samas ei ole välistatud ka võimalus, et inimene satub oma elus olukorda, mille suhtes tal ei ole sotsiaalsed hoiakud välja kujunenud. Samuti võivad väärtused ühiskondlikul, grupi ja isiklikul tasemel erineda, tuues kaasa negatiivseid sotsiaalseid hoiakuid. Nendel juhtudel on oluline ülesanne õiguslikul sotsialiseerimisel kujundada positiivsed sotsiaalõiguslikud hoiakud.⁸ Õiguslik sotsialiseerimine annab teadmisi ja oskusi olukordade

⁴ J. L. Tapp. The geography of legal socialization: scientific and social markers. – *Droit et société* 1991, vol 19, p 330. – http://www.persee.fr/doc/dreso_0769-3362_1991_num_19_1_1120, 21.03.2017.

⁵ Encyclopedia of Law & Society: American and Global Perspectives. Socialization, Legal. Editor: David S. Clark. Sage Publications, Inc 2007, p 3. – https://study.sagepub.com/system/files/Socialization,_Legal.pdf, 21.03.2017.

⁶ S. Kaugia. Eesti noorte õigusliku sotsialiseerumise agentide mõjust siirdeühiskonnas. – *Akadeemia*, nr 1. Tartu Ülikooli Kirjastus 2002, lk 124.

⁷ L. Auväärt. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Juriidilised, kriminoloogilised ja õiguspsühholoogilised aspektid. Tartu Ülikooli Kirjastus 1999, lk 148.

⁸ S. Kaugia. Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid. Tartu Ülikooli Kirjastus 2011, lk 73,74.

hindamiseks, lahendamiseks, kinnistab hoiakuid ja suunab inimest erinevates situatsioonides toime tulema.

Õigusliku sotsialiseerimise käigus kujundatakse isiku sotsiaalset käitumist õiguslikust aspektist. Isikul kujuneb teatud sotsiaalne kogemus, kuidas erinevates õigusliku tähendusega situatsioonides toime tulla ning kuidas õigussubjektina, s.t juriidiliste kohustuste ning subjektiivsete õiguste teostajana, käituda.⁹ Sotsiaalsete kogemuste kaudu omandatakse teadmiste, õigusnormide ja sotsiaalsete väärtuste süsteem. Sotsiaalsete kogemuste, sh sotsiaalsete normide omandamiseks on vajalik indiviidi enda aktiivsus, millel on sotsiaalne tähendus ehk tegevus. Näiteks koolieelikutel on peamiseks tegevuseks mäng.¹⁰ Mängu kaudu ammutatakse suhtlemiskogemus eakaaslastega, käitumise lubatud piirid ning keelatud tegevused.

Õigusliku sotsialiseerimise üheks tahuks on ka õiguskasvatus.¹¹ Kasvatuse ülesandeks on ühiskonna kesksete väärtuste ja normide vahendamine.¹² Kasvatuse abil aidatakse inimesel toime tulla selles ühiskonnas, milles ta on sündinud või elab. Kasvatust kui sotsialiseerimist tuleb mõista laialt ja vaadata kogu sotsiaalse tegelikkuse osana.¹³ Õiguskasvatusele avaldab mõju kogu isikut ümbritsev keskkond, mistõttu sotsialiseerumisprotsess võib kulgeda nii positiivses suunas kui ka sellele vastupidises suunas.¹⁴ Seega on õiguskasvatus osa üldisest kasvatasest, mille ülesandeks on inimest ümbritsevate (õiguslike) normide, tavade, tõekspidamisete, hinnangute ja väärtuste edasiandmine, kusjuures olulist mõju omab keskkond, kuhu inimene satub, suunates teda positiivses või vastupidises, st ühiskonnas mitteaktsepteeritavas suunas.

Õiguslik sotsialiseerimine kujundab ka inimese õigusteadvust. Õigusteadvus on inimese, grupi ja ühiskonna teadvuse see osa, mis peegeldab õigusnähtusi.¹⁵ Õigusteadvus on ettekujutus sotsiaalse käitumise õigest korraldamisest, ühiskonnas aktsepteeritava olemise tunnetamine ning võime oma õigustunnetusest tulenevalt anda hinnangut õigusele.¹⁶

⁹ Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse. Materjale kordusuuringust. Koostajad: Lembit Auväart, Hans Dsiss, Silvia Kaugia, Paul Kenkmann, Eduard Raska. Tartu 1999, lk 18.

¹⁰ Auväart 1999, lk 143-145.

¹¹ Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse, lk 19.

¹² S. Hirsjärvi, J. Huttunen. Sissejuhatus kasvatusteadusesse. Tallinn: Medicina 2005, lk 63.

¹³ Hirsjärvi/Huttunen, lk 33.

¹⁴ Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse, lk 19.

¹⁵ Auväart 1999, lk 147.

¹⁶ Kaugia 2011, lk 118.

Õigusteadvus leiab väljenduse inimese käitumises. See, kuidas õigustunnetus ja selle realiseerumine käitumises aset leiavad, sõltub eeskujudest.¹⁷ Levinud on vaade, et kurjategijate nõrk või väär õigusteadvus seletub kuritegude toimepanemisega.¹⁸ Õigusteadvus oneneb päritolust, perekonnast, mis kujundab esmased hoiakud ühiskonna suhtes ning primaarsed väärtusorientatsioonid. Need ei pruugi olla alati kooskõlas ühiskonnas aktsepteeritavate väärtushinnangutega. Samuti on oluliseks aspektiks õigusteadvuse kujunemisel kogu keskkond ja selle mõju nagu üldises sotsialiseerumisprotsessiski.

Läbi õiguskasvatuse hakkab kujunema õigusteadvus juba lapse esimestel eluaastatel, mil tekib maailmavaade, moraali, esteetilise maitse ja maneeride vundament. Juba pärast sündimist „imbub“ laps läbi teda ümbritsevast õiguskultuurist, ta omandab harjumused normatiivhindavaks tegevuseks, saab esimesed juriidilised ettekujutused kuuldud muinasjuttudest, mängudest omandab esimesed ettekujutused õiguse funktsioonidest, pikkamööda kujuneb esialgne primitiivne lapselik ettekujutus õigusest.¹⁹ Kogu keskkond, mis last ümbritseb, mõjutab lapse edaspidist mõtlemist, käitumist, arusaamu, sealhulgas ka õiguslikke tõekspidamisi, väärtushinnanguid.

Õiguslik sotsialiseerumine algab juba varases lapsepõlves; kõrvuti kõlblusteadvusega areneb õigusteadvus. Nii näiteks taipab laps varakult, et punase tule all ei tohi tänavat ületada, et politsei ülesanne on kaitsta korda jms. Lapsed harjuvad juba varakult oma mängudes ka õiguslike rollidega. Need on lapselikult lihtsad, kuid siiski õiguslikud. Nagu kogu isiksuse formeerumine, kestab ka õiguslik sotsialiseerumine terve elu.²⁰ Õiguslik sotsialiseerumine on eluaegne protsess nagu ka inimese areng. Nii nagu inimese areng sõltub ümbritsevast, nii ka sotsialiseerumine on tihedalt seotud keskkonnaga. Kogu elu omandab inimene arengule ja keskkonnale vastavad suhtlemismallid ja käitumishoiakud. Lapseeas toetutakse perekondlikule eeskujule, hiljem lisanduvad eakaaslaste, õpetajate ootused.

Õigusliku sotsialiseerimise protsessis peab ühiskonnas kehtiv kord, eriti selle juriidiliselt vormistatud normistik ja protseduurid läbi õpetamise, õppimise, kuid vajadusel ka läbi karistusliku drilli jõudma indiviidi teadvusesse ning selle kaudu tema igapäevasesse seaduskuulekasse käitumisse. Kooskõlas niisuguse arusaamisega loetakse õiguslikult sotsialiseerituks individ, kes tunneb kehtivaid õigusnorme ja kuuletub neile isegi siis, kui ta

¹⁷ Kaugia 2011, lk 120.

¹⁸ Kaugia 2011, lk 38.

¹⁹ L. Auväärt. Sissejuhatus õiguspsühholoogiasse. Tallinn 1982, lk 44.

²⁰ Auväärt 1999, lk 146-147.

leiab need olevat mittemõistlikud, antud olustikku mittesobivad või ebaõiglased.²¹ Seega on õigusliku sotsialiseerimise peamiseks ülesandeks kujundada normikuulekas inimene, kes teadvustab endale, et käitumine ühiskonnas aktsepteeritud viisil aitab tal edukalt toime tulla.

Õigusliku sotsialiseerumisprotsessi käigus omandab inimene need olulised käitumiskriteeriumid, mis on vajalikud õiguslikes situatsioonides toimetulekuks. Selle protsessi juurde kuulub ka õigusaktide ja normide tundmaõppimine, samuti oskus seadusi ja norme oma elus rakendada. Inimene peab teadvustama endale, millised normid on talle vajalikud, millised mitte; milline käitumine on lubatud, milline keelatud; millised on sanktsioonid normidest kõrvalekaldumisel; kuidas ennast õigusalaselt kaitsta jne.²² Nagu üldises sotsialiseerumisprotsessis, toimub ka õiguslikus sotsialiseerumises käitumisreeglite tundmaõppimine ja nende oskuste rakendamine erinevates, eelkõige õiguslikes, olukordades, tagajärgede teadvustamine ning enese kaitsmise mehhanismide leidmine.

Ka kultuur on osa ühiskonnast, seetõttu sotsialiseerumise käigus omandab inimene kultuurilised tõekspidamised. Samuti moodustab õiguskultuur õigusliku sotsialiseerumise ühe osa. Õiguskultuuri omandamine sotsialiseerumise käigus toimub kolmel viisil:

- a) kogemusel põhinev, kus inimene omandab teistega suhtlemisel mingi käitumismalli;
- b) jälgimisel põhinev, kus inimene omandab käitumismudeli sarnaselt teiste käitumisele mingis situatsioonis;
- c) teadmistel põhinev, kus inimene omandab käitumisstandardeid suheldes teistega, lugedes kirjandust, uurides massimeediakanaleid.²³

Õiguskultuur näitab inimesele ühiskonnas aktsepteeritavaid käitumisstandardeid, mida saadakse kogemuse, eeskuju ja teadmiste omandamise teel. Õiguskultuur sõltub keskkonnast, seetõttu on see erinevatel aegadel ja erinevates piirkondades erinev.

Õiguslik sotsialiseerumine on isiksuse kujunemisel olulise tähtsusega, moodustades osa isiku üldises sotsialiseerumisprotsessis. Õiguslik sotsialiseerumine algab varasest lapsepõlvest ning kestab terve inimese elu. Õigusliku sotsialiseerumise käigus omandab inimene õigusteadmisi, normipärast käitumist, tehes seda läbi enda sotsiaalse kogemuse, kaasates seejuures kogu

²¹ Raska 2004, lk 150.

²² Г. Г. Шиханцов. Юридическая психология. Москва, 1998 – <http://yurpsy.com/files/ucheb/shihan/04.htm>, 21.03.2017.

²³ Шиханцов.

ümbritseva keskkonna. Olulist rolli inimese õiguslikul sotsialiseerumisel mängivad erinevad sotsialiseerimisagendid, kes suunavad inimese käitumist, hoiakuid.²⁴

Siinkohal on oluline veelkord rõhutada ümbritseva keskkonna rolli inimese (õigusliku) sotsialiseerumise protsessis – eluks vajalikud teadmised, oskused leiab ta just sealt erinevate sotsialiseerimisagentide kaasabil.

Inimesed püüavad omandada ja säilitada seda, mida nad peavad positiivseks väärtuseks. Eluliselt olulised väärtused riigi tasandil fikseeritakse õigusnormides. Tegelikult fikseeritakse õigusnormides seadusandja kui teatud grupi inimeste poolt oluliseks peetud väärtused ja nende kaitse. See aga tähendab, et õigusnormides fikseeritud väärtused ei pruugi kokku langeda üksikute inimeste väärtustega.²⁵ Seega õiguslik sotsialiseerumine hõlmab nii riiklike normide tundmaõppimist kui ka eneses õigustunnetuse leidmist.

Õiguslik sotsialiseerumine koosneb erinevatest komponentidest. Kogu protsessi käigus on igal komponendil oma mõju. Sotsialiseerumist, sh õiguslikku sotsialiseerumist mõjutab kultuur, päritolu, kasvatus, kujunenud teadvus.

1.2. Õigusliku sotsialiseerimise ülesanded

Eduard Raska on toonud välja õigusliku sotsialiseerumise sisu ja eesmärgid kõige üldisemas plaanis. Ta leiab, et õigusliku sotsialiseerumise kui protsessi ülesandeks on indiviidi kui subjekti kujunemine. Ta lisab, et läbi õigusliku sotsialiseerumise saab indiviidist sotsiaalse teovõimega normiteadlik isiksus, kes on integreerunud ühiskonda, kuid ta on samas ka omanäoline subjekt, kes omab teatud kindlat ja vajalikku kohta ühiskonnas.²⁶

Kõige üldisem õigusliku sotsialiseerimise eesmärk on isiksuse kujundamine. Seda märgib ka Silvia Kaugia oma doktoritöös, kus ta on ära toonud 7 õigusliku sotsialiseerimise eesmärki (ülesannet):

²⁴ Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse, lk 18, 19.

²⁵ Auväärt 1999, lk 147, 148.

²⁶ Raska 2004, lk 154.

1) isiksuse kujundamine, mis algab juba lapseas, kus lapsele püütakse selgeks teha, mis on hea ja mis on halb ning mis on keelatud ja mis on lubatud.²⁷ Siinjuures on oluline last ümbritsev keskkond, tõekspidamised, hoiakud, mis enamasti antakse vanematelt edasi lapsele. Lapsele on kõige olulisemateks õiguslikeks sotsialiseerimisagentideks vanemad, kes õpetavad ja suunavad last tegema vahet heal ja halval, lubatul ja keelatul. Muidugi on erinevatel inimestel erinevad väärtushinnangut, seega, sõltub paljuskis isiksuse kujunemine vanemate seisukohtadest;

2) positiivsete sotsiaalsete hoiakute kinnistamine. Õiguslik sotsialiseerimine ei alga kunagi tühjalt kohalt ning igal isikul on välja kujunenud oma kõlblusnormid ja väärtused, mille pinnalt algab ka õiguslik sotsialiseerimine.²⁸ See, millised on konkreetse inimese sotsiaalõiguslikud hoiakud, määrab ära see, millised on konkreetse isiku silmis hindamist leidvateks väärtusteks. Näiteks, kui kõrgeks hindab isik elu ja tervist.²⁹

Eelnimetatud eesmärgi raames on sotsialiseerimisagentidel oluline kaal just inimesele, kes ei oma ühiskondlikus plaanis positiivseid hoiakuid, kasvades kuritegelikus keskkonnas ja omades teistsuguseid hoiakuid võrreldes ühiskondlikult aktsepteeritavatega. Sel juhul on sotsialiseerimisagentid inimese sotsiaalsete hoiakute kujundajateks ühiskondliku arusaama järgi positiivses suunas.³⁰

Seega on õigusliku sotsialiseerimise üheks eesmärgiks tõsta esile ja kinnistada inimeses need väärtused, hinnangud ja tõekspidamised, mis on kooskõlas nii inimese enda sisetunnetusega kui ka ühiskonnas aktsepteeritavate reeglitega. Olulisem kaal õiguslikele sotsialiseerimisagentidele lasub situatsioonides, kus isikul ei ole välja kujunenud väärtushinnanguid või kui need on vastuolus ülejäänud ühiskonnas aktsepteeritavaga;

3) aluse rajamine ratsionaalse käitumisvariandi valikuks – isik teeb oma valikud lähtudes oma sisetundest, kuid neid valikuid mõjutab ühiskond erinevate kanalite sh sotsialiseerimisagentide kaudu. Kuigi sotsialiseerimisagentid ei suuda inimese jaoks igat situatsiooni lahendada, aitavad nad inimesel leida kõige ratsionaalsema käitumisvariandi.³¹ S. Kaugia täpsustab, et ratsionaalne käitumine, see on inimese teadlik käitumine, kus isik lähtub

²⁷ Kaugia 2011, lk 73.

²⁸ Kaugia 2011, lk 73.

²⁹ S. Kaugia. Õigusteadvus: olemus, kujunemine, toimimine. – Õigus ühiskonnas. Artiklite kogumik. Koost Silvia Kaugia. Tartu 2006, lk 92.

³⁰ Kaugia 2011, lk 73-74.

³¹ Kaugia 2011, lk 74.

„mõtestatud käitumismudelist, mis on tema teadvuses kinnistunud ning mis on kooskõlas tema südametunnistuse ja õigluse printsiipidega ning sisetunnetusega õigest käitumisest“.³²

Seega võib öelda, et õigusliku sotsialiseerimise üheks eesmärgiks on aidata inimesel jõuda arusaamisele, milline käitumisviis on teatud situatsioonis, millesse inimene satub, kõige ratsionaalsem. See tähendab, et inimesel on välja kujunenud, lähtudes oma tõekspidamistest, südametunnistusest, õiglustunnetusest ja lisaks sotsialiseerimisagentide toele, käitumisviis teatud situatsioonile elus, millesse ta satub. Niisiis, teeb inimene nii endale kui ka ümbritsevale mõeldes kõige sobivama valiku;

4) sotsiaalse käitumise printsiipide tutvustamine.³³ Sotsiaalne käitumine on mingi hüve ammutamine ühiskonnast, kusjuures hüvede saamine või mittesaamine sõltub suuresti inimese seotusest teiste ühiskonnaliikmetega. Õiguslik sotsialiseerimine kujundab välja printsiibid, mis aitaksid inimestel sotsiaalse suhte teel saavutada ühiskonnas soovitud tulemust. Soovitud tulemuse saavutamiseks tuleb inimesel valida vastav käitumisvariant.³⁴ Seega annavad õiguslikud sotsialiseerimisagendid inimesele teatava aluse astumaks sotsiaalsesse suhtesse, tutvustades üldlevinud põhimõtteid ühiskondlikus käitumises;

5) enesekontrolli tõhustamine sotsiaalse kontrolli süsteemis. Selleks, et inimesed saaksid koos elada, tuleb käitumist koordineerida. Käitumise koordineerimine ja ühiskonna ohutu eksisteerimine ongi sotsiaalse kontrolli peamisteks ülesanneteks. Käitumist saab sotsiaalselt reguleerida üldiste käitumisprintsiipide andmisega ja üksikasjalike fikseeritud tegevusjuhiste kehtestamisega. Selleks, et sotsiaalne kontroll saaks toimida, tuleb teadvustada sotsiaalseid standardeid nii individuaalsel kui ka sotsiaalsel tasandil. Selleks, et hinnata ühiskonnaliikmete käitumist, peab hindajal olema ettekujutus ühiskonnale vastuvõetavast käitumisest ja tal peab olema teadvustatud normitunnetus.³⁵

Ka Ivar Aimre tõdeb, et sotsiaalse kontrolli põhiülesandeks on tagada ühiselureeglite täitmine, mis annab inimestele kindlus- ja turvatunde. Sotsiaalne kontroll on üldine ja kõikjal toimiv.³⁶ Sotsiaalne kontroll on suunatud sellise käitumise tagamisele, mis on vastavuses sotsiaalse grupi, riigi ja ühiskonna huvidega. Huvide gruppide, riigi ja ühiskonna vahel võivad olla

³² Kaugia 2011, lk 74.

³³ Kaugia 2011, lk 74.

³⁴ Kaugia 2011, lk 74-77.

³⁵ Kaugia 2011, lk 77.

³⁶ Aimre, lk 172.

vastuolulised, mõjutades ühiskonna liikmete käitumist. Seetõttu teostatakse sotsiaalset kontrolli erinevatel tasanditel.³⁷

Enesekontroll on üheks sotsiaalse kontrolli alaliigiks. Enesekontrolli toel juhib inimene oma käitumist ja annab sellele hinnangu ning kuna enesekontroll baseerub inimese kõlblusel ja südametunnistusel, siis enesele hinnangu andmine sõltub individuaalsest õigus-/õiglustunnetusest.³⁸

I. Aimre arvates saab enesekontrollist rääkida siis, kui inimene ise reguleerib oma käitumist kooskõlas üldkehtivate normidega ja seab ise enese suhtes piiranguid. Inimene omandab sotsialiseerumise käigus reeglid ja normid ning kui ta neid rikub, tunneb ta piinlikkust ja süütunnet. Süümepiina tundmine näitabki enesekontrolli olemasolu.³⁹

Seega võib tõdeda, et igal inimesel on omad tõekspidamised moraalist, kõlblusest ja õiglusest ning need tõekspidamised avalduvad südametunnistuses. Õigusliku sotsialiseerimise üheks eesmärgiks on suunata inimese südametunnistust olema kooskõlas ühiskonnas kehtivate normidega ning rikastada inimese (õigus-)teadvust, et tõhustada enesekontrolli;

6) arenenud käitumuslik-regulatiivse õigusteadvuse kujundamine.⁴⁰ Õigusteadvuse käitumuslik-regulatiivse tasandi moodustavad ühiskonnast tulenevad ja seal juurdunud õiguslikud mõisted, väljendid, arusaamad, kujundid, sümbolid, mis jõuavad enamal või vähemal määral antud ühiskonnaliikmete teadvusesse.⁴¹ Sotsiaalõiguslikud väärtused on käitumuslik-regulatiivse õigusteadvuse üheks olulisemaks lüliks. Sotsiaalõiguslikud väärtused on väärtused, mis inimene on vastu võtnud oma teadvuses veendumuste, printsiipide, ideaalide jm kujul õigetena ning mida ta teadvustab möödapääsmatutena, eesmärgipärastena ja talle kasulikena.⁴²

Nii on õigusliku sotsialiseerimise üheks eesmärgiks kujundada inimese hoiakud, arusaamad, olemus selliseks, et inimene hindab ja väärtustab just selliseid hüvesid nagu sootsium tema ümber. Normipärase käitumisvariandi valikuks on oluline, et inimene saab aru ühiskonnas

³⁷ S. Kaugia. Sotsiaalkontroll ja õigus. – Õigus igapähele. Teejuht Eesti õigusesse ja õigusteadusesse. Koost Jaan Sootak. Juura 2017, lk 27.

³⁸ Kaugia 2011, lk 79.

³⁹ Aimre, lk 172.

⁴⁰ Kaugia 2011, lk 80.

⁴¹ Kaugia 2011, lk 24.

⁴² Kaugia 2011, lk 49.

eksisteerivatest arusaamadest, mõistetest, sümbolitest samal viisil kui ühiskond, ning võtab omaks kõik väärtused sellistena nagu ühiskond seda aktsepteerib;

7) indiviidide suunamise õiguspärasele käitumisele. Ei tohi ära unustada, et ainuüksi õiguslikud teadmised, mida ei toeta inimese käitumine, ei suuda kindlustada indiviidi õiguspärast käitumist. Nimelt, normikuuleka käitumise lähtepunktiks on just inimese käitumise psüühiline aspekt.⁴³ Inimeste õiguspärane või -vastane käitumine tuleneb osaliselt ühiskonnas valitsevast kultuurist ja üldiselt tunnustatud ühiselu reeglitest. Olulisemat rolli aga mängib inimese subjektiivne eneseregulatsioon ehk inimese käitumise vaimsed regulaatorid. Olulisemateks eneseregulatsiooni komponentideks on inimese väärtusorientatsioonid, sotsiaalõiguslikud hoiakud ja suhtumine sotsiaalsesse hüvedesse.⁴⁴

Seega, olulisemad inimesi õiguspärasele käitumisele suunavad elemendid on inimese enesedistsipliin ja ühiskonnas juurdunud tavade austamine. Kindlasti on oma roll inimese õiguspärasele käitumisele suunamisel ka sanktsioonidel, kuid Kaugia leiab, et positiveeritud õigus peaks pigem aitama inimestel orienteeruda riigi poolt aktsepteeritud käitumises, mitte rõhuma sanktsioonide karmusele.⁴⁵

Eeltoodust nähtub, et õigusliku sotsialiseerimise peamiseks eesmärgiks on inimese suunamine õiguspärasele käitumisele. Õiguspärase käitumise tagavad ühelt poolt inimese enda väärtushinnangud, arusaamad ja hoiakud ning teiselt poolt ümbritsev keskkond koos positiivse õigusega.

Õiguslik sotsialiseerimine on vaadeldav elukestva protsessina: inimene kui ainulaane isiksus omandab elu jooksul talle omased hoiakud ja vaated, mis aitab tal elus teha valikuid ja otsuseid, mis temale kõige paremini sobivad. Siinjuures on muidugi oluline, et hoiakud ja valikud oleksid kooskõlas ühiskonnas aktsepteeritute, sest muidu võib tekkida ühiskonna gruppide vahel konflikt. Kui isikul on välja kujunenud oma hoiakud ja mõtestatud valikud, siis suunatakse teda sotsiaalsesse suhetesse. Sotsiaalne suhe viib enesekontrollini, sest käitumine sotsiaalsetes gruppides nõuab enda käitumise reguleerimist ja teistega arvestamist. Lõpuks on isikul, tänu õiguslikule sotsialiseerimisele välja kujunenud õigusteadvus, mis omakorda suunab teda õiguspärasele käitumisele.

⁴³ Kaugia 2011, lk 80.

⁴⁴ Kaugia 2011, lk 83-84.

⁴⁵ Kaugia 2011, lk 83-84.

Iga õigusliku sotsialiseerimise eesmärk on eriti aktuaalne inimese teatud eluetapil, kuid õiguslik sotsialiseerimine mängib olulist rolli kogu inimese eluea jooksul.

1.3. Õigusliku sotsialiseerimise agendid

Sotsialiseerumine ei ole ühesuunaline protsess, kus ühiskonna mõju on vaid inimesele kui n-ö sotsialiseeritavale. Sotsialiseerumisprotsessi on vajalik vaadelda mõlemapoolse toimimisena, kus inimene kohandub ühiskonna tingimustele ja samas vastavalt vajadustele otsib võimalusi nende tingimuste kohandamiseks, muutmiseks. Inimese ühiskonnastumine on tema kaasamine sotsiaalsesse ühisellu. Teisalt ka ühiskond inimesestub, saades mõjutusi inimtegevusest, inimeste arengust. Mõlemaid protsesse tuleb käsitleda võrdväärsetena, ainult nii saab ühiskonda vaadelda dünaamilisena. Areneb inimene, areneb ka ühiskond ja vastupidi. Ühiskond ei saa kunagi valmis.⁴⁶

Samamoodi tuleb käsitleda ka õigusliku sotsialiseerumise protsessi: vaadatuna indiviidi positsioonilt, tähendab õiguslik sotsialiseerumine inimese võimekust kohaneda kultuuriruumiga, sh õigusruumiga. Vaadatuna ühiskonna seisukohalt, tähendab õiguslik sotsialiseerumine ühiskonna suutlikkust reageerida ja kohaneda muutuvate tingimustega, sealhulgas õiguspäraste ootuste ja nõudmistega.⁴⁷

Seega õigusliku sotsialiseerumise protsess hõlmab nii inimese kohanemist õigusruumiga kui ka ühiskonna muutumist, arenemist vastavalt inimeste vajadustele. Õigusliku sotsialiseerumise protsess on osa üldisest sotsialiseerumisprotsessist.

Sotsialiseerumisprotsessis on individ ühiskonnaga seotud mitmesuguste elementide, nn sotsialiseerimisagentide kaudu. Sotsialiseerimisagentideks nimetatakse isikuid, sotsiaalseid grupe ja institutsioone, kes isiksuse arengut mõjutavad, teda kasvatavad ja suunavad.⁴⁸ Sotsialiseerimisagendid omavad olulist mõju inimese elus: nad kujundavad teadvust ja aitavad integreeruda ühiskonda.

⁴⁶ E. Raska. Olemise õigus. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2010, lk 117.

⁴⁷ Raska 2010, lk 124.

⁴⁸ Kaugia 2011, lk 89.

Inimese elus on olemas institutsioonid, mis saadavad isikut tema arengus läbi terve elu. Neid käsitletakse nõ universaalsete sotsialiseerimisagentidena ja nendeks on sõbrad ning massikommunikatsioon.⁴⁹ Nendega puutuvad inimesed kokku igapäevaselt, saades mõjutusi mõttelaadis, tegutsemismallides.

1990-ndate aastate alguses leiti, et igas ühiskonnas on universaalseteks sotsialiseerijateks õigus ja psühholoogia. Õigust peeti esmaseks sotsialiseerimise agendiks perekonna ja kooli kõrval. Leiti, et moraal, õiguskultuur, õiguspraktika, õigusteadvus on õiguspsühholoogilised fenomenid, mis mõjutavad inimese elukorraldust.⁵⁰ Kahtlemata ka tänapäeval on õigus ja psühholoogia valdkonnad, mis tegelevad moraali, väärtuste ja tõekspidamiste viljelemisega. Õigus ja psühholoogia on olulised valdkonnad, mis on põimitud tihedalt inimese sotsialiseerimisprotsessi ja puudutavad iga inimest erinevate rollide kaudu, kuhu inimene oma elus satub. Nii näiteks oleneb ka õigusliku sotsialiseerimise edukus konkreetse inimese psüühikast.

Õigusliku sotsialiseerimise agendid on üks osa sotsialiseerimisagentidest, kelle ülesandeks on kujundada inimese sotsialiseerimisprotsessis olev õiguslik pool, andes õiguskasvatust, kujundades õigusteadvust ja suunates õiguskäitumist. Üheselt ei saa välja tuua nimistut teatud kindlatest ja konkreetsetest õiguslikest sotsialiseerimisagentidest, kuid inimese arengu teatud eluetapil on mõni sotsialiseerimisagent olulisema tähtsusega. Näiteks lapsele on kõige olulisemateks sotsialiseerimisagentideks vanemad, kes õpetavad ja suunavad last tegema vahet heal ja halval, lubatul ja keelatul. Eelkoolieelses eas lisandub vanematele kui esimestele sotsialiseerijatele ka lasteaed, kes annab edasi ühiskonnas tunnustatud väärtushoiakuid, käitumismalle. Koolilaste käitumist mõjutavad lisaks vanematele ka eakaaslased ja õpetajad.⁵¹

Kõik sotsialiseerimisagendid, kes inimese elus ühel või teisel viisil osalevad, jätavad inimesse jälje. Iga inimene võtab midagi omaks, temasse kinnistub midagi. Selle teabe kasutamine oleneb aga inimesest endast. Seega on sotsialiseerimisagendid üheks teguriks sotsialiseerimisprotsessis, kuid rõhk on inimese enda standardite teadvustamises, nende järgimise kavatsuses. Kahtlemata ei oska laps teha ratsionaalseid otsuseid, kuna tal on tõekspidamised välja kujunemata, seejuures ongi suur roll lapsepõlves vanemate suunamisel. Seega on vanemad esmasteks sotsialiseerijateks ka õiguslikes küsimuses, kelle näpunäited,

⁴⁹ Kaugia 2006, lk 101.

⁵⁰ Tapp, lk 332, 333.

⁵¹ Kaugia 2006, lk 101.

juhised laps kas kinnistab või mitte. Samamoodi on sotsialiseerijateks lapsele lasteaed, eakaaslased, õpetajad, kool, kes muuhulgas täidavad ka õigusliku sotsialiseerimise agendi ülesandeid.

Igal õigusliku sotsialiseerimise agendil on oma mehhanism, kuidas ta vastava ühiskonna kultuuri vahendab ja kuidas õigusega seonduvat selgitab. Need mehhanismid avalduvad funktsioonide kaudu, mida üks või teine sotsialiseerimisagent ühiskonnas täidab.⁵²

Õigusliku sotsialiseerimise agentide ülesandeks on kujundada inimese hoiakud, arusaamad, olemus selliseks, et inimene hindab ja väärtustab just selliseid hüvesid nagu sootsium tema ümber. Õigusliku sotsialiseerimise agentide peamiseks ülesandeks on kujundada normikuulekas isiksus, kes hindab ühiskonnas aktsepteeritavaid kokkuleppeid, hoiakuid ja juhindub oma käitumises moraalsetest ja eetilistest väärtustest, selleks et edukalt ühiskonnas toime tulla.

Isiksuse areng algab juba varases lapsepõlves. Esimene sotsiaalne keskkond, mis kujundab lapse isiksust, on tema perekond, kodu. Perekonnas omandab laps esimesed teadmised, oskused, normid ja väärtused, mis aitavad tal ühiskonnas kohaneda.⁵³ Perekonnas saab laps ka esmased õiguslikku laadi juhised, mis tema pagasisse talletuvad.

Perekonna ülesanne on vahendada oma olulist rolli ning ühendada ühiskonna ja pereliikmete vajadused. Perekonnal tervikuna on suur osa lapse sotsialiseerimisel ja tema vajaduste rahuldamisel, väliskeskkonna mõju vahendamisel ning perekondliku keskkonna loomisel. Eriti oluline on lapse sotsialiseerimiseks vanemate olemasolu. Ideaalne on olukord, kus lapsel on nii ema kui ka isa ning vanemate suhted on head. Perekond edastab selle sotsiaalse kihi väärtusi, kuhu ta kuulub.⁵⁴ Ka uurimustes on leitud seoseid poolikute ja ühe kasuvanema perekondade ning kuritegeliku suundumuse vahel – suurem hälbekäitumise tõenäosus on neil noortel, kes on kasvanud kas üksikvanema või ühe kasuvanemaga perekondades.⁵⁵ Seega võib sotsialiseerumine oleneda ka peremudelist, perekonnaliikmete omavahelistest suhetest ning perest saadava väärtustepagasi kvaliteedist.

⁵² S. Kaugia. Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid. Tartu Ülikooli Kirjastus 2011, lk 91.

⁵³ S. Kaugia. Alaealine õigusliku vastutuse subjektina. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale III. Koost Silvia Kaugia. Tartu 2003, lk 148.

⁵⁴ Aimre, lk 144.

⁵⁵ H. Dsiss. Kodu kui õigushoiakute kujunemise keskkond. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale I. Koost Lembit Auväärt. Tartu 2000, lk 51-67.

Tänapäeval ei täida perekond enam kõiki noorte kasvatamise ülesandeid. Nii on perekonna kõrval teised sotsialiseerimisagendid, et anda edasi ühiskonnas kehtivaid käitumisreegleid ja kultuurilisi väärtusi. Üheks määravaks institutsiooniks selle ülesande täitmisel on kool.⁵⁶ Hariduse tähtsus ja koolikord on ühiskondades erinevad, seega on kooli mõju sotsialiseerimisagendina erinev.

Kool on tänapäeval oluliseks institutsiooniks, mille ülesandeks on aidata kaasa noorte kasvatamisele vastavalt ühiskonnas eksisteerivatele käitumisootustele. Kooli funktsioonid muutuvad koos ühiskonna arengu ja muutumisega, ka muutub tema prestiiž noorte silmis. Viimasest sõltub see, kuivõrd mõjukas sotsialiseerimisagent kool ühel või teisel ühiskonna arengu etapil on.⁵⁷ Kui ühiskond väärtustab haridust, siis on koolil ka oluline mõju inimese sotsialiseerimisel.

Kool ja kodu sotsialiseerimisagentidena on tihedalt seotud. Lapse suhtumine õppimisse sõltub sellest, kuivõrd tema kodus haridust ja haritust väärtustatakse.⁵⁸ Kui kodus ei peeta haridust oluliseks, siis sama suhtumine antakse kaasa lastele. Kooli õnnestumine sotsialiseerimisagendina sõltub tema koostöövõimalustest koduga. Siin on oluline, et kodu ja kool vaataksid n-ö samasse suunda, võttes oma ühiseks eesmärgiks normikuuleka, südamliku, õpihimulise jne noore inimese kujundamise.

Massikommunikatsioon on oluline sotsialiseerimise tegur, sest massimeedia ülesandeks on ühiskondlike väärtuste ja mudelite vahendamine. Massimeedia toimib sotsialiseerijana oma sisu kaudu, andes edasi käitumismudeleid, väärtusi, rolle ja tähendusi.⁵⁹

Massikommunikatsioon võib mõjutada isiku sotsialiseerimist nii positiivselt kui ka negatiivselt. Nt saab massiteabevahendite kaudu anda edasi üldkultuurilist teavet ja informatsiooni, mis mõjutab isiku arengut positiivselt, teisalt aga sisaldab massikommunikatsioon vägivalda, kuritegevust, ebaeetilisust, ning see mõjutab sotsialiseerimist negatiivselt, põhjustades ühiskonnas vägivalda ja kuritegevuse kasvu.⁶⁰

⁵⁶ S. Kaugia. Kooli rollist noorte õigusteadvuse kujunemisel. – Forselise Sõnumid, nr 20, 2012, lk 8.

⁵⁷ S. Kaugia. Significant Formal and Informal Agents of Socialisation and the Opportunities They Offer for Curbing Violence of Minors (Juveniles). Journal "Law" of the University of Latvia, nr 6, 2014, lk 168 – http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Juristu-zurn_6.pdf, 21.03.2017.

⁵⁸ Kaugia 2014, lk 169.

⁵⁹ Aimre, lk 148.

⁶⁰ Aimre, lk 148.

1994-1998 läbiviidud noorte õigusliku sotsialiseerumise kordusuuringus ilmneb, et noorte õigusteadmiste peamiseks allikaks on televisioon ja ajalehed. Kui võrrelda seda 1975. aasta uurimuse tulemusega, siis toona oli õigusteadmiste andmisel väga oluline roll koolil, olles vastava hierarhia tipus.⁶¹ 2007. aastal gümnaasiumiõpilaste seas läbiviidud uuringud näitavad, et koolinoorte õigusteadvuse kujunemisele avaldab suurt mõju ajakirjandus. Küsimusele, kui suurel määral on erinevad infoallikad ja -kanalid kujundanud suhtumist kohtusse Eestis, vastas 75% küsitletutest, et peamiseks suhtumise kujundajaks on ajakirjandus. Küsitletute hinnangul on suhtumist Eesti kohtusse muutnud negatiivseks peamiselt ajakirjandus, suhtumist positiivses suunas on aga muutnud kool.⁶² See annab tunnistust, et noored on vastuvõtlikud kõigele, mis läbi ajakirjanduse nendeni jõuab. Kui ajakirjandus evib negatiivset suhtumist, siis mõjutab see ka noori.

Õigusliku sotsialiseerimise agentide hulgas on tähtis ja spetsiifiline koht õigusinstitutsioonidel. Näiteks täidavad õigusliku sotsialiseerimisagendi funktsiooni kohtunikud, advokaadid, politsei, vangla, kes mõjutavad õiguskäitumist, õigusteadmisi ja õiguskultuuri.⁶³ Kõige olulisemaks sotsialiseerimisagendiks formaalsel tasandil on riik, kes annab välja õigusakte ja kujundab õiguskultuuri.⁶⁴

Institutsioonide roll kodanike õiguskasvatuses on seda olulisem ja tegevus seda efektiivsem, mida prestiižikamad on elanikkonna silmis antud institutsioonid ja neis töötavate inimeste amet.⁶⁵

Seega omavad inimese elus tähendust erinevad sotsialiseerimisagendid. Neil on erinev kaal, nad on teatud eluperioodil tähtsamad kui teised. See toimib nii ka õiguslikul sotsialiseerimisel. Lapsele on esimestel eluaastatel tähtsad vanemad, hiljem tuleb sotsialiseerijana kõrvale lasteaed.

Lasteaed täidab tänapäeval kahte suuremat funktsiooni: võimaldab laste päevahoidu, et vanematel oleks võimalik tööl käia ning annab lastele alusharidust, toetades seejuures lapse arengut ja tema isikupära.

⁶¹ Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse, lk 65.

⁶² Gümnaasiumiõpilaste õigusteadvuse uuringu tulemused. November-detsember 2007. [www.saarpoll.ee – http://www.saarpoll.ee/UserFiles/File/Noorte_oigusteadvuse_uuringu_aruanne.pdf](http://www.saarpoll.ee/UserFiles/File/Noorte_oigusteadvuse_uuringu_aruanne.pdf), lk 11-12, 28.03.2017.

⁶³ Tapp, lk 334.

⁶⁴ Kaugia 2014, lk 167.

⁶⁵ Kaugia 2011, lk 111.

Lasteaed on enamasti esimeseks asutuseks, kus laps peab hakkama saama terve päeva ilma vanemateta, seistes enda eest, tehes ennast arusaadavaks, omades kindlat päevakava, osaledes õppe- ja kasvatustegevuses. Lasteaed on koht, kus laps õpib teistega suhtlema, nendega arvestama ja koostööd tegema. Seega on lasteaia suurimaks rolliks võimaldada lapse hõlbus kohanemine uue keskkonnaga, uute inimestega ning toetada lapse arengut ja hariduse omandamist.

2. Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava kui lasteaia tegevuse alus

2.1. Koolieelse lasteasutuse õppe- ja kasvatustegevuse alused

Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava⁶⁶ järgi korraldab lasteasutus õppe- ja kasvatustegevuse igal õppeaastal. Õppeaasta algab 1. septembril ning kestab 31. augustini. (§ 6). Lasteaed kohustub järgima oma tegevuses õppekavas toodud eesmärgid ja ülesandeid ning rakendama neid oma õppe- ja tegevuskavas, pannes selle paika iga õppeaasta kohta.

Tulenevalt sotsiaalministri 24.09.2010. a. vastuvõetud määrusele Tervisekaitsenõuded koolieelses lasteasutuses tervise edendamisele ja päevakavale⁶⁷, lähtutakse päevakava koostamisel lasteasutuse lahtioleku ajast, laste vanuserühmast, laste ealistest ja individuaalsetest arenguvajadustest. Näiteks kolmeaastase päevakava võimaldab rohkem mänguaega, aga viie- kuni seitsmeaastaste päevakavas on suurem kaal õpetaja kavandatud õppe- ja kasvatustegevusel.⁶⁸ Lasteaed peab saavutama õppekavas toodud eesmärgid kõikide laste suhtes, lähtudes laste eripäradest.

Õppe-kasvatustegevuste korraldamisel on võtmesõnaks hästi toimiv meeskonnatöö. Selles on roll kogu lasteaia personalil ja ka lapsevanematel.⁶⁹ Peamiselt on lapsevanemad rakendatavad õppekava täiendavate ürituste ja väljasõitude korraldamisel, aga võimaluse korral on teretulnud ka oma ametit, hobi või töökohta tutvustama, lastega mängima ja meisterdama. Laste jaoks on tähtis, et lapsevanemad nende „töö“ vastu huvi tunnevad ning ühiseid tegevusi naudivad nii väikesed kui ka suured.⁷⁰ Lasteaia roll on leida sobiv personal, tagada hea läbisaamine meeskonna vahel ning teha koostööd lastevanematega, et saavutada õppekavas ettenähtud tulemus.

Lasteasutuse õppekavas tuuakse esile päevakava koostamise põhimõtted. Rühma päevakava määrab kindlaks olenevalt laste east päevarütmi, kus vahelduvad igapäevatoimingud, laste

⁶⁶ Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava. VVm 29.05.2008 nr 87. – RT I 2008, 23, 152.

⁶⁷ Tervisekaitsenõuded koolieelses lasteasutuses tervise edendamisele ja päevakavale. SoMm 24.09.2010 nr 61. – RT I 2010, 69, 526.

⁶⁸ T. Peterson. Koolieelse lasteasutuse õppe- ja kasvatustegevuse korraldamine. – Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus. Koost Ene Kulderknup. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus 2009, lk 20.

⁶⁹ P. Häidkind jt. Lapse arengu hindamise ja toetamise juhendmaterjal koolieelsetele lasteasutustele. 2013. – https://www.hm.ee/sites/default/files/juhendmaterjal_alusharidus.pdf, lk 36-37, 28.03.2017.

⁷⁰ Häidkind jt, lk 36-37.

mäng, vabategevused ning pedagoogi kavandatud õppe- ja kasvatustegevused.⁷¹ Näiteks alla kolmeaastasele lapsele võimaldatakse vähemalt üks kord päevane uneaeg, samas aga vanemas rühmas on oluline lapse kooli ülemineku ettevalmistamine ja kohanemine päevarütmiga koolis.⁷² Lisaks päevakavale määratakse lasteaia õppekavas ka rühmade tegevuskava. Tegevuskavas määravad pedagoogid ühise kokkuleppena rühma õppe- ja kasvatuskorralduse – kuidas ja millal erinevaid valdkondi, tegevusi käsitletakse ning lõimitakse.⁷³ Seega tuleb lasteaias paika panna vastavalt laste vajadustele kogu õppe- ja tegevuskava, lähtudes riiklikus õppekavas ettenähtud nõuetest.

Sügisel tehtava lasteaia aastakava olemus on kahe info ühendamine: millised teadmised ja oskused, milliste meetoditega on kavas saavutada. Aastakava konkretiseeritakse kuu- või nädalaplaanides, kus üldeesmärgid täpsustatakse ja seostatakse nädalateemaga. Ühe õppetegevuse eesmärk on veelgi konkreetsem ja sisaldab lisaks eelnevale ka raskusastme täpsustust. Näiteks valdkonna „Mina ja keskkond“ aasta eesmärk: „laps on teadlik tervislikest eluviisidest“, nädala eesmärk: „laps oskab nimetada 3-4 tervisele kasulikku toiduainet“, ühe õppetegevuse eesmärk: „laps teab, et porgand on tervisele kasulik toiduaine“.⁷⁴

Seega toimub kogu lasteaia igapäevategevus riikliku õppekava eesmärkidest lähtuvalt. Riikliku õppekava alusel koostab lasteaed laste eripäradest tulenevalt iga lasterühma õppe- ja tegevuskava, mille järgimisel tuleks jõuda eesmärkideni, mida riiklik õppekava ette näeb.

2.2. Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus koolieelses lasteasutuses

Riigi jaoks on riiklik õppekava koolieelse õppe- ja kasvatustöö suunamise alus, et kogu riigis kehtiksid ühiselt kokkulepitud kasvatusväärtused ja ootused.⁷⁵ Üldhariduse õppekavadega tagab riik oma tulevaste kodanike arengu oma ideaalide alusel. See, kellele, kuidas ja millistel alustel tagatakse võimalus haridust omandada, sõltub riigi poliitilisest süsteemist ning on läbi aegade olnud erinev.⁷⁶ Lasteaeda nähakse õppe-, kasvatus- ja sotsialiseerimisasutusena, mis

⁷¹ Peterson 2009, lk 20.

⁷² H. Kala. Uuendatud riiklik õppekava. – Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus. Koost Ene Kulderknup. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus 2009, lk 9.

⁷³ Peterson 2009, lk 20.

⁷⁴ Häidkind jt, lk 37.

⁷⁵ M. Jürimäe, J. Treier. Õppekavad ja lasteaed. Tartu Ülikooli Kirjastus 2008, lk 87.

⁷⁶ Jürimäe/Treier, lk 57.

vormib tulevase kodanikke täiskasvanutele sobivas suunas ja sobival moel.⁷⁷ Seega näeb riiklik õppekava ette, et lasteaiad sotsialiseerib lapsi ka õiguslikult, et suunata neid käituma vastavalt ühiskonna ootustele ja kandma ühiskonna juriidilisi väärtusi.

Koolieelne lasteasutus kuulub Eesti haridussüsteemis alusharidust võimaldava õppeasutuse hulka.⁷⁸ Tulenevalt koolieelse lasteasutuse seaduse § 16 lg-test 1, 2 on lasteaias õppe- ja kasvatuskorralduse aluseks koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava, mis vastab Vabariigi Valitsuse määrusega kinnitatud alushariduse raamõppekavale.⁷⁹ Seega näeb riiklik õppekava ette, et laps saab lasteaias aluse ka õiguslikule haridusele.

2008. aasta 29. mail võeti vastu hetkel kehtiv koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava.⁸⁰ Selle väljatöötamisel on arvestatud Eesti lasteaiade traditsioone ja eripära, kasvatusmeetodite arengut, ekspertide hinnanguid ning Euroopa suundumusi alushariduse valdkonnas, nt:

- 1) ÜRO laste õiguste konventsiooni, kus on sätestatud laste õigus elada turvalises ja arendavas keskkonnas ning olla kaasatud neid käsitlevate otsuste tegemisse;
- 2) UNESCO programmi „Haridus kõigile“ põhjal koostatud Eesti tegevuskava, milles on määratud eesmärgid jälgida laste individuaalse arengu iseärasusi ning tagada kõigile lastele arengut toetavad tingimused;
- 3) elukestva õppe strateegiat, mille järgi on inimene õppija sünnist alates ning talle peab olema tagatud õigus õppida;
- 4) Euroopa Nõukogu suuniseid koolieelsete lasteasutuste kvaliteedi kohta, milles on ettepanekud lasteasutuse tegevuse korraldamiseks, rahastamiseks, kättesaadavuse tagamiseks, lasteasutuse õppekava koostamiseks, pedagoogide pädevuse ja lapsevanematega koostöö valdkonnas jms;
- 5) keskkonna säästva arengu strateegiat „Agenda 21“, kus on sätestatud säästva arengu põhimõtete integreerimine kõigisse õppekavadesse;
- 6) Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) tervist edendavate lasteasutuste liikumist, mille eesmärgiks on suurendada laste, õpetajate ja kogu paikkonna terviseteadlikkust sotsiaalsete oskuste arendamise ning suhtumise kujundamise kaudu.⁸¹

⁷⁷ M. Tensing-Kruusla. Sotsiaaltöö lasteaias: olukorra hinnang ja arenguvision. – Ülikoolilt Tartu linnale: Sotsiaaltöö-teemaliste üliõpilasuuringute kogumik IV. Tartu Ülikooli Kirjastus 2007, lk 85.

⁷⁸ Haridus- ja Teadusministeeriumi koduleht. – <https://www.hm.ee/et/tegevused/alus-pohi-ja-keskharidus>, 21.03.2017.

⁷⁹ Koolieelse lasteasutuse seadus. – RT I 1999, 27, 387 ... RT I, 30.12.2015, 22.

⁸⁰ Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava. VVm 29.05.2008 nr 87. – RT I 2008, 23, 152.

⁸¹ H. Kala. Uuendatud riiklik õppekava. – Õppe- ja kasvatus-tegevuse korraldus. Koost Ene Kulderknup. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus 2009, lk 5-6.

Seega on riikliku õppekava väljatöötamisel arvestatud ka rahvusvahelisi tõekspidamisi, millest järeldub, et õppekavasse on toodud ka rahvusvahelist õigust puudutavaid aspekte.

Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava üldeesmärgist tulenevalt toetab õppe- ja kasvatustegevus lapse kehalist, vaimset, sotsiaalset ja emotsionaalset arengut, mille tulemusel kujuneb lapsel terviklik ja positiivne minapilt, ümbritseva keskkonna mõistmine, eetiline käitumine ning algatusvõime, esmased tööharjumused, kehaline aktiivsus ja arusaam tervise hoidmise tähtsusest ning arenevad mängu-, õpi-, sotsiaalsed ja enesekohased oskused.⁸² Seega lasteaia üldine ülesanne on kujundada isiksus, kes käitub eetiliselt, arvestab teistega, omandab ka üldised õiguslikud hoiakud ja tõekspidamised.

Lasteasutuse õppekava on õppe- ja kasvatustegevuse alusdokument, milles kajastuvad töötajate ja lastevanemate eesmärkide, põhimõtete ning õppe- ja kasvatuskorralduse kokkulepped.⁸³ Õppekava koostamine ja arendamine eeldab laste, lasteaiapersonali ning lastevanemate diskussiooni mängu, õppimise, alushariduse, õpetamise ja kasvatamise ning koostöö üle.⁸⁴ Õppe- ja kasvatustegevuste planeerimisel lähtub lasteaed ühelt poolt riikliku ja lasteasutuse õppekavade nõuetest ning teiselt poolt õpetatavate laste arengutasemest.⁸⁵ Seega igas lasteaias antakse edasi vastavalt lapse arengule need, sh juriidilised väärtused, mis kujunevad lastevanemate ja lasteaia töötajate omavahelise kokkuleppe tulemusena, arvestades riiklikul tasandil oluliste põhimõtetega. Sellest tulenevalt ei pruugi autori hinnangul igas koolieelses lasteasutuses olla hoiakud ja evitavad väärtused sarnased, sõltudes ka piirkondlikest tõekspidamistest ja regionaalsetest arenguvõimalustest. Näiteks suuremates linnades ei ole võimalik viia lapsi tihti loodusesse, kuid maapiirkondades on laps loodusest ümbritsetud igapäevaselt. Seega on võimalik, et maapiirkonnas kasvaval lapsel kinnistub looduse hindamise hoiak paremini kui linnapiirkonnas kasvaval lapsel. Sellest tulenevalt võib eri piirkondades olla ka õiguslike väärtuste edasi andmine erineval tasemel ja erineva kaaluga.

Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava põhimõtetest tuleneb, et lasteaiakultuuri loomulik osa peab olema humaansus, sallivus. Samuti saab lasteasutus valmistada lapsi ette elama demokraatlikus ühiskonnas ainult selle kaudu, kui lasteasutuse enda kultuur ja keskkond on demokraatlik ning inimsõbralik.⁸⁶ Seega on lasteaed kogu oma olemusega lastele eeskujuks.

⁸² Peterson 2009, lk 16.

⁸³ Peterson 2009, lk 16.

⁸⁴ Peterson 2009, lk 18.

⁸⁵ Häidkind jt, lk 37.

⁸⁶ Kala 2009, lk 7.

Näiteks ei tohi lasteaed teha vahet sool ja rassil, kõiki peab kohtlema võrdselt. Lasteaed peab edasi andma ja ka ise kandma demokraatlikke väärtusi, sh inimese põhiõiguseid.

Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava järgi luuakse lasteaia lapse arengut ja sotsialiseerumist soodustav keskkond, tagatakse lapse turvatunne, soodustatakse õppimist mängu kaudu (§ 4 lg 1 p 1, 4, 6, 7). Lapse arengut soodustab aktiivset liikumist stimuleeriv, mitmekesiseid liikumisvõimalusi ja -kogemusi pakkuv keskkond. Oluline on nii sotsiaalne kui ka füüsiline keskkond, laste ja õpetajate suhted, emotsionaalselt positiivne õhkkond.⁸⁷ Lasteaed peab tagama lastele soodsa keskkonna õppimiseks. Keskkond peab olema ohutu. Kellelegi ei tohi teha haiget, kedagi ei tohi kiusata. Laps peab saama liikuda, kogeda enda ümbrust, õppida teistega suhtlemist. Omavahelised suhted peavad olema head, et üldine foon õhkaks positiivsust. Kedagi ei tohi kõrvale jätta ega alavääristada. Õpetajad peavad käituma väärikalt, andma edasi ühiskondlikke, ka õiguslikke hoiakuid.

Õppe- ja kasvatustegevuse korraldamisel on oluline arvestada iga lapse arengutaset, huve, eripära õppija ja suhtlejana.⁸⁸ Õppimises ja arengus mängib tähtsat rolli ka kaasasündinud arenguprogramm: laps omandab teatud oskused kõige paremini teatud tundlikkusperioodidel. Oluline on arvestada, mis on mingis vanuses lapsele eakohane ja mis mitte.⁸⁹ See, milliste teadmiste ja oskusteni peaks kindlas vanuses lastega õppeaasta lõpuks jõudma, on kokku lepitud lasteasutuse õppekavas.⁹⁰ Seega peab lasteaed lähtuma ka indiviidist, tema aluspagasist, päritolust, võimetest, ning suunama arengu õppekavas ettenähtud tasemeni, et lihtsustada lapse sotsiaalsed oskused oma eakaaslastega ja ühiskonnas toimetulekuks.

Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava 4. peatükis sätestatakse 6-7-aastase lapse eeldatavad üldoskused (§-d 11-15). Need on oskused, mida eeldatakse, et laps omandab arengu käigus enne kooli minekut. Neid oskuseid tuleb lasteaial koostöös lapsevanemaga arendada, et laps oleks peale lasteaeda valmis minema kooli ning saama seal hakkama ilma suuremate raskusteta. Seega on lasteaia ülesanne ka õiguslikust aspektist laps sotsialiseerida kooli minekuks vastava tasemeni, et lapsel ei tekiks hiljem puudujäägi tõttu konflikte.

⁸⁷ Kala 2009, lk 7.

⁸⁸ Kala 2009, lk 7.

⁸⁹ Kala 2009, lk 8.

⁹⁰ Häidkind jt, lk 37.

Koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas eristatakse nelja üldoskuste rühma: mänguoskused, tunnetus- ja õpioskused, sotsiaalsed oskused, enesekohased oskused (§ 11 lg 1).

Riikliku õppekava kohaselt on mäng eelkoolieas lapse põhitegevus, mille käigus laps omandab ja kinnistab uut teavet, uusi oskusi, peegeldab tundeid ja soove, õpib suhtlema, omandab kogemusi ja käitumisreegleid. Mänguoskus on kõigi üldoskuste ning õppe- ja kasvatusgevuse eri valdkondade oskuste ja teadmiste arengu alus (§ 12 lg 1). Seega tuleb laps suunata mängu kaudu ka õiguslikke reegleid omandama.

Tunnetusoskustena on koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas nimetatud oskust tahtlikult juhtida oma tunnetusprotsesse, st oskust juhtida oma taju, tähelepanu, mälu, mõtlemist, emotsioone ja motivatsiooni. Õpioskuste all mõistetakse lapse suutlikkust hankida teavet, omandada teadmisi ja oskusi ning uurida ja katsetada. Õpioskused kujunevad tunnetusoskuste arengu alusel (§ 13 lg-d 1, 2). Seega peaks laps lasteaias õppima hakkama saama oma emotsioonidega, ka negatiivsete mõtetega. Talle tuleks edasi anda, et halbade mõtete ajal ei tohi teisi lüüa, vaid konflikt tuleb lahendada sõnadega. Samuti, et halba enesetunnet ei ole lubatud maandada füüsilisel teel.

Sotsiaalsete oskuste all mõistetakse lähtuvalt koolieelse lasteasutuse riiklikust õppekavast lapse oskusi teistega suhelda, tajuda nii iseennast kui ka partnereid, võtta omaks ühiskonnas üldtunnustatud tavad ning lähtuda eetilistest tõekspidamistest (§ 14 lg 1). Lapse sotsiaalne areng peab tagama ühiskonnas elamiseks vajalike sotsiaalsete oskuste ja pädevuste omandamise. Seepärast on sotsiaalsete teadmiste ja oskuste ning väärtushinnanguliste hoiakute kujundamine üks tähtsamaid kasvatusülesandeid.⁹¹ Lasteaias tuleks õpetada ühiskonna tavad, kombeid, eetilisi ja moraalseid tõekspidamisi, mis suunavad ka õiguslikku käitumist.

Enesekohaste oskuste all mõistetakse riikliku õppekava kohaselt lapse suutlikkust eristada ja teadvustada oma oskusi, võimeid ja emotsioone, juhtida oma käitumist (§ 15 lg 1). Laps õpib mõistma, et inimestel võivad olla erinevad kogemused, tunded ja mõtted. Kui lapse eneseteadvus ja mina arenevad, õpib ta hindama ning arvestama ka teiste seisukohti ja

⁹¹ M. Männamaa, I. Marats. Lapse üldoskuste areng. – Üldoskuste areng koolieelses eas. Koost Ene Kulderknup. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus 2009, lk 6.

hinnanguid.⁹² See on oluline ka õiguslikust aspektist, et laps saaks aru, milline käitumine on ühiskonnas aktsepteeritud ja milline mitte.

Oluline on rõhutada, et ükski eelnimetaud oskus ei teki lapsel tühjale kohale koolieelse aasta jooksul, vaid saab kujuneda järk-järgult keskkonna mõju, sh õpetamise ja kasvatamise kaasabil. Kui varasemast jäävad lapse arengusse lüngad, siis hiljem imesid loota või lapsele järsku üle jõu käivaid nõudmisi esitama hakata ei ole mõistlik. Samuti tuleb arvestada, et inimese areng ei ole ainult keskkonnast sõltuv, iga lapse arengupotentsiaal on erinev ja kahjustatud arengu korral jäävad eakohased normid täitmata.⁹³ Seega lapse arengus on oluline mõju ka perekonnas saadud väärtustel ja tõekspidamisel, mis kujundavad vundamendi hilisemale väärtusmaailmale.

Koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas esitatakse lasteaia õppe- ja kasvatustegevuse sisu seitsmes valdkonnas: mina ja keskkond; keel ja kõne; eesti keel kui teine keel (juhul kui lasteaia või rühma õppekeel ei ole eesti keel); matemaatika; kunst; muusika; liikumine (§ 16 lg 2). Need on valdkonnad, mille läbi peaks arendama lapse erinevaid oskusi – nt sotsiaalsed oskused, õpioskused, tunnetusoskused jne, sh ka õiguslased hoiakud, väärtushinnangud ning õiguslik käitumine.

Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava toob igas valdkonnas peamised eesmärgid, mida koolieelne lasteasutus oma igapäevasesse tegevus- ja õpikavasse peab lülitama. Kõik valdkonna eesmärgid tuleks põimida igapäevatoimingutesse, õppetöösse, vestlemisse, mängimisse, liikumisse, muusikasse, käelisesse tegevusse, õuesõppesse, õppekäikudesse, kuulamisse, voolimisse jne.

Vaadeldes eelnimetatud õppe- ja kasvatustegevuse seitset valdkonda näeme, et nende kõigi suunitluseks on ühiskonda arvestava inimese kasvatamine:

- 1) Mina ja keskkond – antud valdkonna eesmärgiks⁹⁴ on, et laps mõistab ja tunnetab ümbritsevat maailma terviklikult, omab ettekujutust oma minast ning enda ja teiste rollidest elukeskkonnas, väärtustab nii eesti kultuuritraditsioone kui ka oma rahvuse kultuuritraditsioone, väärtustab enda ja teiste tervist ning püüab käituda tervislikult

⁹² Mänamaa/Marats, lk 7.

⁹³ Häidkind jt, lk 42.

⁹⁴ Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava § 17 lg 1.

ning ohutult, väärtustab keskkonda hoidvat ja keskkonnahoidlikku mõtteviisi, märkab nähtusi ja muutusi looduses. Sama paragrahvi lõike 2 järgi tuleb lapsel aidata tundma õppida ennast, perekonda ja sugulasi, kodu, lasteaeda, kooli, ameteid, kodumaad, eesti rahva tähtpäevi, kombeid, teisi rahvusi Eestis, lapsi mujal maailmas, üldinimlikke väärtusi ja üldtunnustatud käitumisreegleid. Samuti tuleb õpetada tervise väärtustamist, tervislikku toitumist, inimkeha, aidata ära tunda ohuallikaid ning suunata käituma ohutult. Laps peab tundma õppima kodukoha loodust, muutuseid looduses, oma elukeskkonda ja inimese mõju loodusele. Laps peab aru saama, et eksisteerivad erinevad ehitised, kuidas käituda kodutehnikaga, mida kujutavad endast jäätmed, transpordivahendid ning kuidas jalakäijana ohutult liigelda, milline on erinev turvavarustus ja mida tähendab virtuaalkeskkond.

Seega tuleb riikliku õppekava järgi lasteaial ka õiguslikult kujundada lapse isiksus, tema arusaamad ümbritsevatest traditsioonidest, väärtustest, ootustest. Lasteaial tuleb oma tegevuses pöörata tähelepanu ka õiguslikele väärtustele ning käitumisreeglitele, mis seostuvad erinevate institutsioonide ja organisatsioonidega, sh nt perekond, lasteaed.

- 2) Keel ja kõne – antud valdkonna eesmärgiks⁹⁵ on, et laps tuleb toime igapäevases suhtlemises nii täiskasvanute kui ka eakaaslastega, oskab arvestada kaassuhtlejatega, ta kasutab kõnes õiget hääldust, sobivaid grammatilisi vorme ja mitmekesisest lauseehitust, ta tunneb huvi lugemise, kirjutamise ja lastekirjanduse vastu, omandab lugemise ja kirjutamise esmased oskused. Ta saab aru kuuldu sisust ja suudab sobivalt sellele reageerida. Ta oskab oma mõtteid ja tundeid suulises kõnes edasi anda.

Hea keeletundmine tagab, et laps saab aru, mida temalt oodatakse, ka õiguslikult. Samuti aitab see teha ka ennast teistele arusaadavaks, mis omakorda väldib vaimseid ja füüsilisi konflikte – tihtilugu, kui lapsed ei oska ennast väljendada suuliselt, siis teevad nad seda füüsiliselt.

- 3) Eesti keel kui teine keel – antud valdkonna eesmärgiks⁹⁶ on, et laps tunneb huvi eesti keele ja kultuuri vastu, soovib ja julgeb eesti keeles suhelda nii eakaaslaste kui ka täiskasvanutega, tunneb ära ja saab aru eestikeelsetest sõnadest ning lihtsamatest

⁹⁵ Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava § 18.

⁹⁶ Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava § 19.

väljenditest, kasutab lihtsamaid eestikeelseid sõnu ja väljendeid igapäevases suhtlemises.

Seega tuleb lasteaial arendada ka nende laste keeleoskust, kelle kodune keel erineb lasteaia omast, et laps oskaks ennast väljendada ja õpiks suhtlema. Lasteaial tuleb tagada, et laps ei tunneks ennast vähese keeleoskuse pärast tõrjutuna või tagakiusatuna.

- 4) Matemaatika – antud valdkonna eesmärgiks⁹⁷ on, et laps rühmitab esemeid ühe-kahe tunnuse alusel ja võrdleb esemete hulki, järjestab esemeid suuruse ja asenditunnuste põhjal. Ka peaks laps tundma lihtsamaid ajamõisteid ja kirjeldama ning järjestama oma igapäevategevusi. Ta peaks mõtestama loendamistegevust ja seoseid arvude reas, mõistma mõõtmistegevust ja olulisemaid mõõtühikuid. Ta peaks tundma ja kirjeldama geomeetrilisi kujundeid ja nägema matemaatilisi seoseid igapäevatoimingutes.

Seega on lasteaia ülesanne õpetada tundma arve, vääringuid, kujundeid ja aidata leida seoseid igapäevaelus, mis omab tähtsust ka õiguslikust aspektist, nt ost-müük, vahetamine jne.

- 5) Kunst – antud valdkonna eesmärgiks⁹⁸ on, et laps tunneb rõõmu loovast eneseväljendusest, kujutab isikupäraselt ümbritsevaid esemeid, sündmusi ja oma kujutlusmaailma, vaatleb, kirjeldab ja kujundab ümbritsevat ja tarbeesemeid. Ta peaks kasutama õpitud voolimis-, joonistamis- ning maalimisvahendeid ja –võtteid ning tarvitama materjale ja tööriistu ohutult ning sihipäraselt. Ta peaks vaatlema kunstiteoseid ja kirjeldama nähtut, talle peaks andma võimaluse saada elamusi, tunda rõõmu ja rahulolu ning tal on võimalus väljendada oma maailmanägemist, otsida ja saada vastuseid tekkinud küsimustele, omandatud oskusi rakendada ja loovalt kombineerida. Last peaks julgustama kasutama ja katsetama tema enda pakutud lahendusi töö mitmekesistamiseks ning ergutama lapse kujutlus- ja algatusvõimet, jälgides, et säiliks lapse isikupärane eneseväljendus. Last peaks suunama ta enda tehtut analüüsima, selgitama, miks ta kujutas esemeid, nähtusi just sellisel viisil, milliseid materjale ja tehnikaid kasutas ning kuidas tööga rahule jäi. Tuleks ka kaasa aidata kaaslaste töödese tolerantse suhtumise kujundamisele, analüüsides nii laste töid kui ka kunstiteoseid. Tuleks ka suunata põhjendama oma hinnangut ja väljendama joonistades, maalides, voolides ja meisterdades meeleolusid ja fantaasiaid.

⁹⁷ Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava § 20.

⁹⁸ Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava § 21.

Nii on lasteaia ülesandeks põimida tunded, mõtted, arusaamad käelisesse tegevusse, suunata last ennast läbi kunsti väljendama, samuti julgustada last teistest erinema. Ka õiguslikust vaatenurgast on oluline oma mõtteid ja tundeid suunata ning oskus ennast väljendada.

- 6) Muusika – antud valdkonna eesmärgiks⁹⁹ on, et laps tunneb rõõmu laulmisest ja musitseerimisest, suudab keskenduda kuulatavale muusikapalale, oskab ennast loovalt väljendada laulmise, liikumise, tantsimise ja pillimängu kaudu, musitseerib nii rühmas kui ka üksi. Samuti on eesmärgiks kujundada ja arendada lapse muusikalis-loomingulisi võimeid, kultuurilis-sotsiaalset aktiivsust ning väärtushinnanguid.

Seega tuleb lasteaial anda lapsele võimalus ennast loovalt väljendada, arendades seeläbi sotsiaalset, sh õiguslikku aktiivsust ja väärtushinnanguid.

- 7) Liikumine – antud valdkonna eesmärgiks¹⁰⁰, et laps tahab liikuda ja tunneb liikumisest rõõmu, ta suudab pingutada sihipärase tegevuse nimel, tegutseb aktiivselt üksi ja rühmas, mõistab kehalise aktiivsuse olulisust inimese tervisele, järgib esmaseid hügieeni- ja ohutusnõudeid. Oluline on edasi anda kehalise kasvatusel alased teadmised, ka teadmised ohutuse, enesekontrolli ja hügieeni kohta. Ka peetakse oluliseks kõlbeliste põhimõtete ja enesekindluse kujundamist ning süstitakse teadmist, et regulaarsel tegelemisel kehaliste harjutustega kujunevad positiivsed iseloomuomadused. Ka suunatakse last oma oskusi, võimeid ja koostööd hindama, kaaslastega arvestama, oma emotsioone kontrollima ja valitsema, mõistma ühe või teise kehalise harjutuse vajalikkust. Eesmärgiks on ka, et laps peab liikumisel ja mängimisel kinni üldistest ohutusreeglitest ja kokkulepitud mängureeglitest, valides sobivad paigad ja vahendid.

Seega tuleb lasteaial pakkuda lastele piisavalt liikumist, et õpetada seeläbi hindama tervist, loodust, arvestama erinevate ohtudega, reeglitega. Liikumist peetakse üheks oluliseks aspektiks lapse arengul, läbi mille saab last sotsialiseerida, sh õiguslikult sotsialiseerida.

⁹⁹ Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava § 22.

¹⁰⁰ Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava § 23.

3. Koolieelse lasteasutuse õppe- ja tegevuskava lapse õigusliku sotsialiseerijana

3.1. Koolieelse lasteasutuse roll õiguslikul sotsialiseerimisel

Tänapäeval on kogu maailmas lapse arengus tähtsustatud eelkooliiga ja lasteasutust.¹⁰¹ Uurimused on näidanud, et lasteaia õppeprogrammid mõjutavad lapse intelligentsuse arengut.¹⁰² Antud töö raames Ülenurme valla lasteaia „Rüblük“ läbiviidud küsitlus näitab, et ka lasteaia mõlemad õpetajad on seisukohal, et lasteaed on sotsialiseerimisasutus, kus läbi õppe- ja tegevuskava suunatakse lapse arengut, õpetades rühmana koos olemist, üksteisega läbisaamist ning püüdes kõrvaldada keskkonnast tingitud negatiivseid mõjusid (nt laste omavahelised tülid mänguasjade jagamise pärast).

Alusharidus loob baasi kogu järgnevaks haridusteeks. Varajase lapsepõlve ja koolieelse ea kogemused määravad oluliselt selle, kuidas lapsed suhtuvad õppimisse kogu edasise haridustee vältel. Eeldused elukestva õppija kujunemiseks loob just alusharidus. Alusharidus peaks andma sedavõrd hea vundamendi, et sellele saaksid tulevikus toetuda väga erinevad haridusteed – oskustöölisest tipptheadlasi.¹⁰³ Alushariduse eesmärgid ja ootused on paika pandud riikliku õppekavaga, mille iga lasteaed peab põimima igapäevategevusse. Riiklik õppekava näitab, milliste teadmiste ja oskustega ühiskonnaliikmeks peaks inimene enne kooli kujunema. Küsitletud lasteaiaõpetajad olid mõlemad seisukohal, et ainuüksi lasteaed ei suuda kõiki riiklikus õppekavas toodud eesmärke ja ootuseid täita.

Lasteaia algab lapse haridustee ühiskonnas. See on esimene asutus, kus laps peab hakkama saama ilma lapsevanema juuresolekuta. Lapse jaoks on kõik uus, seega on lasteaia roll ka lapse sujuva kohanemise hõlbustamine, edukas sotsialiseerimine. Lasteaia tekivad lapsel enamasti esimesed arusaamad kollektiivsest suhtlemisest, asjade jagamisest, enese eest seismisest. Seetõttu on edasiseks haridusteeks väga oluline, milliseks kujuneb kogemus

¹⁰¹ M. Laane jt. 3- ja 4- aastaste laste intellektuaalne areng erinevates kasvukeskkondades. – Lapse kasvukeskkond Eestis ja Soomes I. Teadustööde kogumik. Koost L. Talts ja M. Vikat. Tallinn: Tallinna TPÜ kirjastus 2001, lk 168.

¹⁰² K. Nugin, M. Veisson, M. The Intellectual Development of 3-6-Year-Old Children in Different Child Rearing Environments in Estonia. – Global Perspectives in Early Childhood Education: Diversity, Challenges and Possibilities. Toimetanud Marika Veisson jt. Baltische Studien zur Erziehungs- und Sozialwissenschaft: Herausgegeben von Gerd-Bodo von Carlsburg, Algirdas Gaižutis und Airi Liimets. Band 20. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New-York, Oxford, Wien: Peter Lang 2011, lk 198.

¹⁰³ Jürimäe/Treier, lk 85.

lasteaiaga. Ka küsitletud lasteaia mõlemad õpetajad leidsid, et sotsiaalsete suhete arendamine on lasteaias väga oluline, et lapsed oskaksid käituda.

Kuna koolieelses lasteasutusse minek on üks esimesi olulisemaid muutusi lapse positsioonis, siis koolieelsete lasteasutustega võib olla seotud kaksikõigusteadvuse tekkimine, s.t kui perekonna õigusteadvus on vastuolus lasteaias propageeritavaga, peab laps sellise tegelikkusega kohanema. Eelkooliealiste lasteasutuste töötajad ei tohiks seega esitada nõudmisi, mida lapsevanemad ei suuda täita.¹⁰⁴ Koostöö lasteasutuse töötajate ja lastevanemate vahel on eelduseks, et lapse sotsialiseerimine, ka õiguslik sotsialiseerimine toimuks isiksust kahjustamata ja võimaldaks valutult lisaks perekondlikele väärtustele kohaneda ka ühiskonnas aktsepteeritavate väärtustega. Lasteaia mõlema õpetaja sõnul ei ole neil suuri probleeme lasteaia tõekspidamiste ja lastevanemate väärtushinnangutega olnud. Nende sõnul perekonnad toetavad lasteaia kasvatusmeetodeid ja –võtteid. Lasteaia ühe õpetajate sõnul on tulnud ette näiteks usulistel tõekspidamistel lapse sünnipäeva ja jõulude mittetähistamine, kuid õpetaja aktsepteeris seda ja lahkheliseid see tekitanud ei ole.

Alushariduse juures on olulisel kohal hästi läbimõeldud ja eakohane keskkond, mis last ümbritseb.¹⁰⁵ Positiivne, toetav ja usalduslik kliima on oluline lapse sotsiaalsele arengule.¹⁰⁶ Lasteaia „Rüblük“ mõlemad õpetajad leidsid, et positiivne keskkond on äärmiselt oluline laste sotsialiseerimisel. Näiteks üksteise kallistamisele õhutamine, omavaheliste konfliktide lahendamisele suunamine tagab omavahelise hea läbisaamise ja rahuliku fooni kogu rühmaruumis.

Lasteaia ülesanne on tagada laste arenguks sobilik ja vajalik keskkond igas vanuses lastele. See eeldab rühmadele sobilike mänguasjade hankimist, asjaliku personali valikut, ruumide kujundamist, toidumenüü koostamist, nõuetekohaste mänguväljakute planeerimist jne. Mõlemate õpetajate sõnul on neil kõik vajalikud abivahendid laste arengu toetamiseks olemas.

¹⁰⁴ Auväärt 1999, lk 154.

¹⁰⁵ The Intellectual Development of 3-6-Year-Old Children in Different Child Rearing Environments in Estonia, lk 183.

¹⁰⁶ K. Tropp, H. Saat. Sotsiaalsete oskuste areng. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Toimetanud Eve Kikas. Tartu Ülikooli Kirjastus 2008, lk 58.

Positiivse keskkonna loomisel on olulisteks teguriteks lastega tegelejate ametialane kompetentsus, haridus ja eriti töö kvaliteet.¹⁰⁷ Õpetaja varieerib teatud kindlaid keskkonna füüsilisi, sotsiaalseid ja psühhosotsiaalseid tegureid nii palju, et laps suudaks omandada uusi teadmisi, oskusi ja hoiakuid.¹⁰⁸ Näiteks peab lastele võimaldama ka eralduda vajadusel teistest, kuid teisalt peab see ruum olema ka õpetaja poolt jälgitav, sest eraldatus võib soodustada lastevahelisi konflikte ja kiusamiskäitumist. Selle ennetamiseks on vaja tervele rühmale selgitada rühmas toimivaid kokkuleppeid, mis on eelnevalt laste ja õpetajaga läbi arutatud ja kirja pandud.¹⁰⁹ „Rübliku“ mõlemad õpetajad ei näe, et lasteaias oleks ruumipuuduse probleemi, iga laps leiab endale sobiliku tegevuse meelepärasest kohas. Samuti ei toimu eraldatust, kuna kõik rühmaruumid on avarad ja õpetaja poolt jälgitavad.

Lasteaia „Rüblik“ tegevuskava järgi tehakse kohe õppeaasta algul igas rühmas selgeks kodukord ning omavahelised reeglid, et vältida konflikte, arusaamatusi. Näiteks korraldatakse igal sügisel sügislaad, mille käigus räägitakse rahast kui väeringust, kauplemisest, varastamisest kui keelust ning lubatakse lastel iseseisvalt toimetada, et reeglid kinnistuksid.

Koolieelne lasteasutus on osa ühiskonnast. Kui väärtustame elukestva õppe ideed ning soovime, et meie lapsed saaksid juba lasteaiast kaasa vastava motivatsiooni ja oskuste alused, siis on ilmne, et lasteaed ei tohi paigal seista.¹¹⁰ Lasteaed on arenev asutus, mis peab kaasas käima ühiskonnaga. Ühe õpetaja sõnul tekib ühiskonna arenguga asju, mis on õpetajale võõrad ja seda on raske lastele edasi anda, kuna väärtushinnangud ei ole välja kujunenud ja kokkupuude puudub. Näiteks tõi ta välja kooseluseaduse, samasooliste abielud.

Lasteaia ülesanne on anda edasi lastele ühiskondlikke väärtusi, hoiakuid, ootuseid, mis on vajalikud lastele edaspidises elus toimetulekuks. Seega on lasteaia ülesandeks olla arenev asutus, kus saadakse aru, mis on need ootused, mida ühiskond neilt ootab, samas pidades silmas ka kultuuriliselt väärtuslikke tõekspidamisi. Lasteasutuse ülesanne on anda edasi ka väärtushoiakuid ja käitumisootuseid õiguslikust aspektist, et lastel areneks ühtne arusaam ühiskonna kokkulepetest. Siiski võib tekkida olukordi, kus lasteasutuse töötajal mõnes küsimuses väärtushinnangud puuduvad ja sotsialiseerimisagendi roll ja mõju langeb lasteasutuse kõrval teistele teguritele. Näiteks tõi üks lasteaia õpetaja välja, et ei suudaks lastel

¹⁰⁷ Laane jt, lk 169.

¹⁰⁸ Häidkind jt, lk 35.

¹⁰⁹ K. Nugin. Keskkonna loomine. – Üldõpetuse rakendamine lasteaias. Koost K. Nugin. Tartu: Atlex 2013, lk 87.

¹¹⁰ Jürimäe/Treier, lk 61.

kujundada suhtumist ja hoiakuid seoses kooseluseadusega, kuna tal puudub isiklik kokkupuude ja pole endalgi arusaamised kinnistunud. Seega leidis õpetaja, et vanemad on peamised laste hoiakute kujundajad nendes küsimustes, mida lasteaed edasi anda ei suuda.

3.2. Mäng ja liikumine õigusliku sotsialiseerimise vahenditena koolieelse lasteasutuse õppe- ja tegevuskavas

Tänapäeval rõhutatakse õppimist mängu kaudu. Õppimine ja mäng on seotud tegevused.¹¹¹ Mäng on lapse kõige loomulikum ja eakohasem õppimise viis.¹¹² Mängides areneb laps füüsiliselt, kognitiivselt. Mäng toetab ka sotsiaalsete oskuste ning emotsioonide kontrolli arengut.¹¹³ Mängides arenevad mõtlemine, loomevõimed, kujutlused ja arusaamad, mängimine aitab lastel omandada keelt ning arendada sotsiaalseid oskusi, sealhulgas oskust teha koostööd teiste inimestega.¹¹⁴ Mängides tunnetab laps sügavamalt ümbritsevat maailma, õpib lahendama mitmesuguseid probleeme ja väljendama oma mõtteid sõnades.¹¹⁵ Mängudes astub laps omal algatusel mängukaaslastega mitmesugustesse suhetesse, seega on mäng sotsiaalse pädevuse kujunemise oluline tegur.¹¹⁶ Mürasimängudes saavad lapse ennast füüsiliselt välja elada, õppides käituma nii, et ei tee teistele haiget, kuigi selleks võimalusi on. Rollimängudega ühinemine õpetab enesekehtestamist, oskust liituda grupiga. Rollimängudes teisi jäljendades praktiseeritakse sotsiaalselt aktsepteeritud käitumist.¹¹⁷ Mängu abil saab uurida inimsuhteid ja sotsiaalseid rolle. Mängu kaudu saab käitumisvõimaluste piire kompida, samuti ohtlike olukordade jaoks vajalikke oskusi turvalistes tingimustes harjutada. Näiteks mängukaklus.¹¹⁸

Mängu kaudu õppimine tähendab nii õppemängude kasutamist kui ka säärase õpikeskkonna kujundamist, mis pakub lastele võimalusi vabamängu kaudu õppida.¹¹⁹ Õppimise juures on tähtis lapse enda aktiivsus, aga täiskasvanu toetus – eeskuju pakkumine, koos tegutsemine, sobiva keskkonda kujundamine jne. Tänapäeval on saanud teadusliku tõestuse see, et lapsed

¹¹¹ A. Niilo, E. Kikas. Mäng. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Toimetanud Eve Kikas. Tartu Ülikooli kirjastus 2008, lk 135-136.

¹¹² A. Ugaste, M. Tuul, T. Vääk. Mängu tähtsus lapse arengus ning mängu juhendamine. – Üldoskuste areng koolieelses eas. Koost Ene Kulderknup. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus 2009, lk 44.

¹¹³ Niilo/Kikas, lk 135-136.

¹¹⁴ Kala 2009, lk 7.

¹¹⁵ Ugaste jt, lk 44.

¹¹⁶ Ugaste jt, lk 44.

¹¹⁷ Niilo/Kikas, lk 136.

¹¹⁸ G. Butterworth, M. Harris. Arengupsühholoogia alused. Tartu Ülikooli Kirjastus 2002, lk 192-193.

¹¹⁹ Kala 2009, lk 7.

loovad ise oma teadmisi, lähtudes geneetiliselt kaasa antud suurepärasest õpivõimest, neid ümbritsevast keskkonnast ja täiskasvanute tagasisidest ja abist.¹²⁰

Mängu kaudu õppimine on ka aluseks Ülenenurme valla lasteaia „Rüblik“ tegevuskavale. Mänguliselt antakse edasi kultuurilisi ja perekondlikke väärtusi, selgitatakse erinevaid rolle elus, tutvustatakse igapäevareegleid. Näiteks, kuidas suhtuda heatahtlikult kaaslastesse, kuidas teha tööd korralikult, kuidas suhtuda hoolivalt loodusesse, kuidas austada traditsioone jms.

Ka küsitletud õpetajad mõlemad hindavad mängu rolli lapse elus väga kõrgelt. Mõlema õpetaja sõnul õpivad lapsed mängu kaudu kõike. Kõik tegevused tuleb läbi viia ka riikliku õppekava järgi mängu kaudu. Mängudes kehtestavad lapsed omavahelised reeglid, mida tuleb järgida, et mäng toimiks. Näiteks rollimängud, kus lapsed mängivad perekonda ja lepivad kokku iga lapse rolli ja tegevuse, või loovmängud, kus poest ostu sooritamiseks tuleb seista järjekorras. Mängu kaudu saab kujundada omavahelisi suhteid ning suunata jagama tundeid. Ka õpetavad mängud leppima ja toime tulema kaotusega, nt kaardimängud.

Mõlemate õpetajate sõnul jääb lastel mängimiseks aega napiks, kuna riiklikus õppekavas toodud eesmärgid ja ootused on kohati liiga kõrged. Eelkõige peeti silmas lugemis- ja kirjutamisoskuse arendamist, mida on mänguliselt raske edasi anda.

Mängu läbi õppimine on väga oluline osa nii lapse üldises sotsialiseerimises kui ka õiguslikus sotsialiseerimises, kus lasteaiaõpetaja on juhendaja, suunaja, nõuandja ja jälgija rollis. Mängu kaudu arenevad kõik lapse oskused, ka õiguspärane käitumine. Laps õpib läbi mängu, kuidas käituda grupis olles ning erinevaid rolle täites, kuidas aru saada lubatud piiridest.

Mängu ja mängimisega on tihedalt seotud liikumine. Teadaolevalt on lapsed aktiivsed tegutsejad, kes uurivad ja avastavad. Lapsed tahavad palju liikuda, et tundma õppida ja uurida enda ümber olevat keskkonda. Laps õpib läbi oma vahetu kogemuse.

Eriti oluliseks on peetud liikumist poiste puhul, kuna liikumine stimuleerib poiste aju ja aitab kontrollida impulsiivset käitumist.¹²¹ Siin on lasteaia roll aru saada laste vajadustest ning pakkuda piisavalt tegevust. Lasteaias „Rüblik“ on eraldi korraldatud huvitegevused, et

¹²⁰ Jürimäe/Treier, lk 181.

¹²¹ M. Gurian, A.C. Ballew. Poisid ja tüdrukud õpivad erinevalt. El Paradiso 2004, lk 35.

rohkem liikumist vajavad isikud saaksid ennast maandada. Nii korraldatakse lisaks üldisele liikumistegevusele ka harrastustegevusi, nt judot, iluvõimlemist.

Liikumise oluliseks osaks on õues käimine. Väikesed lapsed on samavõrd looduslikud kui kultuurilised olendid ja loodus on suurepärane liitlane nende õpetamisel.¹²² Õuesõpe aitab aru saada asjadevahelistest seostest, õppida tundma iseennast ja oma tundeid ning siduda ennast ja oma kaaslast ümbritseva maailmaga.¹²³ Õues on rohkem liikumisruumi, iga laps leiab koha olla omaette või tegutseda kaaslasega, vältides konfliktide tekkimist. Loodus on rahustav, võtab ära siseruumis tekkinud pinged.

Uuringud on ka näidanud, et lapsed ja õpetajad, kes viivad rohkem õppetööd läbi õues, on tervemad, tähelepanelikumad, tasakaalukamad ja rahumeelsemad. Rootsist läbi viidud uurimuse põhjal on õuesõppijal vähem vägivallaprobleeme ja negatiivset enesehinnangut. Seega pakub õues õppimine lahenduse tänases koolis ja ka lasteaias üleskerkinud teravatele murekohtadele nagu kiusamine, vägivald.¹²⁴ Lasteaia „Rüblük“ tegevuskava kohaselt käiakse õues igapäevaselt. Lastel lubatakse tegutseda omaette, kuid on ka ühiseid matku, õpperetki, üritusi ning koosõppimist.

Kehtiv koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava ja ka lasteaia tegevuskava rõhutavad liikumist, aktiivsust ja õpet õues. Näiteks arendab liikumisõpetus oskust kuulata õpetaja korraldusi, ergutab lapsi huvi tundma oma sportlike tulemuste ja edusammude vastu jne.¹²⁵ Õues ja looduses toimuva mänguga kaasnevad tavaliselt keerukad sotsiaalsed suhted. Arenevale ajule tuleb kasuks ka see, et laps peab toime tulema pideva teadmise ja et kõike võib juhtuda.¹²⁶

Läbi liikumisharjumuste ja õuesõppe on võimalik arendada ka õiguslikku käitumist. Näiteks korraldatakse lasteaias „Rüblük“ õpperetki, mille käigus minnakse lasteaia territooriumilt välja ja õpetatakse liikleeskirjadest kinnipidamist. Näiteks õpetatakse ristmike, valgusfooride ja ülekäiguradade tähendust, liiklusmärke, tutvustatakse erinevaid sõiduvahendeid, ka operatiivsõidukeid, suunatakse ohutult liiklema, näidatakse nõuetekohaseid ristmike ületuskohti ja –viise, õpetatakse teistega arvestama.

¹²² Gurian/Ballew, lk 167.

¹²³ M. Mitt. Väärtuskasvatuse Tarkuste Hoidise abil. Eesti rahvapärimusel põhinev metoodika lasteasutustele, algkoolidele ja lapsevanematele. MTÜ Väärtuskoolitus 2012, lk 53.

¹²⁴ L. Tuuling. Õuesõpe – loimitud aktiivse õppimise parim viis. – Üldõpetuse rakendamine lasteaias. Koost K. Nugin. Tartu: Atlex 2013, lk 98.

¹²⁵ L. Oja. Kehaline areng. Liikumine. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Toimetanud Eve Kikas. Tartu Ülikooli kirjastus 2008, lk 224.

¹²⁶ Gurian/Ballew, lk 166.

Ka korraldatakse vestlusringe ning õppepäevi ohutuse tagamiseks. Lastele selgitatakse päästeteenistuse olemust, õiget käitumist ohu tekkimisel, antakse teada hädaabinumbri 112 olemasolust ja õpetatakse kutsuma abi, suunatakse last tulekahju korral liikuma lasteaia ruumidest välja. Väga palju elevust ja põnevust tekitab lastele õpperetk päästeteenistusse. Lapsed saavad ise katsuda erinevat päästetehnikat, näevad seal töötavaid inimesi, arutlevad olukordade üle. Teisalt näitab õpperetk igapäevasest rutiinsest keskkonnast teise võõrasse keskkonda, kuidas hõlpsalt tajuda ja kohaneda tavapäraselt erinevas situatsioonis.

Samuti osalevad lapsed meelsasti liikluspäevadel, kus lasteaeda külastav politseiametnik selgitab seaduskuuleka ja ohutu käitumise põhimõtteid. Tutvustatakse kehtivaid kiiruspiiranguid sõidukitele, liiklejate käitumist tänavatel, turvavarustuse tähendust ja nõudeid. Suuremaks kampaaniaks on igal sügisel helkurite jagamine, et iga liikleja oleks pimedas nähtav, ennetades liiklusõnnetuste tekkimist. Kampaania raames saab iga laps omale helkuri.¹²⁷

Samuti õpetatakse õuesõppe raames austama loodust ja käituma looduses hoolivalt. Näiteks prügi loopimine loodusesse, selle reostamine on keelatud.

Seega saab lasteaed läbi õppetegevuse aidata lapsel aru saada reeglipärasest käitumisest, kujundada lapse kohanemine ühiskonna normidega, suunates lapsi üksteisega viisakalt suhtlema, teineteist ja ümbritsevat austama, kujundades seeläbi õigusteadvust ja suunates õiguspärasele käitumisele.

Käsitähtsaks liikumise ja füüsilise arenguga toimub ka laste sotsiaalsuse areng. Sotsiaalsuse areng toimub läbi õppimise, hõlmates endast lapse kujunemisest kaaslasele mänguseltsiliseks kuni moraalseks, demokraatlikke väärtusi kandvaks ühiskonnaliikmeks kasvamiseni.¹²⁸ Sotsiaalsed oskused ja kompetentsus viitavad suutlikkusele tulla kaasinimestega toime. Siinjuures on olulised situatsiooni analüüsioskus, suutlikkus mõista inimeste meeleolusid, oskus lahendada probleeme rahumeelselt, nt läbirääkimiste abil. Sotsiaalsete oskuste alla kuulub ka hulk probleemilahendusemudeleid ning oskus suutlikult ennustada asjade käiku – näha ette seda, millega üks või teine protsess tõenäoliselt päädib.¹²⁹ Lapse sotsiaalsete oskuste arendamise

¹²⁷ Olen silmapaistev. Maanteeameti koduleht. Tallinn, 2016. – <https://www.mnt.ee/et/olen-silmapaistev>, 20.03.2017.

¹²⁸ Tropp/Saat, lk 53.

¹²⁹ L. Keltikangas-Järvinen. Väikelapse sotsiaalsus. Tallinn: Kirjastus Koolibri 2013, lk 36.

eesmärgiks on soodustada lapse kasvamist aktiivseks vastutus-, otsustus- ja valikuvõimeliseks, oma otsusele ning tunnustatud käitumisnormidele vastavalt käituvaks ning vajadusel oma käitumist korrigeerivaks, teiste suhtes avatuks, teisi arvestavaks, tundlikuks, koostöövalmis inimeseks.¹³⁰ Sotsiaalsete oskuste arendamisel koolieelsel tasemel on oluline roll, sest uurimused on näidanud, et paremate sotsiaalsete oskustega lapsed saavutavad paremaid akadeemilisi tulemusi kooli esimestel aastatel.¹³¹ Sotsiaalsete oskuste arenematus või puudumine võib grupis kaasa tuua isoleerituse ja kiusamise.¹³² Lasteaed suunab aktiivselt tegutsema ja suhtlema, seejuures üksteisega arvestama, teistest hoolima. Näiteks õpetatakse teineteisele asjade jagamist, hoolivust teiste tehtud ja loodud asjade suhtes ning keelatakse teiste loodud asjade lõhkumine. Ka õiguslikust aspektist on oluline näidata ümbritseva vastu üles hoolivust, lahendada konflikte rahumeelselt ja leida lahendusi seaduslikul viisil.

3.3. Koolieelse lasteasutuse õppe- ja tegevuskava õigusliku käitumise kujundajana

Lasteaial on oluline roll ka lapse emotsionaalsuse kujunemisel. Emotsioonid ja nendega toimetuleku oskus loob eeldused järjest keerulisemates sotsiaalsetes protsessides osalemiseks.¹³³ Mitmed emotsionaalseid reaktsioone reguleerivad sotsiaalsed normid. Nt kui laps vihastab, ei ole aktsepteeritav see, kui ta teist lööb või hammustab. Lasteaia õpetaja saabki toetada lapsel emotsionaalse kontrolli arengut, suunates last oma kehas toimuvat ning oma käitumist jälgima.¹³⁴ Keerulisemate tunnete taga olevate moraalsete otsuste tegemiseks, selleks vajalike sotsiaalsete reeglite ning moraalnormide omandamiseks lähebki vaja sotsialiseerimist ja kognitiivset küpsemist.¹³⁵

Lasteaia „Rüblük“ mõlemad õpetajad pidasid oluliseks tunnete juhtimist ja suunamist. Leiti, et lapse viha, kurbuse ja enesesse tõmbumisega tuleb tegeleda. Eelkõige on abiks suhtlemine, selgitustöö ja lapse avamisele suunamine. Siiski on appi võetud ka psühholoogi tugi. Kui laps on endast väljas, siis tuleb leida viis tema rahustamiseks. Selle saavutamiseks pakub õpetaja enda tuge ning võtab lapse sülle. Lastele on oluline läheduse, arusaamise ja toe pakkumine. Selliseid olukordi on näiteks tulnud ette, kui kedagi pole võetud mängu. Sel juhul on laps

¹³⁰ Tropp/Saat, lk 53.

¹³¹ Tropp/Saat, lk 71.

¹³² Laps ja lasteaed. Koost L. Kivi, H. Sarapuu. Tartu: AS Atlex 2005, lk 68.

¹³³ K. Tropp, K. Mägi. Emotsionaalne areng ja motivatsiooniline areng. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Toimetanud Eve Kikas. Tartu Ülikooli Kirjastus 2008, lk 93.

¹³⁴ Tropp/Mägi, lk 96.

¹³⁵ Tropp/Mägi, lk 94.

õnnetu, kuid ta suunatakse leidma uus tegevus. Teiste lastega, kes last mängu ei võtnud, vesteldakse, tehakse kokkuleppeid ja suunatakse empaatilisele mõtlemisele. Õpetajate sõnul on ka lapsed ise tihti lohutajate rollis.

Enesekohased oskused on lapse need oskused ja võimed, mis seonduvad emotsionaalse arengu ja selle väljendusviisidega, enese omaduste ja oskuste kirjeldamisega, usuga oma suutlikkusse ülesannete lahendamisel, oma käitumise juhtimisega ning reeglite ja piirangute mõistmise ning järgimisega.¹³⁶ Näiteks lapse põhivajaduse ehk söömise kaudu arendatakse sotsiaalset rituaali, mis muu hulgas edastab ka seda, et teatud tegevuste puhul on olemas sotsiaalselt aktsepteeritavad reeglid.¹³⁷ Seega ka lasteaias kolm korda päevas laua ääres söömine ilma mängimata ja kõrvaliste asjadega tegelemata õpetab reeglitest kinnipidamise harjumust ja nende järgimist, mis on aluseks ka edaspidisel õiguslikest reeglitest kinnipidamisel. Ehk tegelikkuses algab reeglitest kinnipidamine juba kodus varajasel ärkamisel, et jõuda lasteaeda ning lõpeb päeva lõpus, kuna tuleb õigeaegselt magama minna, et siis taas hommikul ärkata. Normid ümbritsevad meid kõikjal, mitte ainult ametiasutustes ja teistega suheldes või koostööd tehes, normid on alus meie enda käitumisele, suunates isiksust.

Lisaks lapse põhivajaduste suunamisele pöörab lasteaed „Rüblük“ igapäevaselt tähelepanu ka lapse kui isiksuse väärtustamisele, enese hindamisele ja austamisele ning enda eest hoolitsemisele. Lapsi õpetatakse, kuidas ja miks tuleb hoolitseda puhtuse eest, milline on viisaks väljanägemine. Palju pööratakse tähelepanu tervisele, sportimisele ja puhtusele, suunatakse lapsi tervist hoidvale käitumisele ja selgitatakse, mis on tervisele kasulik ja mis mitte. Näiteks selgitatakse alkoholi ja tubaka olemust, mõju ja tagajärgi. Samuti korraldatakse teemanädalaid, kus rõhutatakse tervise ja liikumise tähtsust, nt südamenädal, tervisenädal, maailma tervisepäev, liikumisenädal. Lasteaias pööratakse tähelepanu ka soosotsialiseerumisele, näiteks pühendatakse poistele ja tüdrukutele teemanädalaid.

Ka rõhutatakse lasteaias „Rüblük“, et iga isik on indiviid, seega kõik on erinevad. Laste tegevused, arvamused ja käitumine on erinevad. Lapsi julgustatakse ennast tundma õppima, ennast väärtustama, ennast väljendama ja seeläbi ka teistega hästi läbi saama, ennetama ja lahendama konflikte. Lastele teadvustatakse, et neil on olemas õigused, tutvustatakse neid, tähistatakse rahvusvahelist lastekaitsepäeva. Ka pööratakse tähelepanu, et eksisteerivad

¹³⁶ Tropp/Saat, lk 69.

¹³⁷ H. Sharron, M. Coulter. Kuidas muuta laste mõtlemist. Feuersteini revolutsiooniline meetod intelligentsuse arendamiseks. Tartu: Atlex 2011, lk 32.

erinevast soost inimesi, arutletakse poiste ja tüdrukute käitumise ja ootuste üle. Lasteaed korraldab poiste ja tüdrukute nädalat, mille raames tutvutakse erinevaid ameteid ja rolle. Tihti korraldatakse õppekäike ettevõtetesse, et tutvustada erialasid, töövaldkondi või kutsutakse esinema mõni külaline, kes räägib oma ametist.

Enesehinnangu kujundamisel ning arengu suunamisel on võtmepositsioonil nn tähtsad teised, s.o need inimesed, kelle sarnased tahetakse olla, kelle väärtusi jagatakse ning kelle hinnangut respektieritakse. Nende inimeste hinnangute ja soovitude najal indiviid sotsialiseerub ning kujundab oma isiksuse.¹³⁸ Kuna teadmiste omandamine ja oskuste kinnistamine lasteaias toetub veel suuresti täiskasvanu abile, siis on lasteaiaõpetajal lapse esmaste enesekohaste oskuste arendamisel ja eneseteenindamise harjutamisel täita eriti tähtis suunaja roll.¹³⁹ Hea käitumise õpetamisel on lastele kõige olulisem õppimine eeskuju kaudu. Nad jälgivad tähelepanelikult täiskasvanuid ja matkivad täpselt seda, mida näevad.¹⁴⁰ Nähes õpetajat mõne lapsega lubamatul viisil käitumas võib laps teha valed järeldused ja pidada sellist käitumist õigeks. Lapsed võivad seejärel õpetaja negatiivset käitumist omaks võtta ja samamoodi käituma hakata. Negatiivset käitumist ei pruugi esmapilgul märgata: vali hää, pidev tagantkiirustamine, lapse halvustamine teiste ees, laste tööde/oskuste võrdlemine jne.¹⁴¹ Laps jäljendab mängides täiskasvanut. Täiskasvanu muutub lapsele šablooniks, näidiseks, ka õiguslikult. Mängides võtavad lapsed täiskasvanu rolle ja täidavad neid vastaval enda loodud reeglitele. Nii kujuneb lastel ettekujutus sellest, mis on hea, mis halb, samuti sellest, mis vastab normidele (reeglitele) ja mis mitte. Mängu kaudu kinnistuvad rollihoiakud.¹⁴² Aju-uuringud näitavad, et laps õpib kõige paremini täiskasvanult, kellega ta on lähedalt seotud.¹⁴³ Lasteaiaõpetajal on suunaja roll ka lapse õigusteadvuse kujunemisel. Nimelt kui õpetaja toetab, hindab lapsi, süstib neisse positiivsust, siis usk endasse ja kõrge enesehinnang arendab ka suutlikkust arvestada ühiskonnas kehtivat õiguskorda ning teadvustada selle positiivset reguleerivat toimet.

Küsitlus näitas, et ka lasteaia mõlemad õpetajad peavad eeskuju oluliseks laste käitumise ja mõttelaadi mõjutajaks. Lapsed on kiired õpetaja jäljendajad ja matkijad. Õpetajad tõid välja,

¹³⁸ T. Bachmann, R. Maruste. Psühholoogia alused. Tallinn: Tea Kirjastus 2011, lk 381.

¹³⁹ Ü. Saarits. Eneseteeninduse ja enesekohaste oskuste areng. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Toimetanud Eve Kikas. Tartu Ülikooli Kirjastus 2008, lk 79.

¹⁴⁰ Mitt, lk 60.

¹⁴¹ M. Anton. Lasteaia sotsiaalne, eetiline, emotsionaalne ja füüsiline keskkond. – Psühhosotsiaalse keskkonna juhendmaterjal koolieelsetele lasteasutustele. Tallinn: Tervise Arengu Instituut 2007, lk 23-24.

¹⁴² Auväärt 1999, lk 154.

¹⁴³ Gurian/Ballew, lk 49.

et kogu personal on lastele eeskujuks. Eriti rõhutas üks õpetaja personali omavahelist läbisaamist, mis pidi avaldama mõju laste omavahelisele suhtlemisele.

Sotsialiseerumisprotsessi üheks osaks on inimese käitumise kujunemine. Kui inimese käitumine on kooskõlas ühiskonna ootuste ja vaadetega, siis kujuneb sotsialiseerumisprotsess edukalt. Sel juhul inimesel ei teki konflikte või suudab ta need edukalt lahendada. Kõrvalekalded edukalt sotsialiseerumisel tekivad osaliselt sellest, et inimene ei käitu nii nagu ühiskond heaks kiidab, tekitades hõõrumisi ja arusaamatusi.

Ka lasteaiaõpetajad on tõstatanud suurimaks probleemiallikaks käitumisraskused.¹⁴⁴ Eriti on esile tõstetud agressiivset käitumist ja tõrjutust.¹⁴⁵ Tõrjutus, eriti kombineeritud agressiivsusega, eelneb sageli hilisemale seaduserikkumisele ja puudulikule psühholoogilisele kohanemisele.¹⁴⁶ Et agressiivset käitumist ja tõrjutust ära hoida, tuleb lastele õpetada teiste eneseväljendusstiilide omandamist ja julgustada lapsi kasutama sõnu. Õpetajad peavad suunama nii agressiivsust kui ka empaatiat.¹⁴⁷ Kui lapsele öeldakse, et objektid või sündmused on head, halvad, õiged, valed, siis omistavad nad meie igapäevakeskkonnale tähenduse. Kui lastele ei suudeta tähendusi edasi anda, siis toodab see antisotsiaalseid ja kuritegelikke kalduvusi. Tähendused on suunanäitajateks ja toetuspunktideks hilisemas staadiumis. Asotsiaalne või kriminaalne käitumine ei ole radikaalne või revolutsiooniline käitumine, see on ebaadekvaatne käitumine.¹⁴⁸

Ka „Rübliku“ mõlemad õpetajad kinnitavad, et lasteaias esineb käitumisprobleeme. Üldiselt on tegemist pisemate konfliktidega, mis saavad alguse mängu käigus, kuna lapsed on väga aktiivsed. Näiteks kedagi ei taheta võtta mängu, või mitu last tahavad ühte mänguasja. Sel juhul müksatakse teist, kistakse mänguasi teise käest ära. Sellistes olukordades püüavad õpetajad teha lastega kokkuleppeid, suunavad otsima uut tegevust, selgitavad keelamise põhjuseid ja ergutavad otsima üksteiselt andestust. Õpetajate sõnul tekivad konfliktid olukorrad seetõttu, et lapsed ei mõtle tagajärgedele ja ei suuda paigutada ennast samasse olukorda.

¹⁴⁴ Tensing-Kruusla, lk 88.

¹⁴⁵ Gurian/Ballew, lk 82-84.

¹⁴⁶ M. Chazan, A.F Laing, D. Davies, Phillips, R. Eemaletõmbunud, üksildaste laste ja noorukite abistamine. Tartu Ülikooli Kirjastus 2001, lk 151.

¹⁴⁷ Gurian/Ballew, lk 82-84.

¹⁴⁸ Sharron/Coulter, lk 30-31.

Ka lasteaia „Rüblük“ tegevuskava rõhutab, et oluline on suhtlemine ning selgitustöö tegevustele ja käitumistele. Lapsele peab arusaadavaks tegema, mis temalt oodatakse ning miks on vajalik teatud viisil käituda või mitte käituda.

Erilist tähelepanu tuleks pöörata neile lastele, kes juba eelkoolieas sageli jonnivad, on kergesti ärrituvad, norivad teistega tüli või kaklevad sageli. Nendel lastel on suurem risk sattuda kuritegevusse.¹⁴⁹ Paljusid käitumisprobleemidega lapsi saab õpetaja aidata, kui tal tekivad lastega sõbralikud suhted ning ta loob nende pere ja lähisugulastega positiivsed töösuhted.¹⁵⁰ Individuaalne jagamatu tähelepanu on reeglina parim vastumürk väikese lapse käitumis- ja õpiraskustele.¹⁵¹

„Rüblüku“ mõlemad õpetajad leiavad, et jonnimine on tähelepanu püüdmise viis. Kõikidele emotsioonidele tuleb tähelepanu pöörata ja nendega tegeleda. Ka „Rüblükus“ on „plahvatavaid“ lapsi, kes ärrituvad kergesti. Nende lastega tuleb õpetajal rohkem tegeleda, mõtted mujale suunata. Üks õpetaja tõi välja, et agressiivset käitumist on ette tulnud kõneprobleemidega laste puhul, kes kõnehäire tõttu ei saa ennast sõnaliselt väljendada ja teevad seda seetõttu füüsilisi meetodeid kasutades.

Aju-uuringud näitavad, et poiste aju on õrnem, seepärast traumeeriva kogemuse või emotsionaalse pinge tõttu esineb poistel lasteaia rohkem õppimis-, emotsionaalseid ja käitumisprobleeme.¹⁵² Tüdrukud kontrollivad poistest paremini impulsiivset käitumist ning suudavad paremini hinnata riske ja ebamoraalset käitumist. Poisid kipuvad olema füüsiliselt agressiivsemad. Tüdrukud on paremate verbaalsete oskustega ja suhtlevad rohkem sõnaliselt, poisid seevastu kalduvad kasutama mitteverbaalset suhtlemisviisi.¹⁵³ Tüdrukud suudavad õppimise ajal poistest paremini järgida ka sotsiaalse suhtlemise reegleid. Poisid keskenduvad ülesande täitmisele, kuid ei pööra tähelepanu neid ümbritsevate inimeste emotsioonidele.¹⁵⁴ Poiste arengus on olulised sõbrad. Nende puudumisel võib toimuda intellektuaalse, keelelise ja sotsiaalse arengu mahajäämus.¹⁵⁵ Tüdrukute sotsialiseerimisel rõhutatakse paindlikkust,

¹⁴⁹ E. Heinla.. Sotsiaalsete riskiteguritega lapsed Tallinnas: võimalus ja/või paratamatus kasvada seaduserikkujaks. Kogumikus: Mitte ainult võitjatest. Koost L. Hansson. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut 2001, lk 105.

¹⁵⁰ Gurian/Ballew, lk 180.

¹⁵¹ Gurian/Ballew, lk 183.

¹⁵² Gurian/Ballew, lk 50.

¹⁵³ Gurian/Ballew, lk 23-24.

¹⁵⁴ Gurian/Ballew, lk 36.

¹⁵⁵ Gurian/Ballew, lk 51.

armsust ja vastutustundlikkust, poiste sotsialiseerimisel omakorda individuaalsust, aktiivsust ja julgust.¹⁵⁶

Ka mõlemad õpetajad leidsid, et poisid ja tüdrukud ning nende käitumine on lasteaias erinev. Tüdrukud pidavat olema leebemad, sõnakuulelikumad ja südamlikumad, ettevaatlikumad, järgivad paremini reegleid. Poisid on julgemad, katsetavad piire, neil on ohutunnet vähem. Poistel ja tüdrukutel erinevad ka mängud. Poisid eelistavad mängida autodega, kehastada ennast politseiks. Tüdrukud see-eest eelistavad mängida nukkudega ning sukelduda kodu mängimisse. Kuid üks õpetaja tõi välja ka, et on olnud erandeid. Näiteks oli poiss, kes soovis vaid nukkudega mängida.

Seega on oluline pöörata lasteaias tähelepanu ka soolistele erinevustele. Lasteaia „Rüblük“ tegevuskava näeb ette, et tüdrukutele ja poistele pühendatakse eraldi aega. Poistele ja tüdrukutele on teemakohalised mängunurgad, kuid tegutsetakse ka sooneutraalselt voolides, joonistades, lauldes. Korraldatakse poiste- ja tüdrukute nädalaid, kus koos jõutakse selgusele, mida poistelt või tüdrukutelt oodatakse, milline on nende käitumine, kuidas oleks viisakas üksteisega käituda jne.

Tänapäeval rõhutakse aina enam sallivusele ja tolerantsusele, et vältida inimese alavääristamist, rõhutust, tõrjutust ja eemaldumist. Gruppides on erineva päritolu ja kultuuriga inimesi, seetõttu peetakse oluliseks ka lastele õpetada sallivust ja tolerantsust, et nad püüaksid teisi mõista ja austada iga inimest hinnanguvabalt. See aitab ära hoida vägivalda ning jõuda mänguliste tegevuste kaudu rahumeelsel teel harmooniliste suhete ja koos tegemiseni, lahendada konstruktiivsel viisil arusaamatusi ja konflikte.¹⁵⁷

Sallivuse olulisust pidasid tähtsaks ka küsitluses osalenud õpetajad. Mõlemad õpetajad leidsid, et sallivust annab kasvatada. Selleks tuleks lastega rääkida erinevustest. Näiteks on olnud lasteaias kuuldeaparaadiga ja prillidega lapsi. Teistel ei ole tekkinud probleeme, kui neile oli ära selgitatud, miks on kuuldeaparaat ja prillid olulised. Samuti aitab õpetajate hinnangul sallivust kasvatada kooseksisteerimine. Kui lapsed on igapäevaselt koos, puutudes kokku ka teistsuguste inimestega, siis tekib arusaamine, et ka veidi erinev on normaalsus.

¹⁵⁶ A. Antikainen, R. Rinne, L. Koski. Haridussotsioloogia. Tallinna Ülikool 2009, lk 35.

¹⁵⁷ Mitt, lk 116.

Viimastel kümnenditel on teravdatud tähelepanu alla tõusnud kiusamine ja agressiivsete käitumisviiside ennetamine ühiskonnas. Kiusamise ennetamise eesmärgiks on ühiskonnas aktsepteeritavate käitumishormide ja sotsiaalsete suhete kvaliteedi tagamine.¹⁵⁸ Koolieelses eas käituvad poisid agressiivsemalt kui tüdrukud. Poiste agressiivsus avaldub pigem füüsilise kahju tekitamises, tüdrukud kasutavad enam sõnalist agressiivsuse vormi.¹⁵⁹ 2003. a Tallinnas kooliks ettevalmistamise rühmades läbi viidud uuringu kohaselt on laste võime arvestada kaaslaste tunnetega ning oskus konflikte lahendada sotsiaalsetest oskustest kõige madalam.¹⁶⁰ Sama kinnitab ka 2014. a 5-7-aastaste laste seas tehtud uuring, kus peaaegu kõik konfliktid hõlmasid puudulikku suhtlemisoskust ja leidsid enamasti aset poiste vahel.¹⁶¹ Alates 2010. aastast hakkas antud teemat Eestis vedama MTÜ Lastekaitse Liit „Kiusamisest vabaks!“ programmiga.¹⁶² Programm ongi eelkõige suunatud tervele lasterühmale, mis aitab arendada oskusi märgata teist last enda kõrval ning osata vägivallavabalt toime tulla sotsiaalsetes suhetes.¹⁶³ Programmi eesmärgiks on ennetada kiusamist läbi ühiskonnas aktsepteeritavate käitumishormide ja sotsiaalsete suhete kvaliteedi sidumise, sisendades põhiväärtusi võimalikult varajases eas. Põhiväärtusteks loetakse sallivust, austust, hoolivust ja julgust. Ka lasteaia „Rüblük“ tegevuskava toetab neid põhiväärtusi, pöörmides neid erinevatesse tegevustesse ja hoides sellisena kogu lasteaia õhkkonna. Näiteks toetavad kiusamisega toimetulekut rühmareeglid, kodukord, käitumisreeglid. Programmi raames kingiti liitunud lasterühma igale lapsele väike karukene, kes pakub lapsele turvalisust, kuulab lapse rõõmu ja kurbust, aidates seeläbi emotsioonidega toime tulla ilma vägivallata, kiusamiseta.

Küsitatud lasteaiaõpetajate hinnangul ei ole lasteaias kiusamine ja tõrjumine väga suured probleemid. Laste omavahelised suhted on sõbralikud. Tuleb ette konflikte, kuid need on lahendatavad. Siiski toovad mõlemad õpetajad välja, et kiusamist ja tõrjumist on tulnud ette. Tõrjumist on tulnud ette peamiselt mängusituatsioonis. Näiteks ei ole tahetud kedagi mängu võtta. Üks õpetaja tõid välja, et tõrjumist tuleb ette peamiselt tüdrukute omavahelistes mängudes. Mõlemad õpetajad leidsid, et kiusatakse pigem nõrgemaid ning kiusajateks on probleemse käitumisega lapsed. Kiusatud on prillide kandmise ja kõnedefekti tõttu.

¹⁵⁸ L. Talts, L. Lilleoja. Kiusamiskäitumise ennetamine lasteaias läbi sotsiaalse integratsiooni. – Kasvatustegelikkus õppija ja õpetaja pilgu läbi II. Tallinn 2015, lk 99.

¹⁵⁹ K. Taurus, L. Lilleoja. Lasteaiaõpetaja roll laste agressiivse käitumise vähendamisel. – Kasvatustegelikkus õppija ja õpetaja pilgu läbi II. Tallinn 2015, lk 143.

¹⁶⁰ H. Sikka. Lasteaiaõpetajate hinnangud kooliminevate laste arengule. – Eelkoolihariduse efektiivsus ja selle jätkusuutlik areng põhikoolis. Koost L. Talts. Tallinn 2009, lk 122.

¹⁶¹ L. Lehtmets. Konfliktid kuue- kuni seitsmeaastaste lasteaiarühmas. – Kasvatustegelikkus õppija ja õpetaja pilgu läbi II. Tallinn 2015, lk 129, 135.

¹⁶² Kiusamisest vaba lasteaed ja kool koduleht. Kiusamisest vabaks! – <http://www.kiusamisestvabaks.ee/>, 20.03.2017.

¹⁶³ Talts/Lilleoja, lk 108.

Kiusamine on väljendunud prillide lõhkumisega, tagaajamise mängudes, kus tõrjutu pidi alati olema tagaajaja rollis. Kiusamine on aset leidnud ka füüsiliselt, toigastega togimise näol. Üks õpetaja tõid välja, et lahenduseks on olnud koostöö lapsevanemaga. Näiteks hakkas kiusatava lapsevanem tegema tihedat koostööd lasteaia rühmaga, andes rühmale liikumistunde. Peale seda eakaaslaste suhtumine tõrjutava suhtes muutus.

„Kiusamisest vabaks!“ programmi vajalikkuse suhtes olid õpetajad eri meelt. Üks õpetaja leidis, et programmist on abi kiusamise leevendamiseks, kuna sealt saab vajaliku abimaterjali ning abistavaid tegevusi. Seejuures oli pigem positiivselt meelestatud õpetaja, kes ei ole oma lasterühma programmiga liitnud. (Põhjus ei ole autorile teada). Teine õpetaja, kes liitus rühmaga programmi, leidis, et abimaterjalide rakendamine igapäevaselt on raskendatud aja puuduse tõttu ning lastel puudub huvi väikeste karudega suhelda. See õpetaja oli arvamusel, et lasteaed „Kiusamisest vabaks!“ programmi põhimõtteid järgib niikuinii igapäevaselt ja olulist kasu tema programmist lasterühmas ei näe. Õpetaja sõnul olid lapsed alguses programmist elevil ja kasutasid igapäevasel suhtlemisel karukesi, kuid see vaibus kiiresti. Siiski oli õpetaja arvamusel, et programmis on asju, mis lastele ka pikemalt rõõmu pakuvad ja mida ta oma igapäevasesse tegevusse ka põimib. Näiteks on lapsed huvitatud teemapiltide põhjal arutlema.

Kokkuvõtteks leidsid õpetajad, et tulevad käitumisprobleemide, kiusamise ja tõrjumisega toime igapäevaste tegevuste abil. Peeti oluliseks omavahelist suhtlemist, asjade lahtirääkimist ja selgitustööd.

3.4. Koolieelse lasteasutuse moraali-, eetika- ja väärtuskasvatus õigusliku sotsialiseerimise teenistuses

Sotsialiseerumisprotsessi osaks on ka ühiskonna kultuuri ning traditsioonide tundmaõppimine. Kultuuri omandatakse selles elades ja sotsialiseerudes. Näiteks ka lasteaias. Kultuuri all mõistetakse tänapäeval inimgrupi uskumusi, arusaamu, väärtuseid ja käitumist.¹⁶⁴ Sõna „traditsioonid“ assotsieerub paljudele teatud korduvate pühade tähistamisega nagu jõulud, jaanipäev, lihavõtted jne.¹⁶⁵ Ka õpetajate hinnangul peetakse lasteaias rahvuslikke

¹⁶⁴ L. Knif, S. Kairavuori, I. Ruokonen, H. Ruismäki. Multiculturalism and cultural identities in art education. – Kasvatus mitmekultuurilises keskkonnas. III. Haridus kui dialoog mitmekultuurilises ühiskonnas. Koost M. Muldma, L. Talts. Tallinn 2012, lk 60.

¹⁶⁵ B. Gustavsson. Haridus kaasajal. Hariduse võimalusest ja tingimustest kaasaegses ühiskonnas. Tõraverse: Eesti Vabariigis Kirjastus 2000, lk 55.

traditsioone au sees ning antakse lastele edasi esivanemate kombeid. Näiteks tähistatakse volbripäeva, kadripäeva, aastavahetust, jõule.

Nii kultuur kui ka traditsioonid on ajalises muutumises. Teatud traditsioonid omandavad teatud ajajärgul suure tähenduse, samas kui teised vajuvad rahva teadvuses tahaplaanile, närtsivad, kaovad.¹⁶⁶ Ka kultuuripärandi tõlgendamine muutub aja jooksul pidevalt, sõltudes sotsiaalsest positsioonist, ajaloolisest kontekstist ja isiklikest eelistustest.¹⁶⁷

Oluline muutumine ühiskonnas on toimunud just meediakultuuris. Näiteks ei teadnud meie esivanemad midagi internetist, lauaarvutist ega nutitelefoni. Tänapäeval puutub nendega kokku laps juba varajases eas. Laste meediatarbimine on varasemate põlvkondadega võrreldes oluliselt suurenenud, meediakeskkond meie ümber on aina intensiivsem. Meedial on oluline roll ka lapse maailmapildi, arusaamade, väärtuste ja hoiakute kujundamisel. Samas on meedias ka oht, kuna võib kajastada tegelikkust moonutatud vaatenurgast ja seega mõjutada laste maailmapilti. Meediakasvatus on eelkõige õpetus, mille abil õpetatakse lapsi meediamailma kriitiliselt suhtuma.¹⁶⁸

Ka „Rübliku“ mõlemad õpetajad leiavad, et tänapäeval puutub laps oluliselt rohkem kokku televiisori, raadio ja internetiga. Meedia avaldab mõju, kuid mõju sõltub sellest, mida vaadata. Lasteaias vaadatakse õppefilme, multifilme. Üks õpetaja leidis, et meediatarbimisel on määrava tähtsusega kodune foon. See, mida vaadatakse ja mängitakse kodus, see määrab ka lapse edasised harjumused. Nt vägivaldsete teleseriaalide vaatamine ja sõjamängude mängimine mõjutavad lapse käitumist ka lasteaias. Teine õpetaja tõi välja, et sõjamängude mängimine, tulistamise vaatamine muudab laste käitumise vägivaldseks. Lasteaeda on keelatud kaasa võtta relvataolisi mänguasju ning nutitelefone, et vägivaldsus ei domineeriks lasteaias. Siiski leiavad mõlemad õpetajad, et peamise töö selles valdkonnas peavad tegema vanemad, tundes huvi, mida lapsed televiisorist vaatavad või internetist otsivad ja suunama neid tarbima meediast kasulikku ning õpetlikku. Kui lasteaias tuleb ette vägivalda, siis selgitatakse, miks selline käitumine ei sobi. Lastele leitakse teistsuguseid mängu, mis ei ole vägivaldsed. Sellega on vägivaldne käitumine ka kadunud.

¹⁶⁶ Gustavsson, lk 63.

¹⁶⁷ Gustavsson, lk 60.

¹⁶⁸ K. Vinter. Meediakasvatus praktilises lasteaiatöös. – Üldõpetuse rakendamine lasteaias. Koost K. Nugin. Tartu: Atlex 2013, lk 122.

Kultuuri ja ühiskonna muutumisega on tihedalt seotud ka keel. Lasteaial on oluline roll ka lapse keelelise oskuse ja väljenduse kujundajana. Sõimerühmades, kus käivad kuni kolmeaastased lapsed, on keel eriti oluline, sest üldiselt selles vanuses lastel keel alles hakkab kujunema. Sel ajal lapsed kordavad täiskasvanute öeldut ning hakkavad tasapisi tundma õppima tähti. Õpetajad tavaliselt kordavad tihti üksikuid, lihtsamaid sõnu ja näitavad pilte, et laps õpiks esemeid sõnadega seostama. Vanemates rühmades hakatakse õppima juba kirjutamist ning lugemist.¹⁶⁹ Eesti keele oskus ja kultuuri tundmine loob võimalused edaspidiseks, et laps ühiskonnas edukalt sotsialiseeruks. Keele omandamine ja kultuuri tundmine on aluseks ka õiguskultuuri tundma õppimisel, sellest aru saamisel ja teadvustamisel. Ilma keele oskuseta ei ole võimalik astuda sotsiaalsesse suhetesse, teha ennast arusaadavaks ja omandada õigusteadmisi. Seega keele ja kultuuri arendamine juba varajasest lapsepõlvest on aluseks ka õiguslikul sotsialiseerimisel, milles on oluline roll ka lasteaial.

Lasteaia õpetajad mõlemad aga toovad keeleõppe juures välja probleemseid aspekte. Nimelt on lasteaiale pandud liiga suur vastutus lugemise ja kirjutamise osas. Lapsed ei suuda kooliks vajalikke oskuseid omandada. Koolist on lasteaia õpetajad saanud tagasisidet, et lasteaed pole täitnud eesmärgi. Õpetajate hinnangul ei ole lapsed suutelised suures grupis lugemist ja kirjutamist selgeks saama, kuna see eeldab omaette süvenemist ja individuaalset lähenemist. Seetõttu leiavad õpetajad, et suur panus selle ootuse täitmisel on lastevanematel, kes peaksid lapsega kodus eraldi töötama. Õpetajad kinnitasid, et sel viisil oskavad lapsed esimesse klassi minnes juba lugeda ja kirjutada ning neil on kergem uude keskkonda sulanduda. Lastel, kellel kirjutamine ja lugemine selge ei ole, võivad sattuda emotsionaalselt raskustesse ning teiste poolt tõrjututeks.

Eriti suur roll on lasteaial nende laste kujundamisel, kelle kodune keskkond erineb lasteaia omast, nt muu emakeel, muu kultuur. Sel juhul on lasteaed enamasti esmaseks institutsiooniks, kes lapsele eesti keelt ja kultuuri edasi annab. Õpetajad on need, kes määravad, millist osa kultuurist esile tõstetakse ja millist tava viljeletakse.¹⁷⁰ Kultuuri sisemine surve grupi liikmetele, et nad järgiksid oma kultuuri, on võimas käitumise mõjutamise tegur. See võib olla ka vastuolude allikaks, kui lapsed leiavad end kultuuride

¹⁶⁹ L. Pound, L. Miller. Critical issues. – Theories and approaches to learning in the early years. Edited by Linda Miller and Linda Pound. Sage Publications 2011, lk 165-166.

¹⁷⁰ Pound/Miller, lk 165-166.

kokkupõrke osalisena, mis tekib nende etnilise grupikuuluvuse ja selle kultuuri vahel, millesse nad on sündinud.¹⁷¹

„Rübliku“ õpetajate sõnul ei ole neil kultuurilisi kokkupõrkeid ette tulnud. Lapsevanemad austavad lasteaia kasvatustegevust ja väärtushinnangud ühtivad.

Mitmekultuuriline haridus on aktuaalne ka Eestis, koosnedes üle 100 erineva rahvuse esindajatest. Seetõttu õppe- ja kasvatusprotsess erinevatel õppetasemetel võib koosneda mitmekultuursetest gruppidest.¹⁷² Uurimused on aga näidanud, et õpetajad on valmis ja soovivad arendada ka teistest kultuuridest lapsi. Siiski on pedagoogid arvamusel, et mitmekultuurses keskkonnas vajavad lapsed ning vanemad psühholoogilist ja kasvatuslikku tuge.¹⁷³ Lasteaias „Rübliku“ on siinkohal toeks tegutsevad logopeed ja psühholoog, kes jälgivad lapsi ning viivad läbi ka konsultatsioone lapsevanematega, et toetada paremini integreerumist, kultuuri ja keelega kohanemist ning gruppi lõimumist. Ka õiguslikust aspektist on tähtis, et inimene ühiskonnaga kohanduks, et vältida lisaks grupisisestele konfliktidele ka edasisi keelelisi barjääre, mittemõistmist ja ühiskondlikku pahameelt.

Lasteaia õpetajate sõnul ei ole neil lasteaias kultuuri ja keele pinnalt probleeme tekkinud. Muukeelsed lapsed, kes tulevad lasteaeda paariaastastena, õpivad keele selgeks ja on võimelised minema eesti kooli. Ühe õpetaja sõnul on lasteaias olnud juhtum, kus viimases lasterühmas ehk 6-aastasena on muukeelne laps tulnud eestikeelsesse lasteaeda, kuid siis ta ei olnud suuteline enam eesti keelt ära õppima ning suundus emakeelsesse kooli.

Nagu nägime eespool, siis keele ning kultuuri tundmaõppimine on üheks osaks edukal sotsialiseerumisel. Lisaks sellele on vajalik tunda ka reegleid, et inimene erinevates gruppides oleks võimeline aktsepteeritud viisil suhtlema ning käituma. See võimaldab organiseerida grupi tegevust ja tagada oodatavat käitumist. Normatiivne käitumine tagab grupi turvalise tegevuse.¹⁷⁴ Kui lapsed omandavad juba varases eas koostööoskused, õpivad arvestama kaaslastega, mõistma enda ja teiste tundeid, kui teadvustatakse käitumis- ja moraalinormid, on

¹⁷¹ Chazan jt, lk 37.

¹⁷² N. Zorina. К проблеме интерактивности детского сада и семьи в мультикультурной образовательной среде. – Kasvatus mitmekultuurilises keskkonnas. III. Haridus kui dialoog mitmekultuurilises ühiskonnas. Koost M. Muldma, L. Talts. Tallinn 2012, lk 154.

¹⁷³ Zorina, lk 169.

¹⁷⁴ A. Pyykkö, T. Toivanen, H. Ruismäki. Towards a functioning group with drama methods. – Kasvatus mitmekultuurilises keskkonnas. III. Haridus kui dialoog mitmekultuurilises ühiskonnas. Koost M. Muldma, L. Talts. Tallinn 2012, lk 89-90.

igal järgneval aastal tegevus õpetajale juba palju kergem.¹⁷⁵ Seega leppides lasteaias kokku reeglid ja tagada nende järgimise on võimalik saavutada rahumeelne keskkond kõigile.

Õpetajate sõnul on reeglid teadlikkuse jaoks, et lapsed teaksid ja saaksid aru, kuidas käituda. Oluliseks peeti seda, et nõudmised oleksid kõigile samad. Reegleid konkreetselt seinale ei riputata, vaid omandatakse igapäevaste tegevuste käigus. Õpetajad olid ühel meelel, et lapsed järgivad reegleid, kuid neid peab aeg-ajalt meelde tuletama, sest lapsed unustavad. Sel juhul on ka lapsed üksteise sotsialiseerijad, kuna tuletavad üksteisele reegleid ja korda meelde. Samas on lapsi, kes katsetavad ja kombivad piire, eirates aeg-ajalt reegleid, mida nad tegelikkuses teavad. Sel juhul aitab, õpetajate sõnul, kõige tõhusamalt selgitustöö. Näiteks rühmaruumis ei joosta, kuna see on ohtlik endale ja teistele, võivad tekkida kehalised vigastused, või kui lööd sõpra, siis pole kellegagi mängida.

Ühe õpetaja hinnangul on reeglite järgimisel oluline kontroll. Kui lapsed teavad, et õpetaja jälgib nende tegutsemist, käitumist, siis reeglite eiramist ette ei tule. Samas, kui õpetaja viibib eemal ja lapsed saavad aru, et kontroll puudub, siis toimub ka reeglite rikkumine.

See näitab, kui reeglid, sealhulgas ka õiguslikud reeglid, on kokku lepitud, neid teadvustatakse ja järgitakse, siis võimaldab see kõigil koos rahumeelselt tegutseda. Oluline on siinjuures arusaamine, milleks on reeglid vajalikud ja milline on tagajärg reeglite eiramisel. Kui inimene ei soovi tagajärje saabumist, siis ta valdavalt ka reeglitest kinni peab. Kokkulepete tegemine, nendest kinnipidamine ja nende järgimine on aluseks ka edukale õiguslikule sotsialiseerumisele.

Laps õpib grupis erinevate tegevuste kaudu ka sotsiaalseid oskuseid: kaaslastega arvestama ning oma soove ja tundeid väljendama, kaaslast kuulama, teiste soovidega arvestama.¹⁷⁶ Kui grupiga liitumise oskused on vähesed või soovitakse ainult valitseda teiste üle või ei suudeta taluda käitumist, mis aitaks jõuda ülejäänud gruppi rahuldava tulemuseni, siis tekivad raskused niisuguste suhete loomisel, mis on vajalikud sotsiaalseks heaoluks.¹⁷⁷ Etniliste vähemusgruppide liikmetel, kes on lapsepõlves eemaletõmbunud, tõrjutud või üksildased, võib olla hilisemas elus suhtlemis- ja käitumisprobleeme.¹⁷⁸ Sotsiaalsed interaktsioonid võivad olla sellised, kus suhetes ilmutatakse hoolimist ja muret teiste pärast või hoopis

¹⁷⁵ Mitt, lk 13.

¹⁷⁶ Mitt, lk 52.

¹⁷⁷ Chazan jt, lk 48.

¹⁷⁸ Chazan jt, lk 142.

rünnatakse ja kiusatakse teisi.¹⁷⁹ Laste sotsiaalsed interaktsioonid muutuvad sõltuvalt osalejatest, iga osaleja meeleolust, suhtlemispaigast, osalejate soost ja vanusest.¹⁸⁰

„Rüblikus“ on õpetajate hinnangul suhted sõbralikud. Suhted sõltuvad keskkonnast. Näiteks, kui laps on ema, isaga tülis, siis tülitseb ta ka eakaaslastega. Samuti mõjutab lapse suhtlemist ja käitumist puhkus. Kui laps on vähe või halvasti maganud, siis kipub ta eakaaslastega tüli norima ja tusatsema.

Suhtlemine ja sellele ergutamine on lasteaiatöö igapäevane osa. Lapsi innustatakse üksteisega vestlema, tehakse dialooge, võetakse intervjuusid, avaldatakse arvamusi. Hea suhtlemine loob eduka läbisaamise teistega. Näiteks õpib laps muusikalises ühistegevuses sõbralikku suhtlemist kaaslasega. Laulmine koos liikumisega on väga heaks sotsialiseerumise vahendiks.¹⁸¹ Samuti folkloori lõimimist õppe-kasvatustöösse saab vaadelda kui mängivale lasterühmale ühe ligipääsuvõimaluse pakkumist. Osalemine tagab lapsele rahulolu ühisest tegevusest oma eakaaslastega ning soodustab positiivse mina ja enesehinnangu tõstmist.¹⁸²

Ka lasteaia üks õpetaja leiab, et muusika aitab sotsialiseerumisele kaasa. Lapsed õpivad tegutsema ühiselt. Näiteks jagavad nad omavahel pille, mängivad neid koos, laulavad koos. Muusika on ka hea väärtuste edendaja, nt lauldakse emast, kodumaast.

Koolieelses eas pannakse alus laste väärtuskasvatusele.¹⁸³ Väärtused ei ole meile kaasa sündinud, need tulevad meid ümbritsevast – kultuurist, ühiskonnast, perekonnast, lasteaiast, koolist. Mitmed uuringud väidavad, et esmased põhiväärtused kinnistuvad varases lapsepõlves, umbes kaheksandaks eluaastaks.¹⁸⁴ Väärtuskasvatuses on olulisel kohal sotsiaalsete oskuste õpe, iseenda ja teiste tunnete mõistmine, kaaslastega koos olemise õppimine, laiema pildi nägemine, hinge kasvatus. Väärtuskasvatus lasteaias toimub iga päev, on see siis teadvustatud või ei. Last mõjutab kogu ümbritsev väärtuskeskkond, kõik valitud tegevused ja iga täiskasvanu, kellega laps kokku puutub. Teadlikumad valikud ja süstemaatilisem tegevus aitavad kaasa väärtuste paremale kinnistamisele.¹⁸⁵ Lasteaias saab

¹⁷⁹ Chazan jt, lk 38.

¹⁸⁰ Chazan jt, lk 39.

¹⁸¹ L. Kalm. Rahvaluule kasutamine lasteaias. – Üldõpetuse rakendamine lasteaias. Koost K. Nugin. Tartu: Atlex 2013, lk 139.

¹⁸² Kalm, lk 140.

¹⁸³ L. Gross, I. Kivilo, A. Ugaste. Mängud väärtuskasvatuses. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Toimetanud Eve Kikas. Tartu Ülikooli Kirjastus 2008, lk 163.

¹⁸⁴ Mitt, lk 8.

¹⁸⁵ Mitt, lk 12.

kinnistada kõige baasilisemaid viisakusreegleid, ausust ja austust vanemate vastu, et tulevane elu oleks koos teistega toimimiseks sujuvam, et konflikte oleks vähem, et ka iseendal oleks lihtsam oma põhimõtetest kinni pidada.¹⁸⁶

„Rübliku“ õpetajad peavad väärtuste edasiandmist lasteaia oluliseks rolliks. Õpetaja hinnangul süüvivad need teadvusesse ja lapsed alateadlikult hakkavad neid hiljem järgima, kuigi ise ei pruugi mäletada, milliseid väärtuseid edasi anti. Oluliseks pidasid õpetajad väärtuste kvaliteeti ning lapsepõlvest saadud pagasit, mis kujundab isiksuse.

Oma igapäevase tegevuse kaudu selgitab lasteaiaõpetaja lapsele erinevaid väärtusi ning aitab kaasa lapse väärtushinnangute kujunemisele.¹⁸⁷ Õpetajad vestlevad lastega, aidates lastel teha vastutustundlikke ja läbimõeldud otsuseid.¹⁸⁸ Väärtuste selgitamine ja lastega filosofoerimine on väärtuskasvatuses ühed peamised meetodikad. Küsimusi esitades saame avada laste endi mõtteid, kuulata erinevaid arvamusi, õpetada lapsi oma mõtteid välja ütlema, õpetada sotsiaalseid oskusi ja kinnistada valitud väärtusi. Nii saavad lapsed rohkem mõista iseenda tundeid ja väärtusi, õpivad märkama kaaslaste erinevaid või sarnaseid tundeid ja väärtusi ning saavad arutluse kaudu arendada edasi ja kinnistada iseenda väärtusi.¹⁸⁹ Eelkooliealistel lastel tekivad ka juba väärtushierarhiad. Näiteks, kas laps täidab mängureegleid täpselt või kavaldab. Just mängus on võimalik näiteks rikkuda esmakordselt sotsiaalseid norme, sest sanktsioonid ei ole ranged. Milline on laps mängus, selline saab ta olema ka elus.¹⁹⁰

Koolieelses eas on väärtuste kujunemise eelduseks nii laste kognitiivse, eetilise kui ka sotsiaalse arengu tase. Selleks, et lasteaia igapäevane tegevus toimiks edukalt, on oluline, et õpetaja ja lapsevanemate väärtused oleksid sarnaselt kokku lepitud.¹⁹¹ Koostöö on väärtuskasvatuses kõige alus. Näiteks, koostöö muusikaõpetajaga annab kogu lasteaia väärtuste arendamisse palju juurde. Muusikaõpetaja saab lastele õpetada väärtustega seonduvaid laule ja muusikapalasisid.¹⁹²

¹⁸⁶ Mitt, lk 60.

¹⁸⁷ L. Tuuling. Multikultuurne kasvatus ja väärtuste kujunemine. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Toimetanud Eve Kikas. Tartu Ülikooli Kirjastus 2008, lk 128.

¹⁸⁸ Gurian/Ballew, lk 53.

¹⁸⁹ Mitt, lk 44.

¹⁹⁰ Auväärt 1999, lk 154-155.

¹⁹¹ M. Veisson, T. Kuurme. Ülevaade väärtustest, väärtuskasvatusest ja moraalist. – Väärtused koolieelses eas. Väärtuskasvatus lasteaias. Koost Marika Veisson. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus 2010, lk 20.

¹⁹² Mitt, lk 51.

Lasteaiaaeglastena haaravad lapsed väärtusi eelkõige eeskuju, täiskasvanute hoiakute, keeldude-käskude ja erinevate tegevuste kaudu.¹⁹³ Suure osa laste väärtuskasvatusest moodustavad erinevad mängud, loovtegevused ja ühistegevused, mille kaudu laste väärtusi, hoiakuid ja iseloomujooni kujundatakse. Kui õppimine on tehtud põnevaks, kinnistub õpitu paremini. Kui laps on midagi ise läbi teinud, selle tulemusi iseenda peal ja sees tunnetanud, kinnistuvad tuttavamad väärtused kergemini.¹⁹⁴

Õpetajate sõnul põimivad nad väärtusõpetuse igapäevastesse tegevustesse. Väärtused ei ole kuskil üles loetletud. Näiteks õpetatakse hoolitsema oma asjade eest, pannes need peale mängimist oma kohale tagasi. Õpetajad pidasid ka ennast eeskujuna oluliseks väärtuste edasikandjaks. Peamiselt töid õpetajad väärtuste seas välja aususe, julguse, hoolivuse.

Lasteaia „Rüblük“ tegevuskavas on olulisel kohal riiklikult tähtsate, ühiskonnas oluliste tähtpäevade pidamine. Näiteks tähistatakse Eesti Vabariigi aastapäeva, lastekaitsepäeva, isadepäeva, emadepäeva, kadripäeva jne. Lasteaia tähistab erinevaid tähtpäevi pidustustega, kontsertidega, mille käigus teevad lapsed erinevad etteasteid, kes loeb teemakohase luuletuse, kes laulab, kes tantsib. Lastele antakse teada, et teatud tähtpäevad on ühiskonnas olulised, need seostuvad rahvustunde, kultuuri ja ühiskonna väärtustega ning neid tähtpäevi on kombeks tähistada. Seeläbi tutvustatakse ka Eesti rahvustraditsioone tähtpäevadel, nt vastlavurri valmistamine, kadrisantideks maskeerumine jne. Ka saavad lapsed aimu Eesti Vabariigi sümbolikast. Väiksemad lapsed joonistavad rahvuslindu ja rahvuslille, voolivad Eesti lippu, õpivad tundma Eesti maakaarti jne. Suuremad lapsed arutlevad Eesti sümbolika üle detailsemalt, näiteks lipu värvide tähendus, vapp, pealinn, president, Pika Hermani torn jne.

Olulisel kohal väärtuskasvatases on rahvakultuur. Meie rahvakultuur on talletanud meie esivanemate tarkused tulevaste põlvkondade jaoks meie muinasjuttudes, vanasõnades ja muus rahvapärismuuses. Meie pärimus, meie väärtused on seotud meie identiteediga. Enamik Eesti lasteaia väärtustab eestlust, folkloori, meie pärimuskultuuri – tähistatakse mardi- ja kadripäeva, tõstetakse esile kodukoha erilisust ning kasutatakse igapäevaselt folkloorielemente.¹⁹⁵ Näiteks muinasjutud, kirjandusteosed, lood elust enesest kannavad endaga väärtusi ja peidetud juhiseid, kuidas elus paremini toimetada. Hea lugu tekitab huvi ja uudishimu ning hõivab tähelepanu, võimaldades kuulajal loo moraalist järeldusi teha, kuidas

¹⁹³ Mitt, lk 11.

¹⁹⁴ Mitt, lk 52.

¹⁹⁵ Mitt, lk 14.

on tema jaoks õigem ja kuidas mitte.¹⁹⁶ Lugude ja jutustuste abil jagatakse lastele teadmisi selle kohta, milliseid olukordi tuleb elus ette ja kuidas neis käituda.¹⁹⁷ Lugudega ärgitatakse ka lapse huvi rahvakultuuri vastu ja ergutatakse rahvatraditsioone jätkama. Lapsed on enamasti huvitatud, kuidas elasid ja elavad nende esivanemad, seega tihti võrreldakse tänapäevaseid tavaid varasematega ja leitakse sarnasusi ning erinevusi.

Rahvakultuuri osaks on ka töökultuur. Laps õpib töökultuuri kaudu austama maad, rahvust, tekib austus erinevate tööde vastu, kujundades lapse terviklikku maailmapilti.¹⁹⁸ Töö ja töötamise olemuse ning tähtsuse viljelemist on seostatud ka laste edaspidise arenguga.¹⁹⁹ Töökogemuse kaudu teadvustab laps töö vajalikkuse ja kohustuslikkuse. Tal kujuneb tõsine suhtumine töösse ja vastutus tehtu eest.²⁰⁰ Vastutus kui sisemine väärtustunne hoiab kontrolli seespool, see on sisemine tahe tegutseda, ühel või teisel viisil käituda ja oma elus otsuseid vastu võtta, aidates keerulisemates oludes edasi.²⁰¹ 2012. a uurimus lasteaiaõpetajate seas näitab, et töökasvatust põimitakse erinevatesse tegevustesse, mängudesse ja lugude jutustamistesse. Eriti hea tulemuse annab, kui laps saab ise tegutseda, nt leivategu, vilepilli meisterdamine, taimede istutamine. Samuti on tõhusaks töökasvatuse arendajaks lapse maailmapildis suurfarmide töö näitamine, töökodade, talude külastamine.²⁰²

Õpetajad leidsid, et töökultuur on tänapäeva laste seas tahaplaanile jäänud. Laste eest tahetakse kõik asjad ära teha. Lapsi peaks õpetajate hinnangul rohkem igapäevastesse toimetustesse kaasama ja vähem nende eest ära tegema. Lasteaias näiteks on lastel kohustus panna ära mänguasjad, hoida korras rühmaruum, teha ära voodi peale magamist, vahetada voodipesu jms. Läbi selliste tegevuste saab laps aru, et igal inimesel on teatavad kohustused, see õpetab ka enda eest hoolitsema, korda hindama ja järgima.

2012. a läbiviidud uuringu järgi on võimalus viibida vahetus looduskeskkonnas eelduseks looduslaste väärtushinnangute kujunemisel.²⁰³ Loodusõpetuse kaudu kujundatakse huvi ümbritseva vastu ning tähelepanelikku ja säästlikku suhtumist keskkonda, pöörates tähelepanu

¹⁹⁶ Mitt, lk 50.

¹⁹⁷ Antikainen jt, lk 20.

¹⁹⁸ J. Rätsep, M. Pärt. Esivanemate töökultuuri väärtustamine ja edasiandmine lasteaias. – Kasvatustegelikkus õppija ja õpetaja pilgu läbi. Tallinn: Tallinna Ülikooli Pedagoogiline Seminar 2014, lk 46.

¹⁹⁹ U. M. Härkönen. Work education for sustainable development in curricula and in the systems model. – Sustainable development. Culture. Education. Koost A. ja M. Veisson. Tallinn: TPÜ Kirjastus 2004, lk 40.

²⁰⁰ T. Niiberg, M. Linnas. Laps läheb lasteaeda. Tartu: AS Atlex 2007, lk 43.

²⁰¹ Mitt, lk 161.

²⁰² Rätsep/Pärt, lk 49-50.

²⁰³ A. Sarap, M. Turro. Kodukoha looduskeskkonna väärtustamine lasteaias. – Kasvatustegelikkus õppija ja õpetaja pilgu läbi. Tallinn: Tallinna Ülikooli Pedagoogiline Seminar 2014, lk 65.

ka igapäevastele keskkonnaprobleemidele nagu mürareostus, prügireostus, vee ja energia säästlik kasutamine.²⁰⁴ 2012. a uurimuses leidsid lapsevanemad ja lasteaiaõpetajad Tallinnast ning Võrumaalt, et maal elavad inimesed hindavad oma loodusalaseid teadmisi kõrgemalt.²⁰⁵ Loodusalaste väärtustena toodi välja keskkonnasäästlikku mõtteviisi ja loodushoidu.²⁰⁶ Loodusalaseid väärtushinnanguid ammutatakse matkates, käies parkides, pidades lasteaia juures aiamaad ja peenraid, viibides loodusnurgas või haljasalal.²⁰⁷

Küsitletud lasteaiaõpetajad pidasid looduses käimist oluliseks väärtuste õpetajaks. See õpetab lastele, kuidas peab looduses käituma, mida tohib looduses teha ja mida mitte. Näiteks oksti ei tohi murda, sest puu saab haiget, ta on elus nagu inimenegi. Samuti tuuakse paralleele, et oksa murdmine võrdub sõbrale haiget tegemisega. Peale oksa murdmist tuleb puult mahla, see tähendab, et puu tunneb valu. Ka aitab looduses käimine õpetada lastele looduse puhtuse hoidmist.

Kombed ja tavad, mis lasteaias edasi antakse, ei pea olema alati riigisisised. Lapsele on oluline edasi anda ka rahvusvahelisi tavasid, mis meie elusid mõjutavad. Näiteks selgitatakse lasteaias „Rüblük“ kellakeeramise traditsiooni, suve- ja talveajale üleminekut. Ka tähistatakse rahvusvahelist teatripäeva, rahvusvahelist lastekaitsepäeva. Oluliseks aspektiks igapäevaelus on raha. Lastele õpetatakse rahaga ümberkäimist, raha väärtust.

Sotsialiseerumisprotsessides kujuneb lastel ka moraalne ning eetiline baas. See tekib läbi kuuldu, kogetu ja ühiskonnapoolsete peegelduste. Selle alusel liigitatakse asju heaks ja halvaks, väärtuslikuks ja vähem väärtuslikuks. Kuigi väärtused on seotud kindla keele ja kultuuriga, võivad need olla samas väga isiklikud. Ehk teisisõnu, on olemas kollektiivne väärtussüsteem ning lisaks veel individuaalne väärtusmuster. Kollektiivsed väärtused on kujunenud konsensuslikult ja vastavalt konkreetse ühiskonna normidele.²⁰⁸ Väärtused reguleerivad inimeste pürgimusi ja käitumist ning mõjutavad sotsiaalse kooselu põhimõtteid.²⁰⁹ Ka koolieelse lasteasutuse „Rüblük“ tegevuskava pöörab igapäevaselt tähelepanu väärtustele, põimides seda kultuuriga. Lasteaed kujundab nii neid väärtuseid, mis on aktsepteeritavad ühiskondlikul tasandil kui ka neid, mida inimene ise väärtustab. Õpetajate

²⁰⁴ Laps ja lasteaed, lk 189.

²⁰⁵ Sarap/Turro, lk 66.

²⁰⁶ Sarap/Turro, lk 65.

²⁰⁷ Sarap/Turro, lk 68.

²⁰⁸ Veisson/Kuurme, lk 14.

²⁰⁹ Hirsjärvi/Huttunen, lk 64.

hinnangul annavad nad moraali ja eetikat edasi peamiselt eeskuju kaudu, seejärel igapäevases tegevuses. Õpetajate hinnangul on laps selline, millised on õpetajad ja lasteaed.

Lasteaed on ühiskonna väikene mudel, kus valitsevad suhted, viisakus ja eetika väljendavad ka ümbritseva kultuuri eetikareegleid.²¹⁰ Väärtuste kandja ja vahendajana toetab õpetaja lapse kasvamist eetilisel vastutustundlikuks ühiskonnaliikmeks.²¹¹ Lapsed, kellel on oma õpetajaga positiivne suhe, suudavad paremini ära kasutada lasteaias olemas olevaid õppimisvõimalusi ning luua nii lasteaias kui ka edaspidi positiivsemaid suhteid eakaaslastega.²¹² Väga tähtsad on lapse ja õpetaja omavahelised suhted. Kui laps õpetajat usaldab, siis saab õpetajast lapse üks eeskujudest. Laps hakkab käituma sarnaselt õpetaja tõekspidamistele, võtab omaks tema väärtusorientatsioonid ja järgib neid vastavalt oma arengutasemele. Siinjuures on oluline roll ka lasteaia direktoril, kelle ülesanne on leida need õpetajad, kes lastele ühiskonnas aktsepteeritavaid väärtuseid oma eeskuju näol edasi annavad. Uurimused on näidanud, et õpetaja roll õigusliku sotsialiseerijana seostub eelkõige positiivse isikliku eeskuju pakkumisega, lapse positiivse enesehinnangu kujundamise, lastevaheliste suhete vahendamise ja toetamisega, samuti sotsiaalsete oskuste kujundamisega.²¹³ Ka õpetajate hinnangul saavad nad olla lastele eeskujuks oma käitumise ja suhtumisega.

Moraalne kasvatus on väga tähtis osa üldisest kasvatuses. Moraalne kasvatus toimub dialoogi vormis. See tähendab suhtlust, mille käigus tähtsustatakse ja arendatakse iga üksikisiku arusaamu väärtustest ning tema empaatiavõimet. Moraalseks ei saa kasvada ainult teadmisi omandades. See on pigem midagi, mida peab tajuma nii mõistuse kui ka südamega.²¹⁴ Moraal on arusaamine õigest ja väärast, kõlblusideaalid, mis reguleerivad inimese käitumist, ka agressiivset käitumist.²¹⁵ Lasteaia ülesanne on läbi mängimise anda edasi lastele tõekspidamised ja kujundada lapses moraalsed väärtused, mille toel saab laps edasises elus eksisteerida ilma suuremate konfliktideta. Näiteks saab õpetaja juhendada, kuidas lahendada tülisid ilma füüsilist jõudu kasutamata või aidata aru saada, et teistele haiget tegemine ei ole lubatud. Samuti on lasteaiaõpetajal lastevahelistes tülides kohtuniku roll, kes otsustab, kellele ja milline karistus mitteaktsepteeritava käitumise eest osaks saab. See annab lastele teada, et lubamatule käitumisele järgneb karistus. Seega on lasteaial oluline roll ka lapse väärtuste,

²¹⁰ Mitt, lk 60.

²¹¹ Veisson/Kuurme, lk 13.

²¹² Tropp/Saat, lk 57-58.

²¹³ K. Vinter. Õpetaja roll tõrjutute ja liidrite sotsialiseerimisel 6-7-aastaste laste rühmas. – Lapse kasvukeskkond Eestis ja Soomes III. Teadusartiklite kogumik. Koost L. Talts ja M. Vikat. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus 2005, lk 159.

²¹⁴ Veisson/Kuurme lk 13.

²¹⁵ L. Keltikangas-Järvinen. Agressiivne laps. Tallinn 1992, lk 51.

moraali ja eetika kujundamisel, olles ise väärtuste kandja, viljeleja ning eeskuju rollis. Kõik kogemused, teadmised, emotsioonid, mida laps saab lasteaiast kaasa, kujundavad ka tema õiguslikku poolt nii teadmistes, käitumises, kui ka moraalis. Väärtuskasvatust põimitakse „Rübliku“ igapäevasesse tegevusse: peetakse vestluseid, vaadatakse õppefilme, käiakse teatrietendustel, tehakse väljasõite muuseumidesse, käiakse farmides.

Õpetajad leiavad, et väga oluline on inimese väärtusmaailmale see, mis lapsel toimub kodus. Näiteks kui kodus on alkoholiprobleemid või kodus ropendatakse, siis see mõjutab lapse käitumist ka lasteaias. Seega kõige olulisema baasi saab laps oma perekonnast, vanematelt. Näiteks tõi üks õpetaja välja, et kodus väärkoheldud lapsed võivad hiljem ise olla kriminogeense käitumisega. Samuti leidsid mõlemad õpetajad, et laste mõjutajateks on eakaaslased, sõbrad, ümbritsev keskkond.

Oma väärtushierarhia abil pakub maailmavaade inimesele mõõdupuud tegelikus elus esinevate moraalsete ja esteetiliste väärtuste mõõtmiseks. Maailmavaate kujunemist juhib püüe jõuda tervikliku arusaamani loodusest, ühiskonnast ja inimestest.²¹⁶ Väärtushierarhia sisaldub maailmavaates, mis võimaldab inimesel kujundada arusaam ümbritsevast ja vastavalt oma arusaamadele ühiskonnas käituda. Ka koolieelses lasteasutuses on väärtuskasvatus olulisel kohal, et anda lastele edasi maailmavaade, mis aitab jõuda tervikliku isiksuseni, mõistes enda ümber toimuvaid muutusi, saades hakkama erinevate sotsiaalsete suhetega.

²¹⁶ Hirsjärvi/Huttunen, lk 67-68.

Kokkuvõte

Sotsialiseerimine on isiksuse kujunemise mõjutamine läbi erinevate isikute ja institutsioonide, nt lapsevanemad, eakaaslased, õpetajad jne. Õiguslik sotsialiseerimine on üldise sotsialiseerimise osa, mille käigus kujundatakse inimest õiguslikust aspektist.

Nagu üldine sotsialiseerimine nii ka õiguslik sotsialiseerimine on elukestev protsess. Õiguslik sotsialiseerimine algab varasest lapseast ja kestab kogu inimese elu. Õigusliku sotsialiseerimise üheks peamiseks ülesandeks on isiku suunamine õiguspärasele käitumisele. Õiguspärase käitumisvariandi valimise eelduseks on väljakujunenud õigusteadvus, mis omakorda on eduka õigusliku sotsialiseerumise tulemus.

Nii sotsialiseerimine üldiselt kui ka õiguslik sotsialiseerimine toimub sotsialiseerimisagentide kaudu, kes esinevad vahendajatena ühiskonna ja isikute vahel. Iga ülesanne, mida õiguslik sotsialiseerimisagent täidab, on eriti aktuaalne inimese teatud eluetapil või elusituatsioonis. See, millist mõju sotsialiseerimisagent avaldab, oleneb ühelt poolt inimesest endast, kuivõrd vastuvõtlik ta on. Samuti ühiskondlikust situatsioonist, ajast, ruumist, inimest ümbritsevast keskkonnast ja teistest teguritest, mis inimese arengut mõjutavad. Teisalt oleneb sotsialiseerimisagendi mõju kvaliteedist – mida kvaliteetsem on info, seda edukamaks kujuneb sotsialiseerimisagendi mõju.

Igal inimese eluetapil on teatud sotsialiseerimisagendid olulisema tähtsusega, kuid struktuur võib ajas muutuda ja asenduda teiste sotsialiseerimisagentidega.

Käesolevas töös keskenduti lasteaia õppe- ja kasvatustegevuse rollile lapse õiguslikul sotsialiseerimisel. Töös vaadeldi lasteaia õppetegevust reguleerivaid peamisi õigusakte, nende eesmärgi ja põhimõtteid. Ka viidi läbi küsitlus lasteaia õpetajate seas, et leida vastus, kas ja kuivõrd on lasteaed lapse õiguslik sotsialiseerija. Samuti käsitleti õigusliku sotsialiseerimise olemust, ülesandeid ning olulisemaid õigusliku sotsialiseerimise agente.

Lapse elus on tähtis roll eelkõige perekonnal, kes on lapse esmaseks sotsialiseerijaks. Kodu on see paik, kus kujunevad inimese hoiakud ja mõttemaailm, tekivad maailmavaated ning luuakse alus õiguslikule käitumisele. Kooliealisel lapsel astub perekonna kõrvale kool, kellel on õigusliku sotsialiseerimisagendina täita oluline roll. Kool annab suuniseid ja juhiseid

aktsepteeritud ühiskondlikuks käitumiseks, osaleb inimese elus õigusteadmiste kasvatajana. Noorukit mõjutavad lisaks perekonnale ja koolile veel massimeedia ja õigusinstitutsioonid, kelle mõju õigusliku sotsialiseerimisagendina ei saa alahinnata. Nimelt meedia kujundab paljuski noorte suhtumist vägivalda ja kuvab ühiskonna malle ning õigusinstitutsioonid tõstavad oma töö efektiivsuse ja prestiižiga õiguskultuuri.

Eeltoodud sotsialiseerimisagente võibki pidada olulisemateks õigusliku sotsialiseerimise agentideks, sest nende mõju ja panus isiksuse õiguskäitumisele on kõige suurem. Loomulikult on iga isiksuse kujunemine erinev ning iga inimese elus on erineval eluetapil määrava tähtsusega erinevad sotsialiseerimisagendid, kuid alus isiksuse kujunemisele luuakse varases lapseas.

Tänapäeval jääb kodu ja kooli kõrval tähtsaks sotsialiseerimisagendiks ka lasteaed – esimene asutus, kus laps peab hakkama saama terve päeva ilma vanemateta, seistes enda eest, tehes ennast arusaadavaks, omades kindlat päevakava, osaledes õppe- ja kasvatustegevuses. Lasteaed on koht, kus laps õpib teistega suhtlema, nendega arvestama ja koostööd tegema.

Lasteaed pakub lastele päevahoidu ajaks, mil vanemad täidavad töökohustusi ning arendab ja suunab last läbi õppe- ja kasvatustegevuse. Lasteaia õppe- ja kasvatustegevus ning struktuur on paika pandud riiklikul tasandil, et kogu riigis oleks ühtsed eesmärgid ja põhimõtted. Samas saab lasteaed ka ise kujundada oma tegevust vastavalt vajadustele, võimalustele ning eripärale. Näiteks suuremates linnades ei ole võimalik viia lapsi tihti loodusesse, kuid maapiirkondades on laps loodusest ümbritsetud igapäevaselt. Seega on võimalik, et maapiirkonnas kasvaval lapsel kinnistub looduse hindamise hoiak paremini kui linnapiirkonnas kasvaval lapsel. Sellest tulenevalt võib eri piirkondades olla ka õiguslike väärtuste edasi andmine erineval tasemel ja erineva kaaluga.

Lasteaed annab lastele alushariduse, mis on vundamendiks kogu edaspidiseks elu- ja haridusteel. Lasteaed kujundab lastes suhtumise õppimisse.

Lasteaial on ka eeskuju roll. Kui lasteaed on positiivse suhtumisega, siis võtab selle omaks ka laps. Laps omandab jälgimise teel temaga kokkupuutuvate isikute käitumismallid. Laps jäljendab ja matkib teiste tegevust. Nii õpib laps ühiskondlikke suhteid, käitumismalle, väärtushinnanguid ja hoiakuid. Lasteasutuse ülesanne on anda edasi väärtushoiakuid ja käitumisootuseid ka õiguslikust aspektist, et lastel areneks ühtne arusaam ühiskondlikest

kokkulepetest, mida võib teha ja mis on keelatud. Näiteks ei tohi lasteaid teha vahet sool ja rassil, kõiki peab kohtlema võrdselt, tuleb austada inimese põhiõiguseid. Ka on lasteaias „Rüblük“ õpetajate hinnangul oluline sallivuse kasvatamine lastes.

Lasteaid peab tagama lastele soodsa keskkonna õppimiseks. See eeldab rühmadele sobilike mänguasjade hankimist, asjaliku personali valikut, ruumide kujundamist, toidumenüü koostamist, nõuetekohaste mänguväljakute planeerimist jne. Keskkond peab olema ohutu. Kellelegi ei tohi teha haiget, kedagi ei tohi kiusata. Laps peab saama liikuda, kogeda enda ümbrust, õppida teistega suhtlemist. Omavahelised suhted peavad olema head, et üldine foon õhkaks positiivsust. Kedagi ei tohi kõrvale jätta ega alavääristada. Õpetajad peavad käituma väärikalt, andma edasi ühiskondlikke, ka õiguslikke hoiakuid.

Lasteaiaõpetajal on tähtis roll lapse õigusteadvuse kujunemisel. Nimelt kui õpetaja toetab, hindab lapsi, süstib neisse positiivsust, siis usk endasse ja kõrge enesehinnang arendab ka suutlikkust arvestada ühiskonnas kehtivat õiguskorda ning teadvustada selle positiivset reguleerivat toimet. Kui suhted õpetajaga on keerulised või laps ei saa piisavalt tähelepanu, võib kujuneda olukord, kus laps tõmbub endasse, ei järgi kokkuleppeid ja reegleid, mistõttu võib tekkida risk lapse kalduvusele vägivallatseda. Uuring näitas, et lasteaias õpetajad pööravadki rohkem tähelepanu nendele lastele, kes jonnivad, kaklevad või ärrituvad kergemalt, et ennetada kahjulikku mõju.

Lasteaid toetab lapse kehalist, vaimset, sotsiaalset ja emotsionaalset arengut. Lapse õppimises ja arengus on olulised nii keskkond, kus laps viibib, kui ka lastega tegelejate ametialane kompetentsus, haridus ja eriti töö kvaliteet. Õpetaja annab edasi oma teadmisi ja näitab ühiskonnas aktsepteeritavat käitumist oma eeskujuga, siis toetab ta sel viisil ka lapse arengut ning õiguskasvatuse omandamist lasteaias, et lapsel tekiks arusaamised sotsiaalsetest reeglitest, moraalinormidest, aidates lapsel areneda õiguskäitumiseks kodanikuks.

Küsitlus näitas, et lasteaias mõlemad õpetajad peavad eeskujuliseks laste käitumise ja mõttelaadi mõjutajaks. Lapsed on kiired õpetaja jäljendajad ja matkijad. Õpetajad tõid välja, et kogu personal on lastele eeskujuks. Eriti rõhutas üks õpetaja personali omavahelist läbisaamist, mis pidi avaldama mõju laste omavahelisele suhtlemisele.

Konfliktide ja arusaamatuste vältimiseks lepatakse kokku kodukord ning omavahelised reeglid. Näiteks korraldatakse lasteaias „Rüblük“ igal sügisel sügislaul, mille käigus räägitakse

rahast kui vääringust, kauplemisest, varastamisest kui keelust ning lubatakse lastel iseseisvalt toimetada, et reeglid kinnistuksid. See näitab, kui reeglid, sealhulgas ka õiguslikud reeglid, on kokku lepitud ja neid järgitakse, siis on kogu keskkond valdavalt rahumeelne ja võimaldab kõigil koos tegutseda. Kokkulepete tegemine, nendest kinnipidamine ja nende järgimine on aluseks ka edukale õiguslikule sotsialiseerumisele.

Lapse kõige olulisemaks tööks varases eas on mängimine. Mängul on suur roll lapse arengul, kujunemisel ja sotsialiseerimisel. Laps õpib läbi mängu. Mängu kaudu õpitakse tundma iseennast, suhtumist teistesse ja kogu ühiskonda, suhtlemist ümbritsevaga, omandatakse teadmisi, hoiakuid, väärtusi. Mäng on kogu õppimise ja kasvatuse aluseks. Seega on mängu läbi õppimine väga oluline osa lapse sotsialiseerimises, ka õiguslikus sotsialiseerimises, kus lasteaiaõpetaja on juhendaja, nõuandja, jälgija rollis. Mängu kaudu arenevad kõik lapse oskused. Lasteaia ülesanne on läbi mängimise anda edasi lastele tõekspidamised ja kujundada lapses moraalsed väärtused, mille toel saab laps edasises elus eksisteerida ilma suuremate konfliktideta. Mängu läbi õppimine on väga oluline osa nii lapse üldises sotsialiseerimises kui ka õiguslikus sotsialiseerimises. Mängu kaudu arenevad kõik lapse oskused, ka õiguslik käitumine. Näiteks saab laps aru, et teistele haiget tegemine ei ole ühiskonnas aktsepteeritav, omandades seeläbi normikohast käitumist ja teistega arvestamist.

Mänguliselt antakse edasi ka kultuurilisi ja perekondlikke väärtusi, selgitatakse erinevaid rolle elus, tutvustatakse igapäevareegleid. Näiteks, kuidas suhtuda heatahtlikult kaaslastesse, kuidas teha tööd korralikult, kuidas suhtuda hoolivalt loodusesse, kuidas austada traditsioone jms. Laps õpib läbi mängu, kuidas õiguslikult käituda grupis olles ning erinevaid rolle täites, kuidas aru saada lubatud piiridest.

Läbi liikumisharjumuste ja õuesõppe on ka võimalik arendada õiguslikku käitumist. Näiteks korraldatakse lasteaias „Rüblük“ õpperetki, mille käigus minnakse lasteaia territooriumilt välja ja õpetatakse liidluseeskirjadest kinnipidamist. Samuti õpetatakse „Rüblükus“ ristmike, valgusfooride ja ülekäiguradade tähendust, liiklusmärke, tutvustatakse erinevaid sõiduvahendeid, ka operatiivsõidukeid, suunatakse ohutult liiklema, näidatakse nõuetekohaseid ristmike ületuskohti ja –viise, õpetatakse teistega arvestama.

Ka viiakse läbi lasteaias „Rüblük“ vestlusringe ning õppepäevi ohutuse tagamiseks. Lastele selgitatakse päästeteenistuse olemust, õiget käitumist ohu tekkimisel, antakse teada hädaabinumbri 112 olemasolust ja õpetatakse kutsuma abi, suunatakse last tulekahju korral

liikuma lasteaia ruumidest välja. Väga palju elevust ja põnevust tekitab lastele õpperetk päästeteenistusse. Lapsed saavad ise katsuda erinevat päästetehnikat, näevad seal töötavaid inimesi, arutlevad olukordade üle. Teisalt näitab õpperetk igapäevasest rutiinsest keskkonnast teise võõrasse keskkonda, kuidas hõlpsalt tajuda ja kohaneda tavapäraselt erinevas situatsioonis.

Samuti osalevad lapsed lasteaia „Rüblük“ meelsasti liikluspäevadel, kus lasteaeda külastav politseiametnik selgitab seaduskuuleka ja ohutu käitumise põhimõtteid. Tutvustatakse kehtivaid kiiruspiiranguid sõidukitele, liiklejate käitumist tänavatel, turvavarustuse tähendust ja nõudeid. Suuremaks kampaaniaks on igal sügisel helkurite jagamine, et iga liikleja oleks pimedas nähtav, ennetades liiklusõnnetuste tekkimist. Kampaania raames saab iga laps omale helkuri.

Ka õpetatakse „Rüblükus“ õuesõppe raames austama loodust ja käituma looduses hoolivalt. Näiteks prügi loopimine loodusesse, selle reostamine on keelatud.

Lasteaed suunab aktiivselt tegutsema ja suhtlema, seejuures üksteisega arvestama, teistest hoolima. Näiteks õpetatakse „Rüblükus“ teineteisele asjade jagamist, hoolivust teiste tehtud ja loodud asjade suhtes ning keelatakse teiste loodud asjade lõhkumine. Ka õiguslikust aspektist on oluline näidata ümbritseva vastu üles hoolivust, lahendada konflikte rahumeelselt ja leida lahendusi seaduslikul viisil.

Lasteaia „Rüblük“ õpetajad tõid eduka sotsialiseerimisprotsessi probleemkohtadena välja käitumisraskustega lapsed, kiusamise, tõrjutuse ja reeglite eiramise. Õpetajad leidsid, et vägivaldse käitumise põhjuseks on vägivaldsed teleseriaalid ja arvutimängud. Ühe õpetaja hinnangul on reeglite eiramise peamiseks põhjuseks teadmine, et kontroll puudub. Õpetajad lahendavad olukordi vestlemise teel, lastega kokkulepete tegemisega, uuele tegevusele suunamisega, keelamise põhjuste selgitamisega ja üksteisele andeks andmisele õhutamise. Õpetajate sõnul tekivad konfliktid olukorrad seetõttu, et lapsed ei mõtle tagajärgedele ja nad ei suuda paigutada ennast teiste olukorda.

Seega saab lasteaed läbi õppetegevuse aidata lapsel aru saada reeglipärasest käitumisest, kujundada lapse kohanemine ühiskonna normidega, suunates lapsi üksteisega viisakalt suhtlema, teineteist ja ümbritsevat austama, kujundades seeläbi õigusteadvust ja suunates õiguspärasele käitumisele.

Tänapäeval puutuvad lapsed juba varases eas kokku meediamaaailmaga, mõjutades nende hoiakuid ja käitumist. Uuring näitas, et laste meediatarbimisel on määrava tähtsusega kodune foon ja meediast saadava sisu kvaliteet. See, mida vaadatakse ja mängitakse kodus, see määrab ka lapse edasised harjumused. Nt vägivaldsete teleseriaalide vaatamine ja sõjamängude mängimine mõjutavad lapse käitumist ka lasteaias. Samuti näitas uuring, et sõjamängude mängimine, tulistamise vaatamine muudab laste käitumise vägivaldseks. Küsitletud õpetajad leidsid, et peamise töö selles valdkonnas peavad tegema vanemad, tundes huvi, mida lapsed televiisorist vaatavad või internetist otsivad ja suunama neid tarbima meediast kasulikku ning õpetlikku.

Eesti keele oskus ja kultuuri tundmine loob võimalused edaspidiseks, et laps ühiskonnas edukalt sotsialiseeruks. Keele omandamine ja kultuuri tundmine on aluseks ka õiguskultuuri tundma õppimisel, sellest aru saamisel ja teadvustamisel. Ilma keele oskuseta ei ole võimalik astuda sotsiaalsetesse suhetesse, teha ennast arusaadavaks ja omandada õigusteadmisi. Seega keele ja kultuuri arendamine juba varajasest lapsepõlvest on aluseks ka õiguslikul sotsialiseerimisel, milles on oluline roll ka lasteaial. Uuring näitas, et keele omandamisel ja kirjaoskuse kinnistamisel riikliku õppekava ootused ja eesmärgid ei ole täielikult saavutatavad. Nimelt ei piisa ainult lasteaia õpetajate tehtavast tööst, kuna sel juhul lapsed ei pruugi olla võimelised esimeses klassis lugema ja kirjutama nagu on ootused riikliku õppekava järgi. Uuring näitas, et eesmärgid ja ootused on saavutatavad, kui lapsevanemad panustavad koos lasteaiaga.

Koolieelses eas pannakse alus laste väärtuskasvatusele. Sotsialiseerumisprotsessides kujuneb lastel lisaks muule ka moraalne ning eetiline baas. Lasteaia ülesanne on anda edasi lastele ühiskondlikke väärtusi, hoiakuid, ootuseid, mis on vajalikud lastele edaspidises elus toimetulekuks. Seega on lasteaia ülesandeks olla arenev asutus, kus saadakse aru, mis on need ootused, mida ühiskond neilt ootab, et edukalt lapsi sotsialiseerida. Näiteks saab lasteaiaõpetaja õppetegevuse käigus suunata suhtlema teistega rahumeelselt, leidma lahendusi probleemsetele olukordadele seaduslikul viisil. Uuring näitas, et lasteaed ei ole suuteline edasi andma neid väärtushinnanguid, mille suhtes ei ole õpetajatel hoiakud välja kujunenud ja mille suhtes puudub õpetajatel kokkupuude, nt kooseluseadus, samasooliste abielu.

Lasteaias „Rüblük“ tegutsevad logopeed ja psühholoog, kes jälgivad lapsi ning viivad läbi ka konsultatsioone lapsevanematega, et toetada paremini integreerumist, kultuuri ja keelega

kohanemist ning gruppi lõimumist. Ka õiguslikust aspektist on tähtis, et inimene ühiskonnaga kohanduks, et vältida lisaks grupisisestele konfliktidele ka edasisi keelelisi barjääre, mittemõistmist ja ühiskondlikku pahameelt.

Koolieelse lasteasutuse tegevuskava pöörab igapäevaselt tähelepanu väärtustele, põimides seda kultuuriga. Lasteaed kujundab nii neid väärtuseid, mis on aktsepteeritavad ühiskondlikul tasandil kui ka neid, mida inimene ise väärtustab. Seejuures leidsid „Rübliku“ õpetajad, et ühiskonnas veel mitte välja kujunenud väärtushinnangute edasiandmine on peaaegsajalikult perekonna ülesanne (nt kooseluseadus, samasooliste abielud).

Lasteaia „Rübliku“ tegevuskavas on olulisel kohal riiklikult tähtsate, ühiskonnas oluliste tähtpäevade pidamine. Näiteks, tähistatakse Eesti Vabariigi aastapäeva, lastekaitsepäeva, isadepäeva, emadepäeva, kadripäeva jne. Lasteaed „Rübliku“ tähistab erinevaid tähtpäevi pidustustega, kontsertidega, mille käigus teevad lapsed erinevad etteasteid, kes loeb teemakohase luuletuse, kes laulab, kes tantsib. Lastele antakse teada, et teatud tähtpäevad on ühiskonnas olulised, need seostuvad rahvuseluse, kultuuri ja ühiskonna väärtustega ning neid tähtpäevi on kombeks tähistada. Seeläbi tutvustatakse ka Eesti rahvustraditsioone tähtpäeval, nt vastlavurri valmistamine, kadrisantideks maskeerumine jne. Ka saavad lapsed aimu Eesti Vabariigi sümbolikast. Väiksemad lapsed joonistavad rahvuslindu ja rahvuslille, voolivad Eesti lippu, õpivad tundma Eesti maakaarti jne. Suuremad lapsed arutlevad Eesti sümbolika üle detailsemalt, näiteks lipu värvide tähendus, vapp, pealinn, president, Pika Hermani torn jne.

Kombed ja tavad, mis edasi lasteaias antakse, ei pea olema alati riigisisised. Lapsele on oluline edasi anda ka rahvusvahelisi tavaid, mis meie elusid mõjutavad. Näiteks selgitatakse lasteaias „Rübliku“ kellakeeramise traditsiooni, suve- ja talveajale üleminekut. Ka tähistatakse rahvusvahelist teatripäeva, rahvusvahelist lastekaitsepäeva. Oluliseks aspektiks igapäevaelus on raha. Lastele õpetatakse rahaga ümberkäimist, raha väärtust. Lasteaia „Rübliku“ õpetajad tõid välja, et laste töökultuur on vähe arenenud ja leidsid, et lastes tuleks kasvatada rohkem kohusetunnet, mille kujunemisele peaks panustama koos lastevanematega.

Lasteaia ülesanne on läbi mängimise anda edasi lastele tõekspidamised ja kujundada lapses moraalsed väärtused, mille toel saab laps edasises elus eksisteerida ilma suuremate konfliktideta. Näiteks saab õpetaja juhendada, kuidas lahendada tülisid ilma füüsilist jõudu kasutamata või aidata aru saada, et teistele haiget tegemine ei ole lubatud. Samuti on

lasteaiaõpetajal lastevahelistes tülides kohtuniku roll, kes otsustab, kellele ja milline karistus mitteaktsepteeritava käitumise eest osaks saab. See annab lastele teada, et lubamatule käitumisele järgneb karistus. Seega on lasteaial oluline roll ka lapse väärtuste, moraali ja eetika kujundamisel, olles ise väärtuste kandja, viljeleja ning eeskuju rollis. Kõik kogemused, teadmised, emotsioonid, mida laps saab lasteaiast kaasa, kujundavad ka tema õiguslikku poolt nii teadmistes, käitumises, kui ka moraalis.

Väärtushierarhia sisaldub maailmavaates, mis võimaldab inimesel kujundada arusaam ümbritsevast ja vastavalt oma arusaamadele ühiskonnas käituda. Ka koolieelses lasteasutuses on väärtuskasvatus olulisel kohal, et anda lastele edasi maailmavaade, mis aitab jõuda tervikliku isiksuseni, mõistes enda ümber toimuvaid muutusi, saades hakkama erinevate sotsiaalsete suhetega. Väärtuskasvatust põimitakse „Rüblikus“ igapäevasesse tegevusse: peetakse vestluseid, vaadatakse õppefilme, käiakse teatrietendustel, tehakse väljasõite muuseumidesse, käiakse farmides.

Seega, lasteaed täidab õiguslikus sotsialiseerimisprotsessis erinevaid ülesandeid. Lasteaed on perekonna kõrval tähtsaks sotsialiseerimisagendiks. Lasteaed mõjutab isiksuse kujunemist oma õppekavaga, seal valitseva õhkkonnaga, töö kvaliteediga. Isiksuse arengus on olulise tähtsusega, kuidas lasteaed oma ülesandeid täidab, kuidas last ühiskonda integreerib ja väärtushinnanguid jagab.

Lapse edukas sotsialiseerimine eeldab head ja kokkulepitud koostööd nii lasteaia personali kui ka lasteaia ning lapsevanemate vahel. Lasteaed ja lapsevanemad peaks viljelema ühtseid arusaamu, et laps omandaks ühiskonnas eksisteerimiseks vajalikud oskused. Näiteks töid lasteaia „Rüblikus“ õpetajad välja, et kooliks vajaliku tasemega lugemis- ja kirjutamisoskuse saab tagada vaid koostöös lastevanematega. Samuti pidasid lasteaia õpetajad oluliseks eelkõige lastevanemate panust meediatarbimise ning ühiskonnas veel mitte välja kujunenud väärtushinnangute kujundamisel.

Lasteaia peamiseks ülesandeks on koostöös lapsevanematega kujundada isiksus, kes omandab kõik vajalikud teadmised ja oskused, et edukalt edaspidises elus toime tulla, osates luua positiivseid suhteid, hinnates ühiskondlikke hoiakuid, väärtuseid, järgides kokkulepitud arusaame, norme.

Autor on seisukohal, et lasteaed sotsialiseerib, arendab ja toetab oma igapäevatöös last õiguslikult erinevate tegevuste ja vestluste kaudu, käies matkamas ja jalutusretkedel, tehes käsitööd ja lauldes, arendades koostööd eakaaslaste vahel ning mängides, korraldades üritusi ja koosviibimisi, kaasates erialaspetsialiste. Samuti panustavad õiguslikku sotsialiseerimisprotsessi õpetajad ning muu personal oma eeskuju ja hoiakutega ning kogu lasteaia keskkond.

Lõppkokkuvõttes leiab autor, et koolieelne lasteasutus sotsialiseerib lapsi õiguslikult, õpetades neile reeglite järgimist ja korrast kinni pidamist ning nende eiramisel tagajärgede saabumist. Samuti suunab koolieelne lasteasutus laste käitumist, taunides vägivaldsust, agressiivsust, kiusamist ja tõrjumist, ning pigem õhutades lugupidamisele, austusele ja sõbralikkusele. Koolieelne lasteasutus kasvatab laste õigusteadvust läbi põhiväärtuste nagu sallivuse ja hoolivuse juurutamise. Lisaks kujundab koolieelne lasteasutus laste eetilist baasi, suunates korrektsusele ja viisakusele. Omal kohal on koolieelses lasteasutuses ka moraalinormide õpetamine, rõhutades heatahtlikkust ja ausust. Koolieelne lasteasutus suunab lapsi õiguspärasele teele, lihtsustades nii laste toimetulekut edaspidises elus.

Роль плана деятельности и обучения детских дошкольных учреждений в правовой социализации на примере детского сада «Рюблик» в волости Юленурме

Резюме

Социализация – это влияние на формирование личности со стороны различных людей, институтов (например, родители, сверстники, учителя и тд). Правовая социализация – это часть общей социализации, в ходе которой развивается правовой аспект человека.

Как общая социализация, так и правовая, являются процессами, длящимися всю жизнь. Правовая социализация начинается в раннем детстве и продолжается на протяжении всей жизни. Одной из основных задач правовой социализации является направление человека на соответствующее закону поведение. Залогом выбора правильного характера поведения, соответствующего закону, является развитое правосознание, что, в свою очередь, является результатом успешной правовой социализации.

Как общая, так и правовая социализация, происходит посредством агентов социализации, которые выступают посредниками между обществом и человеком. То, какое влияние агент социализации оказывает, зависит, с одной стороны, от самого человека, а также от обстановки в обществе, времени, места, от среды, окружающей человека. С другой стороны, от качества влияния данного агента социализации: чем качественнее информация, тем эффективнее будет его влияние.

В данной работе автор сосредоточился на роли учебной и воспитательной деятельности сада в процессе социализации ребёнка. Представил основные правовые акты, регулирующие деятельность сада, их цели и главные принципы. Также рассмотрел наличие и значение правовой социализации, и основные агенты социализации.

В жизни ребёнка важную роль играет семья, которая является первичным социализатором ребёнка. Дом – это место, где формируются отношения, способность мышления, появляется мировоззрение, а также закладывается основа правового поведения. У дошкольника, наряду с семьей, важным агентом социализации является школа. Она даёт рекомендации и руководства по приемлемому поведению в обществе,

участвует в жизни человека, как воспитатель правосознания.

На подростков, помимо семьи и школы, влияют средства массовой информации и институты права. Вышеперечисленные агенты социализации можно считать самыми важными, так как их влияние и вклад в законопослушное поведение является самым большим.

Сегодня, наряду с семьей и школой, важным агентом социализации является детский сад - первое учреждение, где ребенок должен научиться целый день справляться самостоятельно, без родителей, уметь постоять за себя, сделать себя понятным, имея конкретный распорядок дня, участвуя в учебной и воспитательной деятельности.

Детский сад предлагает дневной уход на то время, когда родители выполняют свои рабочие обязанности, также развивает и направляет посредством учебной и воспитательной деятельности. Учебная и воспитательная деятельность детского сада, а также его структура утверждены на государственном уровне, чтобы во всей стране были единые цели и принципы. Также садик может сам регулировать свою деятельность, в зависимости от возможностей и особенностей.

Детский сад дает начальное образование, которое является фундаментом в дальнейшем учебном и жизненном пути. Садик формирует у детей отношение к учебе.

Также детский сад выполняет роль примера. Ребёнок наблюдает и повторяет действия других. Так ребёнок учится оценке ценностей, общению и отношениям в обществе. Задача детского учреждения – объяснение важности отношений и ожидаемого характера поведения, также и в правовом аспекте, чтобы у ребёнка сформировалось понимание общественных договорённостей: что делать разрешено, а что запрещено.

Детский сад должен обеспечить ребёнка благоприятной атмосферой для обучения. Это предполагает обеспечение групп подходящими игрушками, деловой подход в выборе персонала, проектирование помещений, составление меню, планирование соответствующих требованиям игровых площадок и тд.

У детского сада важная роль в формировании правосознания у ребёнка. А именно, когда учитель поддерживает, оценивает детей, вкладывает в них позитивное

отношение, тогда вера в себя и высокая самооценка разовьёт способность считаться с порядком, царящим в обществе, и осознавать его позитивное регулирующее влияние. Учитель передаёт свои знания и показывает своим примером приемлемое поведение в обществе, таким образом, он поддерживает развитие ребёнка и приобретение им правового воспитания, чтобы у него возникло понимание социальных правил, моральных норм, помогая ребёнку развиваться в законопослушного гражданина.

Во избежание конфликтов и недопониманий, в детском саду есть установленный порядок и правила. Утверждение и соблюдение договорённостей является основой для успешной правовой социализации.

В раннем возрасте самой важной работой ребёнка является игра. У неё большая роль в развитии ребёнка, формировании и социализации. Через игру дети учатся. Посредством неё развиваются все способности ребёнка, а также правовое поведение.

Играя дети осознают культурные и семейные ценности. Через игру ребёнок учится законопослушно вести себя, будучи в группе и выполняя различные роли, а также понимать границы дозволенного.

Через упражнения движения и занятия на улице можно также развить правовое поведение. Например, в детском садике «Рюблик» организуют учебные походы, в процессе которых покидается территория детского сада и детей учат правилам дорожного движения.

В детском садике «Рюблик» уделяют особое внимание активной деятельности и общению, в то же время учат считаться и заботиться о других. Также со стороны правового аспекта важно показать необходимость заботы об окружающих, разрешения конфликтов мирным путём и нахождения решений законным путём.

Учителя детского садика «Рюблик» выявили слабые места в процессе социализации: дети с проблемами в поведении, поддразнивание, бойкотирование и отрицание правил.

В дошкольном возрасте закладывается основа воспитания ценностей. В процессах социализации у детей формируется, ко всему прочему, также моральные и этические

основы. Задачей детского сада является передача общественных ценностей, отношений, ожиданий, которые будут необходимы ребёнку в дальнейшей жизни.

План деятельности дошкольных учреждений ежедневно обращает внимание на ценности, связывая это с культурой. Детский сад формирует не только те ценности, которые приемлемы на общественном уровне, но и те, которые важны для самого человека. Воспитание ценностей в садике «Рюблик» связывают с ежедневной деятельностью: ведут беседы, смотрят обучающие фильмы, посещают театры и музеи, а также фермы. На особом месте в плане деятельности детского садика «Рюблик» находится празднование важных государственных и значимых для общества праздников. Например, отмечается День Независимости Эстонской Республики, День защиты детей, День отца, День матери и тд.

Основной задачей детского сада является, в сотрудничестве с родителями, сформировать в ребёнке личность, которая будет обладать всеми необходимыми знаниями и умениями, чтобы уметь самостоятельно справляться в дальнейшей жизни, уметь завязывать позитивные отношения, оценивать общественные связи, следовать установленным понятиям тд.

В заключение, автор находит, что детский сад социализирует детей в правовом аспекте через различные действия: совместные занятия и игры со сверстниками, организовывая мероприятия и времяпрепровождения, привлекая в работу специалистов.

Также учителя и весь персонал детского сада вкладывают свой личный пример в процесс правовой социализации и во всю атмосферу детского сада.

Kasutatud kirjandus

1. I. Aimre. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2005.
2. A. Antikainen, R. Rinne, L. Koski. Haridussotsioloogia. Tallinna Ülikool 2009.
3. M. Anton. Lasteaia sotsiaalne, eetiline, emotsionaalne ja füüsiline keskkond. – Psühhosotsiaalse keskkonna juhendmaterjal koolieelsetele lasteasutustele. Tallinn: Tervise Arengu Instituut 2007.
4. L. Auväärt. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Juriidilised, kriminoloogilised ja õiguspsühholoogilised aspektid. Tartu Ülikooli Kirjastus 1999.
5. L. Auväärt. Sissejuhatus õiguspsühholoogiasse. Tallinn, 1982.
6. T. Bachmann, R. Maruste. Psühholoogia alused. Tallinn: Tea Kirjastus 2011.
7. G. Butterworth, M. Harris. Arengupsühholoogia alused. Tartu Ülikooli Kirjastus 2002.
8. M. Chazan, A.F. Laing, D. Davies, R. Phillips. Eemaletõmbunud, üksildaste laste ja noorukite abistamine. Tartu Ülikooli Kirjastus 2001.
9. H. Dsiss. Kodu kui õigushoiakute kujunemise keskkond. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale I. Koost Lembit Auväärt. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2000.
10. Encyclopedia of Law & Society: American and Global Perspectives. Socialization, Legal. Editor: David S. Clark. Sage Publications, Inc 2007, p 3. – https://study.sagepub.com/system/files/Socialization,_Legal.pdf , 21.03.2017.
11. M. Gurian, A.C. Ballew. Poisid ja tüdrukud õpivad erinevalt. El Paradiso, 2004.
12. B. Gustavsson. Haridus kaasajal. Hariduse võimalusest ja tingimustest kaasaegses ühiskonnas. Tõravere: Eesti Vabaharidusliidu Kirjastus 2000.
13. Gümnaasiumiõpilaste õigusteadvuse uuringu tulemused. November-detsember 2007. www.saarpoll.ee. – http://www.saarpoll.ee/UserFiles/File/Noorte_oigusteadvuse_uuringu_aruanne.pdf, 28.03.2017.
14. Haridus- ja Teadusministeeriumi koduleht. – <https://www.hm.ee/et/tegevused/alus-pohi-ja-keskharidus>, 21.03.2017.
15. E. Heinla. Sotsiaalsete riskiteguritega lapsed Tallinnas: võimalus ja/või paratamatus kasvada seaduserikkujaks. – Mitte ainult võitjatest. Koost L. Hansson. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut 2001.
16. S. Hirsjärvi, J. Huttunen. Sissejuhatus kasvatusteadusesse. Tallinn: Medicina 2005.

17. P. Häidkind jt. Lapse arengu hindamise ja toetamise juhendmaterjal koolieelsetele lasteasutustele. 2013. – https://www.hm.ee/sites/default/files/juhendmaterjal_alusharidus.pdf, 28.03.2017.
18. U.M. Härkönen. Work education for sustainable development in curricula and in the systems model. – Sustainable development. Culture. Education. Koost A. ja M. Veisson. Tallinn: TPÜ Kirjastus 2004.
19. M. Jürimäe, J. Treier. Õppekavad ja lasteaed. Tartu Ülikooli Kirjastus 2008.
20. H. Kala. Uuendatud riiklik õppekava. – Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus. Koost Ene Kulderknup. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus 2009.
21. L. Kalm. Rahvaluule kasutamine lasteaias. – Üldõpetuse rakendamine lasteaias. Koost K. Nugin. Tartu: Atlex, 2013.
22. S. Kaugia. Alaealine õigusliku vastutuse subjektina. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale III. Koost Silvia Kaugia. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2003.
23. S. Kaugia. Eesti noorte õigusliku sotsialiseerumise agentide mõjust siirdeühiskonnas. – Akadeemia, nr 1. Tartu Ülikooli Kirjastus 2002.
24. S. Kaugia. Kooli rollist noorte õigusteadvuse kujunemisel. – Forselise Sõnumid, nr 20, 2012.
25. S. Kaugia. Significant Formal and Informal Agents of Socialisation and the Opportunities They Offer for Curbing Violence of Minors (Juveniles). – Journal "Law" of the University of Latvia, nr 6, 2014 – http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Juristu-zurn_6.pdf, 01.04.2017.
26. S. Kaugia. Õigusteadvus: olemus, kujunemine, toimimine. – Õigus ühiskonnas. Artiklite kogumik. Koost Silvia Kaugia. Tartu: Avatar 2006.
27. S. Kaugia. Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid. Tartu Ülikooli Kirjastus 2011.
28. S. Kaugia. Sotsiaalkontroll ja õigus. – Õigus igaühele. Teejuht Eesti õigusesse ja õigusteadusesse. Koost Jaan Sootak. Juura 2017.
29. L. Keltikangas-Järvinen. Agressiivne laps. Tallinn 1992.
30. L. Keltikangas-Järvinen. Väikelapse sotsiaalsus. Tallinn: Kirjastus Koolibri 2013.
31. Kiusamisest vaba lasteaed ja kool koduleht. Kiusamisest vabaks! – <http://www.kiusamisestvabaks.ee/>, 20.03.2017.

32. L. Knif, S. Kairavuori, I. Ruokonen, H. Ruismäki. Multiculturalism and cultural identities in art education. – Kasvatus mitmekultuurilises keskkonnas. III. Haridus kui dialoog mitmekultuurilises ühiskonnas. Koost M. Muldma, L. Talts. Tallinn 2012.
33. M. Laane jt. 3- ja 4- aastaste laste intellektuaalne areng erinevates kasvukeskkondades. – Lapse kasvukeskkond Eestis ja Soomes I. Teadustööde kogumik. Koost L. Talts ja M. Vikat. Tallinn: Tallinna TPÜ Kirjastus 2001.
34. Laps ja lasteaed. Koost L. Kivi, H. Sarapuu. Tartu: AS Atlex 2005.
35. L. Lehtmets. Konfliktid kuue- kuni seitsmeaastaste lasteaiarühmas. – Kasvatustegelikkus õppija ja õpetaja pilgu läbi II. Tallinn 2015.
36. M. Mitt. Väärtuskasvatus Tarkuste Hoidise abil. Eesti rahvapärimusel põhinev metoodika lasteaedadele, algkoolidele ja lapsevanematele. MTÜ Väärtuskoolitus 2012.
37. M. Männamaa, I. Marats. Lapse üldoskuste areng. – Üldoskuste areng koolieelses eas. Koost Ene Kulderknup. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus 2009.
38. T. Niiberg, M. Linnas. Laps läheb lasteaeda. Tartu: AS Atlex 2007.
39. A. Niilo, E. Kikas. Mäng. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Toimetanud Eve Kikas. Tartu Ülikooli Kirjastus 2008.
40. Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse. Materjale kordusuuringust. Koost Lembit Auväart, Hans Dsiss, Silvia Kaugia, Paul Kenkmann, Eduard Raska. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 1999.
41. K. Nugin. Keskkonna loomine. – Üldõpetuse rakendamine lasteaias. Koost K. Nugin. Tartu: Atlex 2013.
42. K. Nugin, M. Veisson. The Intellectual Development of 3-6-Year-Old Children in Different Child Rearing Environments in Estonia. – Global Perspectives in Early Childhood Education: Diversity, Challenges and Possibilities. Toimetanud Marika Veisson jt. Baltische Studien zur Erziehungs- und Sozialwissenschaft: Herausgegeben von Gerd-Bodo von Carlsburg, Algirdas Gaižutis und Airi Liimets. Band 20. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New-York, Oxford, Wien: Peter Lang 2011.
43. L. Oja. Kehaline areng. Liikumine. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Toimetanud Eve Kikas. Tartu Ülikooli Kirjastus 2008.
44. Olen silmapaistev. Maanteeameti kodulehekülg. Tallinn, 2016. – <https://www.mnt.ee/et/olen-silmapaistev>, 20.03.2017.
45. T. Peterson. Koolieelse lasteasutuse õppe- ja kasvatustegevuse korraldamine. – Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus. Koost Ene Kulderknup. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus 2009.

46. L. Pound, L. Miller. Critical issues. – Theories and approaches to learning in the early years. Edited by Linda Miller and Linda Pound. Sage Publications 2011.
47. A. Pyykkö, T. Toivanen, H. Ruismäki. Towards a functioning group with drama methods. – Kasvatus mitmekultuurilises keskkonnas. III. Haridus kui dialoog mitmekultuurilises ühiskonnas. Koost. M. Muldma, L. Talts. Tallinn 2012.
48. E. Raska. Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu: Fontese Kirjastus 2004.
49. E. Raska. Olemise õigus. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2010.
50. J. Rätsep, M. Pärt. Esivanemate töökultuuri väärtustamine ja edasiandmine lasteaia. – Kasvatustegelikkus õppija ja õpetaja pilgu läbi. Tallinn: Tallinna Ülikooli Pedagoogiline Seminar 2014.
51. Ü. Saarits. Eneseteeninduse ja enesekohaste oskuste areng. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Toimetanud Eve Kikas. Tartu Ülikooli Kirjastus 2008.
52. A. Sarap, M. Turro. Kodukoha looduskeskkonna väärtustamine lasteaia. – Kasvatustegelikkus õppija ja õpetaja pilgu läbi. Tallinn: Tallinna Ülikooli Pedagoogiline Seminar 2014.
53. H. Sharron, M. Coulter. Kuidas muuta laste mõtlemist. Feuersteini revolutsiooniline meetod intelligentsuse arendamiseks. Tartu: Atlex 2011.
54. H. Sikka. Lasteaiaõpetajate hinnangud kooliminevate laste arengule. – Eelkoolihariduse efektiivsus ja selle jätkusuutlik areng põhikoolis. Koost L. Talts. Tallinn 2009.
55. N. Zorina. К проблеме интерактивности детского сада и семьи в мультикультурной образовательной среде. – Kasvatus mitmekultuurilises keskkonnas. III. Haridus kui dialoog mitmekultuurilises ühiskonnas. Koost. M. Muldma, L. Talts. Tallinn 2012.
56. L. Talts, L. Lilleoja. Kiusamiskäitumise ennetamine lasteaia läbi sotsiaalse integratsiooni. – Kasvatustegelikkus õppija ja õpetaja pilgu läbi II. Tallinn 2015.
57. J. L.Tapp. The geography of legal socialization: scientific and social markers. – Droit et société 1991, vol 19. – http://www.persee.fr/doc/dreso_0769-3362_1991_num_19_1_1120, 21.03.2017.
58. M. Tensing-Kruusla. Sotsiaaltöö lasteaia: olukorra hinnang ja arenguvisioon. – Ülikoolilt Tartu linnale: Sotsiaaltöö-teemaliste üliõpilasuuringute kogumik IV. Tartu Ülikooli Kirjastus 2007.
59. K. Tropp, K. Mägi. Emotsionaalne areng ja motivatsiooniline areng. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Toimetanud Eve Kikas. Tartu Ülikooli Kirjastus 2008.

60. K. Tropp, H. Saat. Sotsiaalsete oskuste areng. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Toimetanud Eve Kikas. Tartu Ülikooli Kirjastus 2008.
61. L. Tuuling. Multikultuurne kasvatus ja väärtuste kujunemine. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Toimetanud Eve Kikas. Tartu Ülikooli Kirjastus 2008.
62. L. Tuuling. Õuesõpe – lõimitud aktiivse õppimise parim viis. – Üldõpetuse rakendamine lasteaias. Koost K. Nugin. Tartu: Atlex 2013.
63. A. Ugaste, M. Tuul, T. Välk. Mängu tähtsus lapse arengus ning mängu juhendamine. – Üldoskuste areng koolieelses eas. Koost Ene Kulderknup. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus 2009.
64. M. Veisson, T. Kuurme. Ülevaade väärtustest, väärtuskasvatusest ja moraalist. – Väärtused koolieelses eas. Väärtuskasvatus lasteaias. Koost Marika Veisson. Tartu: Tartu Ülikooli Eetikakeskus 2010.
65. K. Vinter. Meediakasvatus praktilises lasteaiatöös. – Üldõpetuse rakendamine lasteaias. Koost K. Nugin. Tartu: Atlex 2013.
66. K. Vinter. Õpetaja roll tõrjutute ja liidrite sotsialiseerimisel 6-7-aastaste laste rühmas. – Lapse kasvukeskkond Eestis ja Soomes III. Teadusartiklite kogumik. Koost L. Talts ja M. Vikat. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2005.
67. Г. Г. Шиханцов. Юридическая психология. Москва, 1998 – <http://yurpsy.com/files/ucheb/shihan/04.htm>, 21.03.2017.

Kasutatud normatiivaktid:

68. Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava. VVm 29.05.2008 nr 87. – RT I 2008, 23, 152.
69. Koolieelse lasteasutuse seadus. – RT I 1999, 27, 387 ... RT I, 30.12.2015, 22.
70. Tervisekaitsenõuded koolieelses lasteasutuses tervise edendamisele ja päevakavale. SoMm 24.09.2010 nr 61. – RT I 2010, 69, 526.

Lisa 1. Küsimustik intervjuu läbiviimiseks

1. Kas lasteaia näol on tegemist sotsialiseerimisasutusega, mis arendab last?
2. Milliseid raskuspunkte on esinenud riiklikus õppekavas toodud eesmärkide ja ootuste täitmisel?
3. Kui oluliseks peate suhtlemisoskuse arendamist ja miks?
4. Milliseid probleeme on esinenud lastevanemate ja lasteaia vahelises koostöös, sh tõekspidamistes, väärtushinnangutes?
5. Kuidas olete taganud lasteaia positiivse ja arengut toetava keskkonna?
6. Kas ühiskonna areng mõjutab lasteaeda?
7. Kuidas hindate mängimise ja mängude olulisust laste arengus?
8. Mida lapsed mängude kaudu õpivad?
9. Kuidas arvate, kas ja kuidas peaks juhtima laste emotsioone, tundeid?
10. Kas lastele on eeskuju vajalik ja miks?
11. Kas „Rüblikus“ on lastel käitumisprobleeme?
12. Miks käitumisprobleemid tekivad?
13. Kuidas olete käitumisprobleeme lahendanud?
14. Mida arvate jonnimisest?
15. Milles seisneb poiste ja tüdrukute erinevus nende olemuses ja käitumises?
16. Kas ja kuidas saab kasvatada sallivust?
17. Kas ja millisel viisil on esinenud „Rüblikus“ kiustamist?
18. Kes on kiusajad ja kes kannatajad?
19. Kuidas olete kiusamist lahendanud?
20. Kas peate „Kiusamisest vabaks!“ programmi vajalikuks abivahendiks?
21. Kuidas annate edasi lastele traditsioone ja kombeid?
22. Kuidas mõjutab meedia lapsi?
23. Kas „Rüblikus“ on esinenud kokkupõrkeid erinevate kultuuride vahel?
24. Kas „Rüblikus“ on esinenud probleeme muukeelsete lastega?
25. Miks peaks paika panema reeglid?
26. Kuidas reegleid edasi lastele annate?
27. Kas lapsed järgivad reegleid?
28. Kas tuleb ette ka reeglite eiramist?

29. Millised on laste omavahelised suhted?
30. Millest sõltub, kas lapsed saavad omavahel hästi läbi või mitte?
31. Kas muusika on sotsialiseerimisvahend?
32. Milline roll on lasteaial väärtuste edasiandjana?
33. Milliseid väärtuseid ja mis tegevuste kaudu lastele edasi annate?
34. Kas ja miks tuleks lastes kasvatada töökultuuri?
35. Milline roll on loodusel väärtuskasvatases?
36. Kuidas saab lasteaed kujundada moraali ja eetikat?
37. Mis tegurid mõjutavad laste väärtusmaailma?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Annika Kiss,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Koolieelse lasteasutuse õppe- ja tegevuskava õigusliku sotsialiseerimise teenistuses Ülenurme valla lasteaia “Rüblük” näitel“,
mille juhendaja on *dr iur* Silvia Kaugia,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **28.04.2017. a.**